

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AYDINLANMA'NIN ÜÇ DÜŞÜNÜRÜNDE
(ROUSSEAU, KANT VE LOCKE) ÇOCUK
MODERNLEŞMESİ VE EĞİTİM**

**ÖZGE ÖZCAN
16706001**

**TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr.Üyesi MİNE ÇELİKÖZ**

**İSTANBUL
2019**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

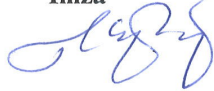

AYDINLANMA'NIN ÜÇ DÜŞÜNÜRÜNDE (ROUSSEAU,
KANT VE LOCKE) ÇOCUK MODERNLEŞMESİ VE
EĞİTİM

ÖZGE ÖZCAN
16706001

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:

Tezin Savunulduğu Tarih: 20.06.2019

Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi Mine Çeliköz	
Jüri Üyeleri	:	
	: Doç. Öğr. Üyesi Ali Gurbetçeli	
	: Prof. Dr. Mehmet Gürol	

İSTANBUL
HAZİRAN 2019

ÖZ

AYDINLANMA’NIN ÜÇ DÜŞÜNÜRÜNDE (ROUSSEAU, KANT VE LOCKE) ÇOCUK MODERNLEŞMESİ VE EĞİTİM

Özge Özcan

Haziran, 2019

Çocukluk kavramı çağlara ve toplumlara göre sürekli gelişen ve değişen bir algıdır; bu sebeple bir toplum inşası olarak görülmektedir. Orta Çağ’da çocukluk bilinmemekte ve çocuklar minyatür yetişkinler olarak görülmekteydi. Çocukluk kavramının inşası Batı’da ancak 17. yüzyıldan itibaren başlayan bir süreç olarak kendini göstermekteydi. Bu kavramın inşasında Orta Çağ’dan sonra ortaya çıkan sosyal, ekonomik, kültürel öğelerin gelişimi ve belirli düşünürlerin katkıları etkili olmuştur. Bu dönemden sonra çocuk yaşantısında yer alan tüm gelişmeler çocuk modernleşmesi kavramıyla açıklanmaktadır. Bu bağlamda; çocuğu anlayabilmek için çocukluğun tarihsel gelişimini ve düşünürlerin bu sürece katkısını irdelemek gereklidir. Çocuk modernleşmesi kavramının gelişmesinde Aydınlanma düşünürlerinin etkisi göz ardı edilemez. Onun için bu çalışmada, Aydınlanma düşünürlerinden Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant ve John Locke’un çocuk ve çocuk eğitimi hakkındaki görüşleri çalışılmıştır. Onların bu görüşleri çocuk modernleşmesi kavramının gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Çalışmada, tüm bu gelişmelere ve değişimlere ışık tutabilmek için adı geçen düşünürlerin eserlerine ve literatürdeki yazılı kaynaklara ulaşılmış ve bu kaynaklar analiz edilerek betimsel bir anlayışla düşünceler ortaya konmuştur. Bir kavramsal çerçeve oluşturduktan sonra çocukluk kavramının ve çocuk eğitiminin gelişim tarihine yer vererek bu süreç hakkında bir temel oluşturmaya çalışılmıştır. Bulgular kısmında ilk olarak çocuk modernleşmesi süreci açıklanmıştır. Sonra ise Jean-Jacques Rousseau’nun, Immanuel Kant’ın ve John Locke’un çocuk ve çocuk eğitimi hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Sonuç kısmında ise çalışmanın bölümleri özetlenerek bu düşünürlerin çocukluk modernleşmesi sürecine katkıları açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: çocuk modernleşmesi, çocukluğun tarihi, çocuk eğitimi, Aydınlanma düşünürleri

ABSTRACT

CHILD MODERNIZATION AND EDUCATION IN ENLIGHTENMENT THINKERS (ROUSSEAU, KANT AND LOCKE)

Özge Özcan

June, 2019

Concept of childhood is a perception which has been constantly changing and developing according to the ages and society; therefore, it has been seen as a construction of the society. During the Middle Age childhood was not known and children were seen as miniature adults. The construction of childhood concept has been a process which has begun in the 17th century and onwards in the West. In the construction of this concept; developments of social, economic and cultural factors which were emerged after the Middle Age and the contributions of particular thinkers had an effect. After this stage, all of the improvements among a child's lifestyle have been explained with child modernization concept. In this context; to understand a child, it is a necessity to examine the historical development of childhood and contributions of significant thinkers to this process. In the process of child modernization concept's development, the Enlightenment thinkers' effect should not be ignored. For this reason; within this study, Jean-Jacques Rousseau's, Immanuel Kant's and John Locke's opinions about child and child education have been studied. Their opinions have an important role in the development of child modernization concept. In this study, to provide an insight to these changes and developments, these thinkers' works and written resources in the literature and after analyzing these resources, the opinions have been presented with a descriptive way. After establishing a conceptual framework, it has been tried to form a basis for this process by including the childhood term and history of child education. In the findings section, process of the child modernization has been explained. In the following section Jean-Jacques Rousseau's, Immanuel Kant's and John Locke's opinions about child and child education has been located in order. Then, in the conclusion, chapters of the study have been summarized and the contributions of these philosophers on the child modernization process have been tried to be explained.

Key Words: child modernization, history of childhood, child education, enlightenment thinkers

ÖN SÖZ

Çocuk modernleşmesi ve çocukluk kavramının gelişimi üzerine bir çalışma yapmak çok keyifli bir süreçti. Çocukluğun bu bağlamda incelenmesi; çocuklar geleceğin yetişkinleri olduğundan toplumun geçmişini, şimdiki zamanını ve geleceğini anlamak açısından oldukça önemlidir. Batı’da çocukluk kavramının ve çocuk modernleşmesinin gelişmesi sürecinde birçok etken rol almıştır. Bu etkenlerden bir tanesi de dönemin düşünürlerinin bu sürece katkısıdır. Bu bağlamda Aydınlanma düşünürlerinden görüşleri de bu süreci anlamak için irdelenmesi gereken öğelerdir; bu çalışmada da Aydınlanma düşünürlerinden bu sürece katkı sağlayan en önemli üç tanesi seçilmiş ve çocuk ve çocuk eğitimi üzerine çalışmaları incelenmiştir.

Öncelikle böyle güzel ve keyifli bir konuyu seçmemde yardımcı olan ve tüm süreç boyunca desteği ile varlığını eksik etmeyen Prof. Dr. Vefa TAŞDELEN’e ve tez danışmanım olmayı kabul eden Dr. Öğr. Üyesi Mine ÇELİKÖZ’e desteği, yardımları ve yol göstericiliği için teşekkürlerimi sunmak isterim. Çalışmama görüşleri ve önerileriyle katkı sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Ali GURBETOĞLU ve Prof. Dr. Mehmet GÜROL’a da bir teşekkürü borç bilirim. Ayrıca Yıldız Teknik Üniversitesi’nin Eğitim Programları ve Öğretim ana bilim dalı, Yüksek Lisans Programı dahilindeki tüm akademik personele de emekleri ve katkıları için çok minnettarım. En önemlisi de bu süreçte bana maddi ve manevi destek olan ailem ve yakın arkadaşlarıma her zaman yanımda olduklarını hissettirdikleri için gönülden teşekkür ederim.

İstanbul; Haziran, 2019

Özge Özcan

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	6
1.2.1. Problem Cümlesi	6
1.2.2. Alt Amaçlar	7
1.3. Araştırmanın Önemi	7
1.4. Sınırlılıklar	8
1.5. İlgili Çalışmalar	9
1.6. Araştırma Yöntemi	11
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	12
2.1. Çocuk ve Çocukluk Kavramı	12
2.2. Modernleşme	13
2.3. Çocuk Modernleşmesi	14
2.4. Jean-Jacques Rousseau'nun Hayatı ve Felsefesi	15
2.5. Immanuel Kant'ın Hayatı ve Felsefesi	17
2.6. John Locke'un Hayatı ve Felsefesi	19
3. ORTA ÇAĞ'DAN ERKEN MODERN DÖNEM'E KADAR ÇOCUKLUK	22
3.1. Orta Çağ Dönemi'nde Çocukluk	23
3.1.1. Çocuk Algısı	25
3.1.2. Cinsiyet Farklılıkları	27
3.1.3. Beslenme	29
3.1.4. Kundaklama ve Giyim	31
3.1.5. Çocuk Bakımı	33
3.1.6. Çocuk Cinayetleri ve Terk Etme	34
3.1.7. Oyun	37
3.1.8. Eğitim	39
3.2. Erken Modern Dönem'de Çocukluk	40
3.2.1. Çocuk Algısı	41
3.2.2. Cinsiyet Farklılıkları	43

3.2.3. Beslenme	44
3.2.4. Kundaklama ve Giyim	45
3.2.5. Çocuk Bakımı.....	46
3.2.6. Aile Yapısı	47
3.2.7. Oyun.....	48
3.2.8. Eğitim.....	49
3.3. Değerlendirme.....	51
4. BULGULAR VE YORUM	54
4.1. Aydınlanma Dönemi'nde Çocuk Modernleşmesi Süreci.....	54
4.2. Rousseau'da Çocuk Modernleşmesi	56
4.2.1. Çocuk Algısı.....	57
4.2.2. Çocuk Masumiyeti	58
4.2.3. Çocuk Bakımı.....	59
4.2.3.1. Alışkanlık	59
4.2.3.2. Kundaklama ve Giyim	62
4.2.3.3. Beslenme	64
4.2.4. Özgürlük.....	65
4.2.5. Cinsiyet Farklılıkları	68
4.3. Rousseau ve Eğitim.....	70
4.3.1. Eğitim Görüşü	70
4.3.2. Ezber Metodu ve Kitap Okuma.....	75
4.3.3. Eğiticinin Rolü ve Çevre.....	78
4.3.4. Ahlak Eğitimi	80
4.3.5. Din Eğitimi.....	81
4.4. Kant'ta Çocuk Modernleşmesi.....	82
4.4.1. Çocuk Algısı.....	83
4.4.2. Çocuk Masumiyeti	84
4.4.3. Çocuk Bakımı.....	86
4.4.3.1. Alışkanlık	86
4.4.3.2. Kundaklama ve Giyim	88
4.4.3.3. Beslenme	89
4.4.4. Özgürlük.....	91
4.4.5. Cinsiyet Farklılıkları	93
4.5. Kant ve Eğitim	94
4.5.1. Eğitim Görüşü	94
4.5.2. Ezber Metodu ve Kitap Okuma.....	98
4.5.3. Eğiticinin Rolü ve Çevre.....	100
4.5.4. Ahlak Eğitimi	102
4.5.5. Din Eğitimi.....	106
4.6. Locke'da Çocuk Modernleşmesi.....	107
4.6.1. Çocuk Algısı.....	108
4.6.2. Çocuk Masumiyeti	108
4.6.3. Çocuk Bakımı.....	109

4.6.3.1. Alışkanlık	109
4.6.3.2. Kundaklama ve Giyim	113
4.6.3.3. Beslenme	114
4.6.4. Özgürlük.....	115
4.6.5. Cinsiyet Farklılıkları	117
4.7. Locke ve Eğitim	117
4.7.1. Eğitim Görüşü	118
4.7.2. Ezber Metodu ve Kitap Okuma.....	119
4.7.3. Eğiticinin Rolü ve Çevre.....	122
4.7.4. Ahlak Eğitimi	126
4.7.5. Din Eğitimi.....	130
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	132
KAYNAKÇA	146
ÖZ GEÇMİŞ.....	154

1. GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

UNICEF'in (2004) hazırladığı "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme"nin ilk maddesinde on sekiz yaşına kadar her bireyin çocuk olarak tanımlandığı ifadesi yer almaktadır. Bu bağlamda çocuk, çağlara ve toplumlara göre değişmeyen evrensel bir kavram olarak algılanmaktadır. Her birey, on sekiz yaşını doldurarak reşit olana dek çocuk sayılmaktadır. Bu durumda çocuk kavramı, doğumdan on sekiz yaşına kadarki süreci açıklamak üzere kullanılmaktadır. Biyolojik açıdan bakıldığında çocuk, ergenlik çağından önceki dönemi ifade etmektedir (Çakır, 2003, 3). Bu bakımdan, bebeklik ve ergenlik arasındaki yaşlardaki bireyler çocuk olarak adlandırılmaktadır. Temizyürek ve Çevik (2014, 156), bireylerin 0-2 yaş aralığının bebeklik, 2-18 yaş aralığının çocukluk ve bu yaştan itibaren olan dönemin ise yetişkinlik olarak adlandırmanın mümkün olabileceğini ifade etmişlerdir. Ancak çocuk kavramını yalnızca gelişimsel bir evre olarak ele almak yetersiz kalmaktadır. Zira çocuğun hem kendine has özellikleri bulunur hem de çocuk, toplumda bir birey olarak varlık göstermektedir. Çocuğu yalnızca belirli bir yaş aralığındaki bireyler olarak tanımlamak yüzeysel bir yaklaşımdır. Bebeklik ve yetişkinlik arasındaki dönem olarak algılanan çocukluk, tüm toplumlarda ve tüm zamanlarda her bireyin yaşamış olduğu bir süreç olmasına karşın toplumsal açıdan bakıldığında farklı karşılıkları da olabilmektedir. Toplumsal açıdan çocukluk kavramı, çocuğun nitelikleri ışığında yetişkinden ayırt edilebilir olması düşüncesini kapsamaktadır (Archard, 2004, 27). Bu bağlamda çocuğun özellikleri, karakteri ve kimliği ön plana çıkarılmaktadır. Şirin (2012, 149), "Çocuk insanlıkla yaşıt olmasına karşın, çocukluk modern bir kavramdır." ifadesiyle çocukluk kavramının modern zamanların inşası olduğuna dikkat çekmektedir.

Çocukluk kavramı belirli bir kesime göre biyolojik anlamıyla ele alınırken; belirli bir kesime göre de toplumsal bir inşa olarak görülmekte ve bu kavramın çeşitli kültürlere ve dönemlere göre farklı anlamlar kazandığı ifade edilmektedir (Özyurt, 2011, 156). Çocukluk kavramının ve algısının bu şekilde toplum nezdinde değişkenlik göstermesi,

onun toplumsal bir yönünün olduğunu gözler önüne sermektedir. Aries (1962) de, çalışmasında çocukluğun her toplumda ve her dönemde aynı şekilde algılanmadığına işaret ederek çocukluğun ancak toplumsal bir yaratı olabileceğinden bahsetmiştir. Bu bakımdan Aries, çocukluk araştırmalarının başlangıcında bir öncü olarak görülmektedir (Aytekin, 2015, 7).

Sözgelimi; Orta Çağ Dönemi'nde yaşamış bir çocuğa yüklenen anlam ile günümüz çocuğuna yüklenen anlam büyük farklılıklar taşımaktadır. Ayrıca çocukluk algısının aynı dönemde farklı sosyal sınıflara, dini inanışlara ya da ırk gibi birtakım etkenlere göre değişiklik gösterdiği de bilinmektedir. Bu durumda çocukluğun biyolojik bir evre olarak kimliği ile toplumsal algılanışının arasına bir sınır çizmek gerekmektedir. Mesela Orta Çağ Avrupası'nda yaşamış beş yaşındaki bir birey, ilk kategoriye göre çocuk olmasına rağmen; o dönemde çocuğun ne olduğu toplum tarafından bilinmediğinden bir çocuk olarak algılanamamış ve adlandırılmamıştır. Çocuğun, yetişkinden farklı olduğu ve kendine ait niteliklerinin bulunduğu kavranamadığı için çocuklar büyüklerinin bir uzantısı olarak görülmüşlerdir. Kendilerine ait yaşantıları olmamış, özellikleri ve karakterleri bilinmediğinden yetişkinler gibi davranış göstermeleri gerekmiştir. Onur (2007, 148), çocukluğun keşfedilmesinden önceki dönemde doğal olarak çocuğu tanımlayacak bir kelime dahi bulunmadığını ifade etmiştir. Eski dönemlerde bu derece bilinmeyen bir alanın, tarih boyunca nasıl değişim geçirdiği ilgi çekici bir konudur. Toplumlarda bugünkü çocuk algısının yer edinmesi asırlar süren bir süreç sonucunda mümkün olabilmiştir. Günümüzde dahi çocukluk algısı değişmeye devam etmektedir.

Çocukların keşfedilmesi; sanayileşme, Aydınlanma, günlük yaşamdaki değişiklikler gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak meydana gelmiştir. Toplumdaki bu gelişmeler; her bireyin yaşayışı üzerinde etkili olmuş, özellikle de çocukların kimliğinin tanımlanmasını sağlamıştır. Aydınlanma felsefesinin temelini modern düşünce ve modernleşme isteği oluşturmaktadır (Uyanık, 2006, 2). Aydınlanma sonrasında bireylerin yaşamlarındaki değişim modernleşme olarak adlandırılırken çocukların toplumdaki rollerinin ve yaşayışlarının değişimi de çocuk modernleşmesi olarak anılmaktadır. Modernleşme kavramı, geleneksel yaşam biçiminin yerine daha modern bir yaşantıya geçiş dönemi olarak ifade edilmektedir (Gönder, 2004, 7). Bu bağlamda, çocuk modernleşmesi de geleneksel çocuk yaşantısının yerine modern çocuk anlayışını temel alan bir yaşantının yerleşmesi sürecidir. Çocukluğun keşfedilmesi ile

başlayan bu süreç, çocukların niteliklerinin tanınarak bireyselleşmeleri, toplumda çocuk kimlikleriyle yer almalarını içermektedir. Şirin (2017, 8), toplumsal, ekonomik ve siyasi gelişmelere dayalı inşa edilen çocukluğun modern çocukluk olarak tanımlandığını ve günümüz toplumundaki çocuk algısına çocuk modernleşmesi kavramının yön verdiğini öne sürmüştür. Bu sebeple, çocuğu ve çocukluğu daha iyi anlayabilmek için çocuk modernleşmesi süreci hakkında bilgi sahibi olmak gereklidir.

Çocuk modernleşmesi çalışmaları; çocuk algısının ve yaşantısının gelişim süreci konuları üzerine yoğunlaşmaktadır. Çocuğun masumiyeti, algılanışı, yaşam şekli, eğitimi ve ahlakı gibi konular, çocuk modernleşmesi bağlamında değerlendirilmektedir. Çocuk modernleşmesi sürecinin başlamasında Postman'ın (1995, 53) ifadesine göre 17. yüzyıldan itibaren çocuğun yaşamda bir yeri olduğunun benimsenmesi etkili olmuştur. Bu keşiften sonra toplumda meydana gelmiş siyasi, ekonomik, sosyolojik, felsefi, dini ve kültürel değişimler çocukluğun modernleşmesi sürecinde etkin bir rol oynamışlardır.

Stearns (2005, 47), çocuk modernleşmesini en kısa biçimde, okul, az ölüm ve ailelerin küçülmesi sürecinin bir sonucu olarak tanımlamaktadır. Aydınlanma'nın öne çıkardığı bireyselleşme kavramı, endüstrileşmenin eğitilmiş işgücüne duyduğu ihtiyaç, matbaanın icadının okuma yazma öğrenimini yetişkinliğin bir şartı olarak öne çıkarması (Postman, 1995, 52) çocukların eğitilmesi ve okula gitmesini zorunlu kılmıştır. Bilgili yetişkine karşı bilgisiz çocuk algısı hem bir ayrıma yol açmış hem de okulun gerekliliğini ön plana çıkarmıştır (Gönder, 2004, 31). Okul, çocukların yaşlılarıyla sosyalleştiği bir alan olarak betimlenebilmektedir. Günümüzde de okul, çocuklarla özdeşleşmiş bir kurum olarak algılanmaktadır. Ayrıca çocuklara gösterilen özenin artışı, bakımlarına ve sağlıklarına dikkat edilişi, tıbbın ve teknolojinin gelişmesi ölüm oranları üzerinde bir etkiye sahip olmuştur. Çocuk ölümlerinin azalması aynı zamanda ailedeki çocuk ve ebeveynlerin ilişkisi üzerinde değişikliklere yol açmıştır. Sanayileşme etkisiyle tarım toplumu anlayışı değişime uğramış; aile, sağlık, kültür gibi alanlar da bu durumdan etkilenmiştir (Uygun, 2004, 43). Modern yaşam şekli ve orta sınıfın öne çıkması ile çekirdek aile yaşantısı tercih edilmeye başlamıştır. Bu da ev içindeki ilişkilerin değişiminde etkili olmuştur. Hendrick (2009, 101), iyi anneliğin modernleşmenin ortaya çıkarttığı bir kavram olduğunu öne sürmüştür; çünkü yeni toplum yapısı, annelerin çocuklarıyla ilgilenebilmesine fırsat tanımıştır. Çocukların bakımına dair uzman görüşleri ve pedagoji kitapları annelere

bir rehber olmuştur. Stearns'ın ortaya koyduğu tüm bu gelişmelerin ışığında çocuğun toplum içindeki rolü, yaşam biçimi yeniden tanımlanmaya başlamış ve bir birey olarak değer görmeye başlamıştır. Modern toplumun kurumları ve uzmanları çocuk üzerine yoğunlaşmış ve eğitimciler, psikologlar, ekonomistler, reklamcılar gibi kişiler çocuğa yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır. Ayrıca çocuklara hitap eden kitaplar, filmler, oyuncaklar, besinler ve hizmetler yeni sektörler olarak ortaya çıkmışlardır (Gönder, 2004, 2-3).

Aydınlanma, aklı merkeze alan ve aklın insanlığın ilerlemesindeki rolüne dikkat çeken bir düşünce sistemidir (Uygun, 2004, 30). Aydınlanma düşüncesinde Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant ve John Locke'un önemli bir yeri vardır. Bu düşünürler Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkmasında ve ilerlemesinde rol almışlardır. Öncelikle Locke, İngiliz Aydınlanması'nın öncüsü olmasının yanında ortaya koyduğu eserler ve düşünceleri aracılığıyla 18. yüzyıl Aydınlanması'nın da kurucusu olarak görülmektedir (Görünmez, 2018, 3). Aklın yaşamın her alanında bir rehber olarak ele alınmasının gerekliliğine yönelik düşünceleri (Bilgiç, 2009, 110), Aydınlanma'nın temel felsefesi ile örtüşmektedir. Ayrıca, bireylerin düşüncelerinde ve davranışlarında özgürlüğü benimsemesi gerektiğini öne sürerek modern düşüncenin gelişimine katkı sağlamıştır (Uyanık, 2006, 13). Rousseau, modern yaşam şeklinin, insanın doğallığına olumsuz bir etkisi olduğunu savunmuş olmasına karşın bir Aydınlanma düşünürü olarak görülmektedir. Cevizci (2009, 771), Rousseau'nun Aydınlanma düşüncesine bir Aydınlanma düşünürü olarak içeriden eleştiriler sunduğunu ortaya koymuştur. Aydınlanma'nın bilim, ilerleme ve akılcılığı konularına karşı eleştirel bir tutuma sahip olmuştur. Ancak insan doğasının eğitim ve sosyal düzenlemelerle geliştirilebileceği inancı onun Aydınlanma düşünürü olarak görülmesine yol açmıştır. Kant'ın "Sapare Aude! Aklını kendin kullanmak cesaretini göster!" ifadesi, Aydınlanma'nın parola cümlesi olarak anılmaktadır (Bostan, 2013, 9). Kant'ın aklı ön plana çıkararak, aklın tüm unsurlardan bağımsız bir şekilde eylemlerde rehber alınması düşüncesi Aydınlanmacı kimliğini gözler önüne sermektedir.

Jean-Jacques Rousseau'nun "Emile", Immanuel Kant'ın "Eğitim Üzerine" ve John Locke'un "Eğitim Üzerine Düşünceler" isimli eserleri çocuk eğitimi ve çocuk doğası hakkında değerli bilgilere sahiptir. Bu çalışmalar, eğitimciler ve ailelere çocuk yetiştirilişi ve eğitimi konusunda bir rehber durumundadır. Zira üç düşünür de bu konularda tavsiyelerini ve düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Aydınlanma

düşüncesine katkılarının yanında çocuk konusunda da görüşlerini kaleme alarak bu alana katkı sağlamışlardır. Locke'un tabula rasa kavramıyla çocukluğun temizliğini ön plana çıkarması ve özgürlüğü vurgulamasının ve Rousseau'nun hümanist yaklaşımlarının dahil olduğu Aydınlanmacı düşüncelerinin çocuk paradigmasının gelişimine önemli bir katkı sağladığı düşünülmektedir (Akbaş ve Atasü Topçuoğlu, 2009, 98). Aynı zamanda Archard (2004, 30-31), Rousseau'nun modern çocuk görüşünün ortaya çıkmasında bir öncü konumunda olması ve düşünürün çocuğu çocuk içerisinde anlama düşüncesinin bu görüşe katkısına dikkat çekmiştir. Kant'ın çocukların imkanlar ve eksiklikler varlığı oluşunu vurgulaması da çocuğun yetişkinlerden farklılığını öne çıkaran bir düşünce konumundadır. Üç düşünürün de çocuğa yönelik eserler kaleme alması ve bu eserlerde çocuğun kendine has nitelikleri ile doğasını gözeterek görüşlerini paylaşması başlı başına çocuk düşüncesinin gelişimi konusunda önemli bir role sahiptir.

Sonuç olarak, toplumsal bir inşa olarak literatürde yer bulan çocukluk kavramının, toplumdaki gelişmeler ve tarihsel süreçten bağımsız olarak açıklanamayacağı açıktır. Bu nedenle, çocuğu anlayabilmek için bu alanlar üzerine araştırmalar yapmak gerekmektedir. Çocuğu ve çocukluğu anlamak ise bu dünyayı anlama konusunda önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Kişilik gelişiminin %90'ının çocukluğun 0-6 yaş döneminde tamamlanması, çocukluğun yaşamın önemli bir evresi olarak görülmesine yol açmıştır (Temizyürek ve Çevik, 2014, 156). Bu bakımdan dünyayı ve insanlığı anlayabilmek için çocuk üzerine çalışmaların yapılması büyük bir önem arz etmektedir. Onur (2007, 7) da çocukluğun sosyal bilimlerde, özellikle de Türkiye'de ihmal edilmiş bir araştırma konusu olduğuna değinerek, bu alan üzerine çalışmalar yapmanın gerekliliğine dikkat çekmiştir.

Çocuğu ve çocukluğu daha iyi anlayabilmek, çocuk eğitimi üzerine konuşabilmek için çocukluğun keşfi ve çocuğun özneleşme sürecini ele alan çocuk modernleşmesi hakkında bilgi sahibi olmak mühimdir. Çocuğun bugünkü kimliğinin kökleri de bu süreçlere dayanmaktadır. Ayrıca çocuk modernleşmesi bugün dahi tamamlanmamış bir süreç olarak görülmektedir (Stearns, 2005, 42). Bu bakımdan çocuk modernleşmesi serüveninin tam anlamıyla anlaşılması, çocuğu tanıma konusunda kilit bir noktadadır. Çocuğu tanımadan, anlamadan ve çocukluk anlayışının ne şekilde geliştiğini bilmeden çocuk üzerine çalışmalar yapmak ve de bir eğitim anlayışı oluşturmak güçtür.

Ayrıca, toplumsal gelişmelerin yanı sıra çocukluk kavramının gelişmesine etkileri olan Aydınlanma düşünürlerinin görüşleri ve çocuk üzerine çalışmaları da dikkat çeken bir konu olarak kendini göstermektedir. Bu düşünürlerin ilk günah öğretisini reddederek çocuk masumluluğu algısının değişimindeki etkileri ve çocukluğun eksiklikleri ile doğuştan sahip olmadıkları bilgi ve becerilerin onları yetişkinlerden farklı kıldığı düşünceleri, toplumun çocuk kavramına dair inanışları üzerinde belirleyici olmuştur. Bu bağlamda bu düşünürlerin çocuk modernleşmesi sürecindeki etkileri üzerine bir çalışma yapmak da literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Çocuk modernleşmesi konusuna ayrı ayrı önemli katkıları olan ve Fransız, Alman ve İngiliz ekollerini temsil eden Rousseau, Kant ve Locke'un literatürde çocuk modernleşmesi kapsamında aynı bağlam içerisinde çalışılmamış olması bir eksiklik olarak görülmüş; buradan yola çıkarak çocukluğu ve dünyayı anlamak için bu çalışmanın yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Batı'da Aydınlanma Dönemi ışığında ortaya çıkan çocukluk kavramının inşasını ve çocuğun eğitimi anlayışındaki gelişmeleri gözler önüne sermektir. Orta Çağ Avrupası'nda çocukluk ayrı bir gelişim alanı olarak görülmemiş ve çocuklar yetişkinlerle bir tutularak günlük yaşamda büyük insanlar olarak algılanmıştır. Çocuk algısında kayda değer değişimler Erken Modern Dönem'den itibaren başlamıştır. Bu değişim ve çocuğun özneleşme süreci, çocuk modernleşmesi kavramıyla ifade edilmektedir. Aydınlanma düşünürlerinden Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant ve John Locke'un bu algının değişiminde etkileri göz ardı edilemeyecek ölçüde büyüktür. Bu çalışmada; Erken Modern Dönem'de gelişen çocuk modernleşmesi ile buna bağlı olarak eğitim anlayışının değişimi ve Aydınlanma düşünürlerinin bu değişime etkileri ele alınmaktadır.

1.2.1. Problem Cümlesi

Bu araştırmada Aydınlanma Dönemi'nde çocuk modernleşmesi temel problem olarak ele alınmış ve bu dönemin ünlü düşünürlerinden Locke, Rousseau ve Kant'ın çocuk modernleşmesine ve eğitimine yönelik görüşlerinin nasıl olduğu sorusu cevaplanmaya çalışılmaktadır.

Bu bağlamda bu araştırmanın problem cümlesi: “Aydınlanma Dönemi’nin üç büyük düşünürü olan Rousseau, Kant ve Locke’da çocuğun modernleşmesi ve eğitimi ile ilgili görüşleri nelerdir?” şeklindedir.

1.2.2. Alt Amaçlar

1. Aydınlanma Dönemi’nde genel olarak çocuğun modernleşmesine ilişkin süreç nasıldır?
2. Aydınlanma Dönemi düşünürlerinden;
  - 2.1. Locke’un çocuk modernleşmesine ve eğitimine etki eden düşünceleri nelerdir?
  - 2.2. Rousseau’nun çocuk modernleşmesine ve eğitimine etki eden düşünceleri nelerdir?
  - 2.3. Kant’ın çocuk modernleşmesine ve eğitimine etki eden düşünceleri nelerdir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Çocuk, insanlığın bugünü ve geleceğidir; çocukluk dönemindeki yaşantılar, gelecekteki toplum yaşantısı ve kültürü üzerinde etkilidir. Bu sebeple çocukluk, toplumda önem verilmesi gereken bir alan olarak kendini göstermektedir. Geleceğin dünyasının üyeleri olarak çocuklar, nasıl yetiştirilirse gelecekte o şekilde toplumu şekillendireceklerdir. Çocuğu eğittiğimizde, aynı zamanda toplumunun geleceğini de şekillendirmiş oluruz. Tabii, çocuğun gelecekte yetişkin olarak toplumda yer alacak olması, onların bugününü ihmal etmek anlamına gelmemektedir. Çocukluk dönemi, bireyin yaşantısında etkisini her zaman hissettireceği için bu yıllar önemli görülmelidir. Bilindiği gibi psikoloji alanında da “danışanın çocukluğuna inmek” diye bir kavram vardır. Bu kavram, çocukluk süresince tecrübe edilmiş yaşantıların, belki de travmaların kişinin davranışlarında etkili olacağına ve gelecekte nasıl bir birey olacaklarına işaret etmektedir. İnsanlık üzerinde ve toplumun geleceğinde bu derecede etkili olan çocuğu araştırmak, insanlık ve toplum üzerine yapılan araştırmalar kapsamında da önemli bir yer edinmelidir. Çocuğu anlamak için de kuşkusuz çocukluğun gelişim tarihi alanında çalışmalar yapmak gerekmektedir. Bu konu, pek çok açıdan önemli olmasına rağmen, literatür taramasında çocuk modernleşmesi

kavramı etrafında şekillenmiş yeterli çalışmanın varlığına rastlanmamıştır. Ayrıca; Rousseau, Kant ve Locke'un görüşlerine çocuk modernleşmesi kavramı açısından yer veren bir çalışma da bulunmamaktadır. Bu yüzden yapılan bu araştırmanın literatürde bu konudaki eksikliğin giderilmesi bakımından önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca çocukluğun tarihsel süreci ile çocuk modernleşme serüveninde çocuk eğitimi konusuyla ilgili olan tüm kesime katkı sağlanacağı da düşünülmektedir.

1.4. Sınırlılıklar

Araştırmanın en büyük sınırlılığı benimsediği yönteme dayalı olarak, içeriğinin yazılı eserlere bağlı oluşudur. Çalışmada temel olarak; Jean-Jacques Rousseau'nun "Emile", Immanuel Kant'ın "Eğitim Üzerine" ve John Locke'un "Eğitim Üzerine Düşünceler" adlı eserleri kaynak olarak kullanılmıştır. Ek olarak; bu düşünürlerin çocuk eğitimi ve yetiştirilişi hakkında bilgiler içeren kitaplar, yayınlanmış tezler, makalelerden de yararlanılmıştır. Bu eserlere ulaşırken düşünürlerin; çocuk bakımı, masumiyeti, çocukların kendine has özellikleri ve eğitimi gibi konularda düşüncelerine yer verme durumları göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca çocuk modernleşmesi kavramına ışık tutabilmek amacıyla çocukluk kavramının tarih içerisindeki gelişiminin araştırılmasına da özen gösterilmiştir. Bu konuda en önemli kaynak; çocukluğun toplumsal bir yaratı olduğu görüşünü ortaya koyan ve çocuk hakkındaki çalışmaların öncüsü olarak sayılan Philippe Aries'in "Centuries of Childhood" adlı eseridir. Bunun yanı sıra; Colin Heywood'un, Neil Postman'ın, Kürşat Bumin'in ve Bekir Onur'un çocukluk ve çocukluğun tarihi ile ilgili eserleri de araştırma açısından önemli görüldüğünden bu kapsamda değerlendirilmiştir. Ek olarak; bu alanda yayınlanmış tezler, makaleler ve kitaplar da göz önünde bulundurulmuştur. Çalışma yazılı eserlerin derlenmesi sürecini esas aldığından ulaşılan eserlerin araştırmanın amacını tam olarak karşılayabilecek yeterlilikte olmama ihtimali bir sınırlılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca; zaten literatürde ulaşılabilecek kaynaklar kısıtlı olduğundan kaynak taramasında bir yıl sınırlamasına gidilmemiştir. Çalışma, yapısı bakımından eserlere bağlılığı esas aldığından belirli bir çerçevenin dışına çıkılması da mümkün görünmemektedir. Ek olarak, çalışmanın yöntemi, daha öznel yorumların yapılmasına yol açarak, araştırmacının inisiyatifini ön plana çıkarmaktadır. Ancak, dağınık olarak bulunan verilerin bir araya getirilerek analiz edilmesi ve derlenmesi araştırmanın artısı olarak kendini göstermektedir.

1.5. İlgili Çalışmalar

Işık (2013), çalışmasında Rousseau'nun Aydınlanma ve eğitim ile ilgili görüşlerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Rousseau'nun felsefesinde doğa ve çocuğun öne çıkan kavramlar olduğunu ve bu iki kavramın düşünürün eğitim felsefesinin temelini oluşturduğunu öne sürmüştür. Bu bağlamda Işık, doğa ve çocuk eğitimine teorik katkı sağlamaya ve bunların ne derece uygulanabilir olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Giriş bölümünde, Rousseau'nun hayatı ve eserlerinden bahsedilmiş, Aydınlanma Dönemi hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonraki bölümlerde ise eğitim felsefesinden bahsedilmiş, Emile eserinin incelemesi yapılmış ve Rousseau'nun eğitim alanına katkılarına yer verilmiştir. Rousseau'nun çocuklar için daha iyi bir yaşam hedeflediği ifade edilmiştir. Yılmaz (2019) ise Rousseau'nun çocuk kavramına dair görüşleri, çocuğun eğitimi ve ideal vatandaş hakkındaki düşünceleri üzerine bir çalışma hazırlamıştır. Çalışmasını Emile eseri ile sınırlandırmıştır. Eserdeki verileri kodlara ve temalara göre düzenlemiştir. Çocuğun yetişkin bir insana kıyasla farklı ihtiyaçları ve özellikleri olduğu ortaya konmuştur. Rousseau'nun öncelikli amacının çocuğu başkalarına bağlı olmadan özgür bir birey olarak yetiştirmek olduğu sonucuna varmıştır.

Kılıç (2014a), Kant'ın eğitim hakkındaki görüşleri ile bu bağlamda çocuk ve topluma verilmesi gereken eğitimin niteliği konusundaki düşünceleri üzerine bir araştırma hazırlamıştır. Çalışmanın ilk kısmında İlk Çağ'dan başlayarak Kant Dönemi'ne dek eğitim anlayışı ele alınmıştır. İkinci kısımda ise Kant'ın eğitim anlayışının kavramsal çerçevesi çizilerek, üçüncü kısımda Kant'ın eğitim anlayışı, fiziki eğitim, pratik eğitim, din eğitimi ve ahlak eğitimi gibi başlıklarla işlenmiştir. 18. yüzyıldaki eğitim anlayışı incelenirken Locke ve Rousseau'nun da eğitim görüşlerine yer verilmiştir. Bu kısımda kısaca Locke-Kant ile Rousseau-Kant karşılaştırmasına yer verilmiştir. Çocukların davranışlarının düzeltilmesi ve kontrol altına alınması ihtiyacının Kant'ın eğitimi gerekli görmesine neden olduğu öne sürülmüştür. Uğurlu (2015) de din eğitimi bakımından Kant'ın eğitim görüşünü ele almış olsa da çalışmada Kant'ın çocuk eğitimi konusundaki ifadeleri de ele alınmıştır. Araştırmacı Kant'ın hayatı ve felsefesinden bahsederek çalışmasına bir giriş yapmıştır. Daha sonra din eğitimi hakkında genel bir bilgi vererek çalışmanın ikinci bölümünde Kant'ın eğitim ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Kant'ta eğitim; eğitimin gayesi ve eğitimin yöntemi olarak başlıklandırılmıştır. Kant'ın bu görüşleri din eğitimi ile ilişkilendirilmiş ve

karşılaştırılmıştır. Bu çalışma, Kant'ın eğitim üzerine düşüncelerini ayrıntılı ve titiz bir şekilde ele aldığı için önemli görülmüştür.

Bilgiç (2009), Locke'un eğitim görüşlerini ve günümüzde de hala geçerli olan önerilerini irdelemiştir. Ülkenin siyasi yapısının eğitim üzerinde belirleyici olduğu düşüncesinden hareketle Locke'un siyaset anlayışına bir bölüm ayrılmıştır. Locke'un bilgi anlayışı hakkında bilgilendirme yaptıktan sonra eğitim anlayışına yer verilmiştir. Locke'un eğitimi bedensel gelişim ve kişilik gelişimi başlıklarında incelenmiştir. Bedensel gelişime yönelik düşünceleri, Locke'un çocuk bakımı ve yetiştirilişi üzerine önerilerini kapsadığı gibi Locke'un çocuk düşüncesi hakkında bilgiler de vermektedir. Keleş (2013) ise eğitim felsefesi anlayışları çerçevesinde Locke'un liberal eğitim felsefesi üzerine bir çalışma yapmıştır. Mevcut eğitim felsefesi akımlarından bahsettikten sonra Locke'un eğitim görüşü hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Alt başlık olarak yer alan "John Locke'un Pedagojik Yaklaşımları" bölümünde Locke'un çocuk üzerine düşünceleri ve algısından bahsedilmiştir. Çalışmanın özellikle bu kısmından yararlanılmıştır. Sonuç olarak Locke'un pragmatist, realist ve natüralist yaklaşımlara sahip olduğu belirtilmiş ve bu yargıya neden olan düşünceler çocuk kavramı üzerinden ele alınmıştır.

Kolay (2015), Rousseau ile Kant'ın insan doğası görüşleri ve bu görüşlerin eğitim ile ilişkisi üzerine bir çalışma yapmıştır. İki düşünürün ortak noktasının insanın doğuştan temiz, iyi ve masum olduğu konusundaki görüşleri oluşturmaktadır. Ancak toplum ve siyaset konusundaki fikir ayrılıklarının, eğitim alanında farklı yaklaşımlara sahip olmalarına yol açtığı ifade edilmiştir. Rousseau, doğal gelişime ve doğa öğretisine önem verirken Kant, aklın ilkeleri ve ahlak yasasını öne çıkarmıştır. Kabasakal Badamchi de (2016), Kant ve Rousseau'nun eğitim anlayışlarını kıyaslayarak bu bağlamda Kant üzerindeki Rousseau etkisini irdelemeyi amaçlamıştır. Her iki düşünürün de eğitim üzerine kaleme aldıkları eserleri karşılaştırarak analiz etmiştir. Kant'ın Rousseau'dan büyük ölçüde etkilenmiş olduğu doğru olsa da Rousseau'nun eğitim anlayışını tam anlamıyla benimsememiş olduğu öne çıkmıştır. İki düşünürün de bu şekilde kıyaslanması bu çalışma için iyi bir kaynak oluşturmaktadır.

Özüaydın (2016), Kant'ın aydınlanma fikirleri ışığında Locke ve Rousseau'nun çocuk eğitimine dair düşüncelerini karşılaştırmayı amaç edindiğinden önemlidir. Kant'ın aydınlanma düşünceleri, bireylerin aklını rehber edinmesi görüşlerine dayanır. Bu

bakımdan Rousseau ve Locke'un eğitim anlayışları incelenerek bu görüşe hangi düşünürün daha çok yaklaştığı irdelenmiştir. Rousseau'nun Kant'ın bu düşüncesine daha yakın olduğu çünkü toplumdaki izole bir eğitim anlayışı tasarladığı ifade edilmiştir. Çalışma, üç düşünürün de aynı bağlamda görüşlerini öne sürüşü ve kıyaslayışı bakımından önemlidir.

1.6. Araştırma Yöntemi

Araştırma tarama modeline dayalı olarak yürütülmüştür. Tarama modeli, geçmişte ya da o anda var olan bir durumun mevcut şekilde betimlenmesi ve tanımlaması sürecini merkeze alan bir araştırma modeli olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2005, 77). Çalışmada Aydınlanma Dönemi'nde çocuklara yönelik algının Locke, Rousseau ve Kant adlı üç büyük düşünür tarafından nasıl şekillendiği, bu düşünürlerin çocukluğa yönelik görüşlerinin nasıl olduğu belirlenmeye çalışılmaktadır. Ayrıca düşünürlerin yaşadıkları dönemde çocuk algısını derinden etkileyen görüşleri literatürde yer aldığı şekliyle ele alınarak açıklanmaya ve betimlenmeye çalışıldığı için çalışmanın betimsel bir nitelik taşıdığı da söylenebilir.

Çalışmanın verilerini yazılı kaynaklar oluşturmaktadır. Araştırma sorularına cevap bulabilmek amacıyla öncelik olarak üç düşünürün çocuk ve eğitim üzerine yazılmış eserleri ele alınmıştır. Ayrıca konu ile ilgili kitaplar, makaleler, tezler gibi diğer yazılı kaynaklara problem durumu gözetilerek ulaşılmıştır. Düşünürlerin, çocukluğun modernleşmesi sürecine görüşleriyle katkı sağlamış olması çalışmanın özünü oluşturduğundan; çocuk bakımı, algısı ve çocukların eğitimi hakkındaki öneri ve görüşleri bu kaynaklar taranarak bulunmuştur.

Elde edilen veriler belirli kategorilere ayrılarak incelenmiştir. Çocuk modernleşmesi kapsamında; çocuk algısı, çocuk masumiyeti, çocuk bakımı, cinsiyet farklılıkları ve özgürlük konu başlıklarına odaklanılmıştır. Eğitim açınsındansa düşünürlerin genel olarak eğitimde amaçladıkları, eğitimcilerin sahip olması gereken nitelikler, ezber metoduna yaklaşımları, din eğitimi ve ahlak eğitimi üzerine görüşleri ele alınarak analiz edilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Çocuk ve Çocukluk Kavramı

TDK sözlüğü (1988, 495), çocuğu “Bebeklik çağı ile erginlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan insan.” olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre çocuk, gelişim dönemine göre açıklanmış, insan yaşamının bir evresi olarak ifade edilmiştir. Çocuk kelimesi, belirli yaş aralığındaki bireyleri karşılayan bir kavram olarak kendini göstermektedir. Çocukluk ise TDK sözlüğünde (1988, 496), “Çocuk olma durumu.” şeklinde karşılık bulmaktadır. Buradan yola çıkarak çocuk belirli yaş aralığındaki bireyler olarak tanımlanırken çocukluk da bu yaş aralığında bulunma durumu olarak ifade edilebilir. Onur (2007, 19), çocuğu somut bir varlık, çocukluğu ise soyut düşünceler bütünü olarak tanımlamıştır. Çocukluk kavramı, yaşamın belirli bir dönemini karşıladığı gibi, bu dönemdeki fiziksel, biyolojik, psikolojik ve sosyal süreçleri de içermektedir (Gönder, 2004, 2). Çocuk kavramı daha dar bir alanı kapsarken çocukluk; çocuk ile ilgili süreçleri, algıyı ve yaşantıları da içine alarak daha geniş bir çerçeve çizmektedir.

Çocuk, 18 yaşın altındaki bireyleri ifade ederken çocukluk gelişim sürecinin biyolojik evresi ya da modern bir icat olarak düşünülmektedir (Meynert, 2013, 72). Toplumun çocukluk algısı ve çocukluğa yükledikleri anlam, çalışmanın ana hattını oluşturduğundan çocukluk kavramı, bu çalışmada daha çok toplumsal tarafıyla ele alınmıştır. “Çocuk her toplumda, her kültürde vardır, ancak çocukluk, toplumdan topluma ve kültürden kültüre değişiklik gösterebilen bir kavramdır.” ifadesiyle Sormaz (2010, 34), çocukluğun her toplum ve kültürde farklı biçimde algılandığını öne sürmektedir. Çocukluğun algılanışı toplumlara ve çağlara göre farklılık gösterdiğinden tanımlaması güç olmaktadır. Sözelimi; Orta Çağ Avrupa’sında Hristiyanlığın etkisiyle çocuklar günahkâr sayılırken, İslam ülkelerinde Tan’ın (1994, 4) ifadesine göre çocukların masum ve günahsız olduklarına inanılmaktaydı. Bu şekilde coğrafyadan coğrafyaya değişen çocukluk, aynı coğrafyada farklı dönemler içerisinde de değişebilmektedir. Toplumdaki siyasi, kültürel, ekonomik, sosyal gelişmeler çocukluğun algılanışında ve çocuğa yüklenen anlamda değişiklikler

meydana getirmektedir. Bu bakımdan çocukluk, diğer toplumsal kavramlar gibi norm ve değerlere göre belirlendiğinden toplumsal bir kavram olarak görülmektedir (Tan, 1989, 71).

2.2. Modernleşme

“Modern kelimesi ilk kez 5. yüzyılda, (modernus) Hristiyanlık sonrası dönemi, Romalı ve Pagan geçmişten ayırt etmek amacıyla kullanılmıştır. O günden bu yana ise yeni dönemlerin yenilikçi tavrını dile getirmek için kullanılmakta; geride bırakılan ya da bırakılmak istenen bir geçmişle yönelinen gelecek arasındaki farklılaşmanın karşılaştırılmasını dile getirmektedir.” (Çakır, 2003, 11) Bu tanımdan hareketle modern, yeniyi ve geleceği çağrıştırmaktadır. Modern toplum, geleneksel toplumdan birtakım değişimler ve gelişmelerle ayrılmaktadır. Modern toplumun oluşmasında, Aydınlanma ve sanayileşme gibi hareketlerin etkisi olduğu söylenebilir. Özellikle, Aydınlanma'nın sonucunda ortaya çıkan ilerleme düşüncesi, insanlığın sürekli gelişeceği bir modern yaşam tarzını aşlamış; Batı'nın kültürel olarak değişimini ifade eden modernizm ise Aydınlanma ile meydana gelen kültürel, bilimsel, sosyal gelişmelerin benimsenmesi olarak tanımlanmıştır (Uyanık, 2006, 72). Sözgelimi, Aydınlanma ile beraber gündeme gelen bireyselleşme düşüncelerinin toplumun yaşayış biçiminde değişikliklere yol açtığı ifade edilebilir. Ailelerin küçülmesi, özel hayatın önem kazanması, çocuk sayısındaki azalış gibi değişimler bireyselleşmenin etkisine örnek olarak gösterilebilir. Bahsi geçen bu değişiklikler geleneksel yaşam biçiminden uzaklaşmaya başladığını göstermektedir. Kısaca ve en yalın haliyle modernleşme kavramı, geleneksel toplumdan farklı karakteristiğe sahip olan modern topluma geçiş sürecini karşılamaktadır. (Gönder, 2004, 7)

Yüksel (2002, 182), modernleşme sürecini ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlardaki değişimle açıklamaktadır; örneğin ekonomik alanda endüstrileşme ve kapitalizm, kültürel alanda ise bireycilik ve sekülerleşmenin modernleşme sürecinde etkili unsurlar olduğunu ileri sürmektedir. Endüstrileşme ile değişen çalışma koşullarının aile yaşamını ve toplumdaki rolleri değiştirdiği söylenebilir. Aytekin (2015, 35), tarım ekonomisinden endüstriyel yaşama geçişin kentleşme ve geleneksel aile yapısının terk edilmesine yol açtığını ifade etmiştir. Bu şekilde geniş aileler yerini çekirdek aileler almış, özel hayat önem kazanmaya başlamıştır. Ayrıca; Aydınlanma'nın etkisiyle Batı'nın akılcı bir topluma geçme tasarısı da modernleşme

düşüncesinin ortaya çıkmasında rol almıştır (Touraine, 2002, 24). Aklın merkeze alınması, dogmatik inançların terkedilmesi ve başkalarının etkisi altında kalmadan özgür kararlar verilebilmesinin önünü açmaktadır. Bu bakımdan modernleşmenin, tanrı merkezli bir anlayış yerine aklın merkeze alındığı bir hayat ve insan anlayışını odağa alan bir süreç olduğu da söylenebilmektedir (Cihan, 2018, 271). Sonuç olarak modernleşme; geleneksel yaşam biçiminden, bireyin önem kazandığı ve aklın merkeze alındığı modern bir yaşam şekline geçiş süreci olarak tanımlanabilir. En kısa ifade ile de toplumsal bir kültür değişimidir (Baran, 2013, 59).

2.3. Çocuk Modernleşmesi

Batı'nın modern çocuk tasarımı, çocuğu tanıma ve özneleştirme amacı ve çabasıyla oluşturulmuş; çocuk modernleşmesi ise, okulun da rolüyle, çocukların bir birey olarak özneleşmesini sağlamıştır (Şirin, 2016, 71-72). Onur'un (2007, 388) ifadesiyle Batı'da 17. yüzyılda başlayan çocuk modernleşmesi; çocukluğun keşfedilmesi sonucunda gündeme gelmiştir. Çocukluğun tanınması ve özelliklerinin fark edilmesi sonucunda geleneksel çocukluk yerini modern çocukluğa bırakmaya başlamıştır ki bu süreç, çocuk modernleşmesi olarak ifade edilmektedir. Stearns'a (2005, 42) göre, çocuk yaşantısının tarımsal toplumun koşullarından endüstriyel topluma dönüşümü bu modernleşmenin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda çocukların yaşantısı, algılanışı, kimliğindeki değişimlerin ve özneleşme sürecinin çocuk modernleşmesinin ana hattını çizdiği söylenebilir.

“Batı'da çocuk modernleşmesi, aile kurumunun etkin duruma getirilmesi, matbaanın icadı, okullaşma ve sanayi toplumuna paralel olarak ortaya çıkan bir süreçtir.” (Şirin, 2016, 22) Batı toplumunda meydana gelmiş ekonomik, sosyal, kültürel gelişmeler; çocuklar dahil toplumun her üyesinin yaşantısında değişikliklere yol açmıştır. Stearns (2005, 43-44), çocuk modernleşmesinin birbiriyle ilişkili üç değişimin etkisiyle meydana gelmiş bir süreç olduğunu ifade etmiştir. Birincisi ve en temeli çocukluğun iş ortamından okul ortamına doğru bir geçiş göstermesidir. İş ortamının yerini okula bırakması ve kentleşmenin sonucu olarak, çocuk modernleşmesi kavramının gelişimini sağlayan ikinci faktör ise aile kurumunun küçülmeye başlamasıdır. Üçüncü temel değişim ise bebek ölümleri oranının belirgin bir şekilde düşmesidir. Onur (2007, 387) da çocukluğun modernleşmesi sürecinde Batı'daki Aydınlanma ve Romantizm akımlarının etkisi olduğunu belirtmiş; ancak sanayileşme ve okullaşmanın daha büyük

bir rolü olduğunu öne sürmüştür. Üç araştırmacının da ortak olarak çocuk modernleşmesi sürecinin bel kemiği olarak gördükleri gelişme; okullaşmadır. Okulun, çocukların yaşlılarıyla sosyalleşebildiği ve onları iş ile yetişkin ortamından uzaklaştıran bir kurum olarak düşünüldüğünde çocuğun tanınması ve modernleşmesi sürecine ne ölçüde bir katkısının olduğu anlaşılabilir. Şirin (2012, 142-143), okulun çocuk modernleşmesinin en önemli kurumu sayılmasının nedeni olarak; çocuk ve yetişkin ayırımına yol açmış olmasını göstermektedir.

Çocuk modernleşmesinin, çocuk ve yetişkin dünyası arasına bir sınır çizerek çocukların kendine has özelliklerinin öne çıkmasına neden olması en önemli özelliklerinden biri olarak düşünülebilir. Şirin (2016, 23) “Çocuk modernleşmesi, çocuk ve yetişkin farklılaşması yanında, yetişkinliğin biçimlenişine de yön veren sosyal, kültürel ve politik bir harekettir.” ifadesiyle bu modernleşme sürecinden etkilenenlerin yalnızca çocuklar olmadığı ileri sürmüştür. Çocukların kimliği ve toplumdaki rollerinin değişimiyle toplumun diğer bireylerinin yaşantıları da yeniden tanımlanmıştır. Çünkü aslında, çocuğun yetişkinden farklı olduğunun görülmesi, yetişkinin çocuktan farklı olduğunun da anlaşılması demektir.

2.4. Jean-Jacques Rousseau'nun Hayatı ve Felsefesi

Jean-Jacques Rousseau, 1712 yılında Cenevre'de saat ustası bir babanın evladı olarak dünyaya gelmiştir (Gökberk, 2010, 339). Kalvinist bir ailede yetişmiştir; bu inanın Katolik inanca kıyasla daha bireyci ve akılcı olduğu bilinmektedir (Lecerclé, 2018, 17). Rousseau, doğumunda annesi hayatını kaybettiği için doğuşunu felaketlerin ilki olarak ifade etmiştir. Annesinden birçok kitap kaldığını ve bu kitapları babasıyla beraber, üzerine tartışarak okuduklarını da eklemiştir. Bu kitapların üzerinde önemli bir etkisi olduğunu, hürriyet ile cumhuriyeti savunan ve köleliğe karşı çıkan asi bir karakter oluşumunda rolü bulunduğunu da İtirafname adlı eserinde dile getirmiştir (Rousseau, 2018, 9-12)

Ancak babasıyla geçirdiği günler, babasının bir kavgaya karıştıktan sonra yurtdışına gitmesiyle son bulmuştur. Rousseau'nun vasiliğini dayısı üstlenmiş; onu ve kendi oğlunu eğitim almaları için Bossey'de bir rahip olan Lambercier'in yanına göndermiştir. Daha sonra Cenevre'ye döndüğünde mesleğine karar verilene dek Rousseau, dayısıyla yaşamaya devam etmiştir (Rousseau, 2018, 16-30).

Gökberk'in (2010, 339) ifadesine göre Rousseau'nun çocukluğu ve gençliği dahil tüm yaşamı plansız ve huzursuzluk içinde geçmiş; belirli bir işte sabit olarak çalışmamış, düzenli bir eğitim görememiştir. Rahibin yanında aldığı eğitimden sonra bir oymacının yanına çıkar olarak verilmiştir; ancak Rousseau burada rahat bulamamıştır, çünkü patronu ona eziyet etmiştir. Burayı terkederek farklı farklı mesleklerde, göçebe bir hayat yaşamıştır (Lecerle, 2018, 18) Rousseau'nun çalıştığı meslekler arasında oymacılık, hizmetçilik, memurluk, eğitimcilik, nota kopyacılığı, elçilikte sekreterlik ve müzisyenlik bulunmaktadır (Cassirer, 2014, 5). Eserlerindeki konuların müzik, edebiyat, ekonomi, eğitim, siyaset gibi çeşitlilik göstermesinin sebebi olarak bu meslek çeşitliliği görülebilir; bu bilgileri Rousseau, eğitimle edinmemiş, kendini yetiştirmeyi başarmıştır (Lecerle, 2018, 21-22)

Fransa'da iken Dijon Akademisi'nin yarışmasına hazırladığı çalışma ile ünlenmiştir. Paris'te yayınladığı "Emile" eseri tepki çekince memleketi İsviçre'ye dönmek zorunda kalmış ancak burada da rahat edememiştir. David Hume, onu İngiltere'ye davet etmiştir; araları bozuşunca Rousseau yeniden Fransa'ya yol almıştır. Yine huzursuz bir yaşam sürdükten sonra 1778 yılında hayata gözlerini yummuştur (Gökberk, 2010, 339-340).

Önemli eserleri; Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev (1750), İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni (1755), Toplum Sözleşmesi (1762), Emile ya da Eğitim Üzerine (1762), İtirafı (1770).

Rousseau, Aydınlanma düşüncesi sonucunda meydana gelen değişimlerin olumsuzluklarına dikkat çekmiş olmasına rağmen bir Aydınlanma filozofu olarak görülmektedir; bunun sebebi ise bilgi için mücadele etmesi ve diğer filozoflar gibi akli ön planda tutmuş olmasıdır (Uyanık, 2006, 18) Rousseau her zaman doğallığı ve doğanın rehberliğinde bir yaşamı arzulamış, uygarlığın yapaylığından kaçınılması gerektiğini savunmuştur. "Her şey, yaratıcının elinden çıktığında iyidir; insanoğlunun elinde bozulur." (Rousseau, 2009, 5) cümlesiyle bu görüşünü ortaya koymuştur. Demek ki Rousseau için birey doğuştan iyidir ve doğallıktan uzaklaşmadığında iyi kalmaya devam edecektir. Saf ve masum olarak doğan insanları yozlaştıran ise toplumdur (Yılmaz, 2019, 12). Rousseau için insan doğal durumuna ne kadar yakın olursa, yetileri ve arzuları arasındaki fark da az olacak; bunun sonucunda mutluluğun önünde bir engel kalmayacaktır (Rousseau, 2009, 71).

Rousseau'ya göre doğal halinde özgür ve iyi ahlaklı olan insan, toplumsallaştıkça ahlaki açıdan bozulmuş ve özgürlüğünü yitirmeye başlamıştır. Uygarlık, doğa durumunda iken özgür olan insanları köleleştirmiştir (Bakır, 2007, 106-111). “Uygar insan kölelik içinde doğar, yaşar ve ölür. Doğuşunda bir kundak içinde dirilir; öldüğünde bir tabutun içinde çivilenir, insan şeklini koruduğu sürece, kurumlarımız tarafından zincirlenir.” ifadesiyle Rousseau (2009, 13), uygarlığın insanın elinden özgürlüğünü aldığını öne sürmüştür. Onun için özgürlük insanın varoluşunun bir gerekliliğidir; herhangi bir otoritenin, değerlerin ya da öğretinin özgürlüğe ket vurulması gerektiğine inanmıştır (Yılmaz, 2019, 12).

Rousseau'nun eğitim anlayışının temelini de özgürlük ve doğallık oluşturmaktadır. İnsanın doğası gereği iyi olduğundan yola çıkarak bu doğallığı korumaya yönelik bir eğitim modeli arzu etmiştir (Tüfenkçi, 2017, 496-497) Natüralist eğitim teorisi denen kavram da yapay toplumun karşısına doğal insanı koyarak bireylerin doğasının bozulmamasını hedefler (Bakır, 2007, 116). Rousseau da natüralist eğitim anlayışının en önemli savunucularından bir tanesidir.

Ayrıca eğitim, eksikliklerle dünyaya gelmiş bireylerin doğuştan sahip olmadığı bilgi ve becerilerin edinilmesi konusunda önemli bir süreçtir (Bakır, 2007, 113) Ona göre insanlar, hiçbir şey bilmeyerek dünyaya geldikleri için hayatta kalabilmek için eğitim görmelidirler. Rousseau, a posteriori bilgi yani deneyimle elde edilen bilginin savunucusudur (Bakır, 2007, 105) Buna bağlı olarak; doğuştan bir bilgi birikimine sahip olmayan bireylerin bilgileri, deney yoluyla, yaşayarak ve tecrübeyle elde edeceklerini düşündüğü söylenebilir. Doğa, bireyleri doğruya yönlendireceğinden deneme yanılma yoluna başvurmanın Rousseau için bir sakıncası yoktur (Burkaz, 2014, 106).

2.5. Immanuel Kant'ın Hayatı ve Felsefesi

Kant, 22 Nisan 1724'de Königsberg'de bir zanaatçının evladı olarak dünyaya gelmiştir (Heimsoeth, 1986, 11). 1732'de, 8 yaşında iken Frederik Koleji'ne başlamış ve eğitimini Schultz üstlenmiştir. Schultz Wolff'un eski öğrencisi olduğundan ve çağdaş Alman felsefesi ile ilgilendiğinden Kant'ın hayatı ve eğitimi dahilinde önemli bir yere sahiptir (Cassirer, 1996, 26)

Kant, 1740 yılında Königsberg Üniversitesi'nde lisans öğrenimine başlamıştır. Burada felsefe ve doğa bilimleri ile ilgilenmiştir. Lisans eğitimini tamamladıktan sonra bir süre özel öğretmenlik yapmıştır. 1755 yılında Königsberg Üniversitesi'nin magister sınavına girerek üniversitede felsefe, coğrafya, fizik alanlarında dersler vermiştir (Acar, 2015, 5). Üniversitede ders verdiği 1755 ile 1770 yılları arasında kapsayan on beş yıllık dönem, Kant'ın eleştiri öncesi dönemini oluşturmaktadır (Kolay, 2015, 43) Eleştiri öncesi dönem, Kant'ın Leibniz-Wolff felsefesinin etkisinde kalmış olduğu bir dönemdir (Acar, 2015, 7).

1770 yılında “Duyu Dünyası ile Düşünce Dünyasının Formu ve İlkeleri Üzerine” isimli tezi ile üniversitede ordinaryüs unvanı elde etmiştir. Bu tez, kritik felsefesine giden yolda bir öncü sayılmaktadır. Bu dönemde Kant on yıllık bir suskunluk dönemine girmiş ve hiç eser yayınlamamıştır. 1781 yılına gelindiğinde “Salt Aklın Kritiği” eseriyle kritisizmin teorik temelini oluşturmuştur. Kant'ın yaşamının bu dönemi, “Kritik Dönem” olarak adlandırılmıştır (Gökberk, 2010, 350)

Yaşamı boyunca Doğu Prusya'dan ayrılmamış; 12 Şubat 1801'de Königsberg'de yaşamı son bulmuştur (Gökberk, 2010, 349).

Önemli Eserleri: Salt Aklın Kritiği (1781), Pratik Aklın Kritiği (1788), Yargı Gücünün Kritiği (1790), Eğitim Üzerine (1803)

Kant, “İnsan nedir?” sorusunu ilk kez soran ve incelemeye değer bulan bir düşünür olarak önemli bir konumdadır (Kolay, 2015, 47). Kant, bu soruya yanıt ararken insanların imkanlar ve eksikler varlığı olduğuna dikkat çekmiş; ona göre insanlar dünyaya gelirken onlara hazır güçler verilmemiştir (Al, 2009, 56). Bu eksiklikleri tamamlama ve potansiyelleri geliştirme sorumluluğunu yine insanda görmüştür. O, insanın akli yanına vurgu yapmış; eylemlerinin belirleyicisi ve uygulayıcısı olma konusunda özgür olduklarına dikkat çekmiştir (Gültekin, 2017, 11).

Kant için insanın hem duyuşal (fenomen) hem de akılla anlaşılabilir (numen) yanı vardır; numen tarafı görünüş dünyasına ait olmayıp yalnızca düşünülen ve akılla kavranabilen bir ögedir (Kolay, 2015, 52-56). İnsanın, sadece akılla algılanabilen numenal yönü, onun özgür ve irade sahibi niteliklerini vurgulamaktadır (Cevizci, 2009, 740). Kant'a göre insanı özgür yapan şey, eylemlerini isteyerek yapma, tercih etme şansına sahip olması ve bu eylemlerin sorumluluğunu üstlenebilmesidir (Acar, 2015, 21)

Kant'ı felsefe alanında önemli kılan bir diğer nokta da bilgiyi, bilginin kaynağını ve sınırlılıklarını sorgulamış olmasıdır. Ona göre bilginin kaynağı olarak iki temel öge vardır; birincisi duyuşsal algılama, ikincisi ise anlama becerisidir. Bu iki becerinin bir araya gelmesiyle bilgi meydana gelebilmektedir. Deneyimle ve algılarla elde edilen hammaddelerin akıl ile birleştirilmesi ve düzenlenmesi ile bilgi elde edilebilir (Kolay, 2015, 48-49). Bilginin ampirik (deneyden edinilen) ve a priori (deneyden bağımsız) iki kaynağı olduğunu ifade etmiş ve aynı bağlamda bilginin sınırlamasını da yapmıştır. İlk olarak bilgi insan deneyimiyle, ikinci olarak da aklın hammaddeleri işleme yetisiyle sınırlandırılmıştır (Cevizci, 2009, 720). İşte Kant'ta kriticizm bu şekilde insan aklının sınırlarını ve bilginin kaynaklarını araştırma süreci olarak görülmektedir (Al, 2009, 35).

İnsana bilgiler ve beceriler doğuştan gelmediği gibi iyilik de hazır olarak verilmemiştir; iyilik ile kötülük sadece imkandır ve başlangıçta iki nitelik de eşittir, birbirlerine üstünlükleri bulunmamaktadır. İnsanın ahlaki bakımdan iyi duruma gelmesi konusunda sorumluluk kendisine aittir (Kolay, 2015, 55). Bu da ancak iyi bir eğitimle mümkün olabilecek bir iştir. Zira iyi olan her şey iyi bir eğitimin ürünü olarak görülmektedir (Al, 2009, 59).

Hayvanlar dünyaya geldiklerinde içgüdüleri sayesinde hayatta kalabilirken insanlar bu içgüdüye sahip olmadığından eğitim aracılığıyla becerilerini geliştirmesi gerekmektedir (Kant, 2007, 32). Kant, insanların eğitim ile bir birey haline gelebileceğine ve mükemmelleşeceğine inanmaktadır (Yayla, 2005, 78). Kant'ta eğitimin amacı bireylerin aklın düştüğü ergin olamama durumundan kurtulabilmesi için akli kullanmanın öğrenilmesine yol açılması ve aynı zamanda doğuştan getirilen nüvelerin gelişiminin sağlanmasıdır (Uğurlu, 32-34).

2.6. John Locke'un Hayatı ve Felsefesi

John Locke, 29 Ağustos 1632'de Bristol'de doğmuştur. Babası, onun eğitimine önem vermiş, iyi bir eğitim görmesi için çabalamıştır. İngiltere'nin en başarılı okullarından biri sayılan Westminster School'da altı yıllık bir eğitim aldıktan sonra 1652'de Oxford'da Christ Church School'a başlamış ve pozitif bilimler, felsefe, tıp eğitimi almıştır (Bilgiç, 2009, 3). Burada eğitim dili Latince idi ve üniversitenin dört yıllık müfredatı büyük ölçüde Aristoteles felsefesine dayalıydı (Sel, 2018, 18).

Lisans eğitimini tamamladıktan sonra evine dönmüş, bir süre burada yaşamıştır. Daha sonra Oxford'a gelerek yüksek lisans eğitimine başlamış; 1658 yılında yüksek lisansını tamamlamıştır. Mezun olduktan sonra üniversitenin moral felsefe kürsüsünde görevlendirilmiş ve Aristoteles üzerine çalışmalar yapmıştır (Sel, 2018, 18).

Eğitimini tamamladıktan sonra yazarlık, katiplik, hekimlik, danışmanlık gibi meslekler edinmiştir. Earl of Shaftesbury ile tanışması hayatının önemli bir basamağı olmuştur; burada hekim ve danışman olarak çalışmasının yanında ailedeki çocukların yetiştirilmesi görevini de üstlenmiştir. "Eğitim Üzerine Bazı Düşünceler" eserini oluşturmasında burada edindiği tecrübeler etkili olmuştur. Shaftesbury'nin etkisiyle siyaset hayatına katılmış, hükûmet düştüğünde Hollanda'ya gitmek zorunda kalmış, 1689 yılına dek orada yaşamıştır (Gökberk, 2010, 294) Çalışmalarının büyük bir kısmını bu dönemden başlayarak 1695 yılına dek oluşturmuştur. 1698 yılında ciddi bir hastalığa yakalanmış; 28 Ekim 1704 yılında ise Essex'te hayata gözlerini yummuştur (Sel, 2018, 19).

Önemli eserleri: Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler (1676), Hoşgörü Üzerine Bir Mektup (1689), İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme (1690), Eğitim Üzerine Bazı Düşünceler (1693).

Locke, empirizmin ve liberalizmin kurucusu olarak görülmektedir (Eski, 2018, 36). Bireysel özgürlüğü ve aklın rehberliğini önemsemesi ve bilim, eğitim, din, siyaset gibi alanlarda dış otoritelerin etkisinden uzak olunması gerektiğini savunması ile Aydınlanma ve liberalizmin öncülerinden biri konumundadır (Bilgiç, 2009, 5).

Locke, bilgi öğretisini inşa ederken idelerin doğuştan getirildiğini reddederek yola çıkmıştır (Sel, 2018, 23). Locke'un hareket noktası, zihnin doğuştan boş bir sayfa olarak görüldüğü tabula rasa anlayışıdır (Didier, 2009, 10). Bu anlayışa göre insan, hiçbir bilgiye sahip olmadan dünyaya gelmektedir. Erdem, din, ahlak dahil tüm öğeler Locke'a göre doğuştan getirilmemektedir; sözcelimi eğer ahlak sahip olunan bir nitelik olsaydı, ahlaki değerlerin herkes için aynı olması gerekirdi. Yalnızca hazza yönelme ve acıdan kaçınma eğilimleri tüm insanlarda hazır olarak bulunmaktadır (Sel, 2018, 29). Bu bağlamda insanın zihninde ne bir Tanrı bilgisi ne de ahlak öğretisi bulunmakta, ayrıca hayata ve dünyaya dair de hiçbir bilgi yer almamaktadır.

Boş olan zihin, deney aracılığıyla elde edilen idelerle dolmaya başlayacaktır. Locke'a göre deney, iç ve dış deney olmak üzere ikiye ayrılmaktadır; dış deney duyu organlarına hitap eden nesnelere algılamayı, iç deney ise algılama, düşünme, uslamlama gibi içsel faaliyetleri içermektedir (Bilgiç, 2009, 37-110) Deneyin, bilginin tek kaynağı olarak görülmesi ampirizm olarak adlandırılmaktadır. Locke, tüm bilgilerin kaynağını deney ve gözlem olarak görmüş; bilginin esas kaynağı olarak insan zihnini öne sürenleri ise eleştirmiştir (Görünmez, 2018, 14).

Zihin, öncelikle basit ideleri dış deney yoluyla edinirken tamamen pasiftir; basit idelerden bileşik ideler oluşturma sürecinde ise aktif hale gelmektedir. Zihnin, basit ideleri bileşik hale getirme sürecinde üç farklı işlemde bahsedilir. Birleştirme ile aynı türden ideler bir araya getirilir, karşılaştırma ile iki ide çeşitli açılardan birbiri ile kıyaslanır ve son olarak soyutlama ile ide tek başına ele alarak genel bir ideye ulaşılır (Cevizci, 2009, 580). Sonuçta bilgi, dışarıdan hammadde olarak deney yoluyla elde edilen idelerin zihinde belirli işlemlerden geçmesi sonucunda oluşturulmaktadır. Bu bakımdan Locke'ta bilgi duyum alanı ile sınırlıdır (Kılıç, 2014b, 467).

Locke için doğa durumu bireylerin başkalarının etkisinden ve iradesinden bağımsız bir şekilde akıllarını kullanabilecekleri ve eylemlerini yönetebilecekleri bir özgürlük durumu olarak görülmektedir (Görünmez, 2018, 59). Önemli olan insanların aklını, başkalarının etkisinden uzak bir şekilde kullanabilmesi ve eylemleri üzerinde söz sahibi olabilmesidir; Locke düşüncesinde bu durum özgürlük olarak nitelendirilmektedir. Mutluluğa ulaşmada da gerekli olan beden ve ruhun sağlığıdır, zihnin gelişiminin sağlanması sağlıklı bir bedenin varlığına bağlanmaktadır (Bilgiç, 2009, 65).

Eğitimde amaç ise bir dünya insanı yetiştirmektir. Ayrıca; arzulara ve eğilimlere yönelmeden aklın rehberliğinde davranışlar geliştirebilme yetisinin kazandırılması, erdemlerin bireylere aşılması gerekmektedir. Eğitim sürecinin içeriğini de fazla detaya kaçmayan somut bilgilerin edindirilmesi, erdemli davranışların kazandırılması ve dini bir mizacın aşılması oluşturmaktadır (Didier, 2009, 59-61).

3. ORTA ÇAĞ'DAN ERKEN MODERN DÖNEM'E KADAR ÇOCUKLUK

ocuk ve çocukluk üzerine çalışmalar yapmadan önce, çocukluk kavramının oluşumunda rol almış unsurların araştırılarak çocukluğun iyi bir şekilde kavranması çok büyük bir önem arz etmektedir. Çocukluğu anlayabilmek için çocukluğun toplumsal ve tarihsel süreçteki değişimine bakmak gereklidir (Sormaz, Yüksel, 2012, 991). Toplumsal bir yaratı olarak anılan bu kavramın tarihsel süreçte yer edinmiş olay ve olguların etkisiyle oluşturulduğu bilinmektedir. Her toplumun, belirli tarihsel ve toplumsal değişimlerden farklı şekillerde etkilendiği göz önünde bulundurularak çocukluk kavramının, her topluma ve her çağa göre farklı anlamlar kazanmış olduğu söylenbilir. Çocukluk algısı, farklı toplumlarda farklı anlamlar kazandığı gibi; aynı toplumda zaman içerisinde de değişiklikler göstermiştir. Toplumun kültürü, dini inanişı, sosyoekonomik durumu gibi etkenler bu algıyı büyük lde etkilemiştir. Özellikle dini inanişın toplum üzerindeki etkisi, çocukluğun algılanışında büyük bir rol oynamıştır. Ortaçağ Avrupa'sında ilk günah öğretisi, çocukluğun masumluğu algısında ve çocuklara yaklaşımda büyük lde etkili olmuştur. Çocukların günahkâr oldukları düşüncesi, ister istemez onlara olan davranışları etkilemiştir. İlerleyen dönemlerde çocukların masum olduğu görüşü toplumda yer bulduğa çocuklara karşı düşünceler ve duygularda da değişiklikler olmuştur. Çocukların zayıf, kırılğan birer varlık oldukları dşnlmeye başlanmış ve onların üstlerine titrenilmesi, korunması ve onlarla ilgilenilmesi gerektiği fark edilmiştir. İlk günah öğretisinin reddedilmesi modern çocukluk anlayışını ortaya çıkarmıştır (İnal, 2007'den aktaran Sormaz ve Yüksel, 2012, 991). Bunun etkisiyle masum, zayıf, kırılğan görülen çocuğun üstüne düşülmeye başlanmıştır; bu da modern çocukluk anlayışının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Orta ağ'da kilise kurumu toplum üzerinde büyük bir otoriteye sahipti; kilise halkı hızlıca etkisi altına almış ve kolayca izleri silinmeyecek bazı düşüncelerin tohumlarını ekmiştir. Bunlardan ocukluğun algılanışında en büyük role sahip olan düşünce; ilk günah öğretisi ile birlikte toplumda kök salan bebeklerin masumluğunun reddedildiği düşünceydi. Özellikle Augustinus'un ne sürdüğü bu düşünceler yüzyıllarca toplum

üzerinde etkisini sürdürmüştür. Augustinus (2010, 34), çocukların günahkâr olduğunu ve ilk günahı izler taşıdığını savunmuştur ve “senin huzurunda hiçbir ölümlü günahsız değil ki, hatta dünya yüzüne ayak basan bir günlük bebek bile!” sözleri ile bu düşüncesini dile getirmiştir. Bu şekilde; bebeklerin, daha dünyaya gözlerini açar açmaz kötülükle donanmış olduklarına halkı inandırmıştır. Augustinus (2010, 35) aynı zamanda, çocuk masumluğunu reddetmiş ve bu duruma dair kanıtlar sunmaya çalışmıştır:

“Bebeklik yıllarında da olsa, insanın olur olmaz her şeyi istemesi, kendine itaat etmediler diye gerek özgür doğumlu insanlara gerek aile büyüklerine gerek kendisini doğuran ana babasına, gerekse isteklerine olmaz anlamında başlarını sallayan sağduyu sahibi diğer insanlara kızıp küsmesi, dahası kendisine zararı dokunacak türdeki buyrukları yerine getirilmedi diye, karşısındakilere haince vurarak onların canını yakmaya çalışması, iyi huylar olabilir mi? Demek ki bebeklerin sadece narin bedenleri masumdur, ruhları değil.”

Augustinus’a göre bireyler ancak büyüdükçe bu kusurlarından arınmaya ve hepsinden kurtulmaya başlamaktadırlar. Ona göre çocukluğun çocuk olarak değil, ancak ilerinin yetişkini olarak bir değeri vardır. Çocuk ancak kötülüklerinden arınarak bir yetişkin olduğunda kayda değer bir önem taşımaktadır. Bu durum, çocukluk yıllarının göz ardı edilerek sadece yetişkinlik döneminin odak noktası olmasına zemin hazırlamıştır. Onur’a göre (2005, 19), çocuğu yarına hazırlama anlayışı çocuğun bugününün ihmal edilmesine sebebiyet vermiştir. Çocuklar içinde buldukları gelişim dönemini yaşamak yerine yetişkinliğe hazırlanmaya çalışmak, yetişkinlerle iç içe olmak zorunda kalmışlardır. Bu sebeple çocukluk dikkate değer bir dönem değil, sadece bir geçiş dönemi olarak kendini göstermiştir. Avrupa’da Orta Çağ’dan modern zamanlara kadar bu görüş toplumda egemenliğini sürdürmüş ve bu görüşün terkedilmesi asırlar sürmüştür.

3.1. Orta Çağ Dönemi’nde Çocukluk

Heywood (2003, 8), Batı’da çocukların eski çağlardan 18. yüzyıla kadar eksik yetişkinler olarak algılandığını dile getirmiştir. Bu yetişkin odaklı yaklaşım, çocukluk değerlerinin ihmaline ve çocukluğun bir araştırma alanı olarak görülmemesine sebep olmuştur. Onur’un da (2005b, 99) belirttiği gibi Orta Çağ’da çocukluk, kendine has

özellikleri olan bir dönem olarak görülmemiştir. Bu dönemde çocukluğun ayrı bir dönem olduğu bilinmemiş, yalnızca hemen geçiverecek ve çabuk unutulacak bir hazırlık dönemi olarak düşünülmüştür. Çocukluğun yetişkinliğe hazırlık dönemi olarak görülmesi, çocukluğun kendine özgü doğasına değer verilmemesine sebep olmuştur. Bu sebeple çocuklar, bebeklikten çıkar çıkmaz, minyatür yetişkinler olarak görülmeye başlanmıştır. Toplum algısında bebeklik ve yetişkinlik arasında bir geçiş dönemi olmaması, onların “küçük yetişkinler” olarak adlandırılmalarına neden olmuştur. Çocuklar, aynı yetişkinler gibi giyinmiş, aynı oyunları oynamış, aynı aktivitelere katılmış ve yetişkinlerle beraber iş gücüne katılmışlardır. Çocuklar, ailelerine yardım etmiş, hizmetçilik, çıraklık yapmış ve bu şekilde yetişkinlerle hep iç içe bulunmuşlardır. Aries, Orta Çağ sanatında çocukların resmedilmeyişini buna bağlamıştır. Çocukluğu ayrı bir kavram ya da dönem olarak görmeyen Orta Çağ sanatı, çocukları resmedilmeye değer görmemiştir ya da çocukluk vurgusu yapmaya gerek duymamıştır. Aries’e göre (1962, 33) 12. yüzyıla kadar Orta Çağ sanatı ya çocukluğu bilmiyordu ya da resmetmeye yanaşmamıştır; çocuklar resmedilse dahi, aynı yetişkinler gibi sadece boyut olarak küçük biçimde resmedilmiştir. Çocukların yüz ifadeleri ve kıyafetleri dahi yetişkinlerle tıpatıp aynı şekilde tuvale işlenmiştir. Aries eserinde genel olarak 17. yüzyıla kadar ayrı bir çocukluk kavramı olmadığını, çocukluk duygusunun bilinmediğini, onları yetişkinlerden ayıran özellikler hakkında bilgi sahibi olunmadığını vurgulamıştır. Orta Çağ döneminde, çocukluğu anlatan özel bir kelime dahi dilde yer almamıştır; çocukları çağırmak için kullanılan kelimeler hep başka anlamlar taşımaktadır. Aries (1962, 27), ancak 17. yüzyılda çocuk kelimesinin bugünkü anlamında kullanılmaya başlandığını ifade etmiştir. Eski yazılı kaynaklarda çocukları anlatmak için kullanılan kelimeler büyük ölçüde bağımlılık ve kölelik anlamları taşımaktadır. Tan (1989, 77), günlük dildeki “oğul, oğlan” gibi kelimelerin hiyerarşiyi belirlemek için uşaklara, çalışanlara söylenen kelimeler olduğunu belirtmiştir. Görüldüğü üzere, bugün çocuğu betimlerken kullanılan kelimeler, Orta Çağ’dakiyle aynı anlamda kullanılmamıştır. Çocukluk kavramının ne olduğunu bugünkü anlamıyla bilemeyen bir toplumda, böyle bir kelimeye ihtiyaç duyulmamış olması normaldir. Bu şekilde onları tanımlayacak kendilerine özgü bir kelimenin bulunmaması, çocukluğun özel bir gelişim dönemi olarak görülmeşişinin en büyük göstergesidir.

3.1.1. Çocuk Algısı

Orta Çağ Avrupası'nda bir çocukluk bilincinin olmaması, çocukların sevilmediği, onlara ilgi gösterilmediği, ihtiyaçlarının karşılanmadığı veya ihmal edildikleri anlamlarına gelmemektedir (Aries, 1962, 128). Çocukları yetişkinlerden ayıran kendine has özelliklerinin, gelişim dönemlerinin, doğasının fark edilmeyişi, ayrı bir çocukluk döneminin tanınmamasına yol açmıştır. Bu sebeple verilen sevgi de bugünkü anlamda olmamıştır; her ne kadar maddesel ihtiyaçlar giderilse de manevi boşluklar doldurulamamıştır. Anne-babalar ve çocuk arasındaki duygusal bağın gelişmemesi birkaç sebeple açıklanabilir. Birincisi, erken yaşta ölüm oranının yüksek olmasıdır. Bu dönemde, yeni doğan bir bebeğin ileriki yaşlara gelebilmesi çok küçük bir ihtimaldi. Erken yaşta çocuk ölümleri bu kadar sık karşılanan bir durum olduğu için, toplumda çok normal karşılanmaktaydı. Ayrıca bu durum, çocukların arkasından uzun süreler boyunca yas tutulmamasına da sebep olmuştur. Bunun yanında, çocuğa bugünkü anlamda bir değer verilmeyişi de etkili bir sebep olarak gösterilebilir. Aries (1962, 38) bu düşünceyi; çocukluğun kaydı tutulmayacak kadar önemsiz bir dönem olarak görülmesi ve bu yüzden, cenaze tasvirlerinde çocuğa yer verilmemesi örneği ile dile getirmiştir. Buna ek olarak, bu kadar erken kaybedilen bir varlığın hatırlanmaya değer görülmediğini, her an kaybedilebilecek bir şeye bağlanmanın istenmemiş olabileceğini öne sürmüştür. Bu görüşe göre nasılsa uzun süre yaşamayacak çocuklarla duygusal bağ kurmaktan kaçınılmış, çocuk ölümleri normal karşılanmıştır. Heywood da (2003, 72) aynı şekilde ebeveynlerin geleceği belli olmayan çocuklarına zaman ayırmayı pek akıllıca bulmadıklarını, bağlanma konusunda gönülsüz olduklarını savunmuştur. Bir çocuğun büyütülmesi için büyük ölçüde hem zaman hem de para harcanmalıdır. Çocuk bakımının önemsenmeyişinde, ailelerin her an ellerinden yitip gidebilecek bir varlığa harcayacak kaynaklarının boşa gideceği fikri büyük bir rol oynuyor olabilir. Zaten ilk etapta aileler için çok da değerli olmayan bu çocukların kaybedilebileceği ihtimali, ailelerin onları daha da ihmal etmelerine zemin hazırlamıştır. Oysa, onlara gerekli ilgi gösterilse, ihmalkârlıkların önüne geçilse erken ölüm oranlarında gözle görülür bir düşüş yaşanacaktır. İkinci olarak, çocuğun masumiyetinin toplumda kabul görmemiş olması, onların ilk günahın izlerini taşıdıklarının düşünülmesi de ebeveynlerin çocuklarıyla arasındaki ilişkiyi etkilemiştir. Çocukların kötü sayılmaları, ailelerinin onlara karşı davranışlarını ve duygularını ister istemez etkilemiştir. Ek olarak bu durum, çocukların sürekli denetim

altında buldukları, sıkı disiplin uygulamalarının olduğu okullara yollanarak, evden uzaklaştırılmalarına sebep olmuştur. Gözden uzak kalan bu evlatlar, aynı biçimde ailelerinin gönüllerinden de uzak kalmışlardır. Çocuklar ve aileleri arasındaki duygusal bağın gelişmesine engel olan durumlardan biri de çocukların erken yaşlarda evlerinden uzaklaştırılmalarıdır. Orta Çağ Dönemi'nde çocukları başka ailelerin yanına vermek yaygın bir uygulamadır. Bu dönemde toplumun büyük bir kesimi tarafından benimsenmiş çıraklık uygulaması, çocukların başka ailelerin yanında yaşama sanatını öğrenerek yetişkinliğe hazırlanmalarını sağlamıştır. Çocuklar başkalarının evinde, başka kimselerle vakit geçirdikçe kendi aileleri ile ilişkileri tam olarak gelişmemiştir; gözden ırak olan gönülden de ırak kalmıştır. Diğer bir deyişle, bu çıraklık uygulaması ailelerin çocuklarına olan düşkünlüğünü ve bağlılığını olumsuz olarak etkilemiştir. (Tan, 1989, 8) Bebeklik döneminde de sütannelere yollanmış olan bu çocuklardan vazgeçmek görünüşe göre ebeveynler için hiç de zor olmamıştır. Bu ve bunun gibi birçok sebeple evlerinden uzaklaştırılmış çocukların aileleri ile ilişkileri gelişmemiştir; hep birbirlerine uzak ve mesafeli kalmışlardır.

Orta Çağ'da çocuk olgusu, günahkârlık ve edepsizlik üzerine inşa edilmiştir. Çocuklar işe yaramaz, sürekli denetlenmesi gereken, zayıf varlıklar olarak görülmüşlerdir. Bumin (2013, 20), Antik Yunan düşünürü Aristo'nun dahi, çocukluk dönemini bir felaket olarak gördüğünü, çocukların akıllarını kullanamadıkları için erdemli davranışlar gösteremediğini ancak yetişkinliğe adım attıkları zaman değer kazandıklarını belirttiğini ifade etmiştir. Bu görüş etkisini Orta Çağ Dönemi'nde de sürdürmüş, çocuklar bir an önce büyümesi gereken yetersiz varlıklar olarak görülmüştür. Çocukluğun değeri ancak, geleceğin bir yetişkini olarak kendini göstermektedir. Neredeyse yalnızca var olmalarından bile suçlu bulunan çocuklardan çocukluğa dair hiçbir şey yaşamadan direkt yetişkinlerin dünyasına adım atmaları beklenmektedir. Çocuklar ne kadar hızlı şekilde bu dünyaya ayak uydurabilirlerse, onların yararına olmaktadır. Koşması, oynaması gereken yaşta çocuklar, çok ağır sorumlulukların altında ezilmektedir. Yaptıkları her iş, yetişkinliğe bir hazırlık süreci olarak görülmektedir. Aries'in de (1962, 366) belirttiği gibi, çocukluk yetişkinliğe hazırlık için bir çıraklık dönemi idi ve çocuklar geçici bir uşak sınıfına ait görülmüşlerdir. Çocuklara değer vermek şöyle dursun, uşak sınıfına ait göstererek ellerinden en güzel, en özgür olunması gereken yıllar çalınmaktadır. Oyunlar oynamaları gereken bir dönemde, iş hayatının kucağına atılmaktadırlar. Bunların tüm

sebebi çocukluğun anlamının tam olarak bilinmemesi ve onların küçük yetişkinler olarak görülmesidir. Dobrin (2013), çocukların yetişkinler gibi mantıklı hareket edemediklerini, dürtülerini kontrol etmekte zorlandıklarını bu sebeple davranışları yüzünden kötü olduklarının düşünüldüğünü ve daha az korunup kollandıklarını belirtmiştir. Çocuğa karşı takınılan bu olumsuz tutum, onların daha çok başıboş bırakılmalarına, terkedilmelerine veya evden uzaklaştırılmalarına sebep olmuştur. Bu düşüncelerden etkilenmiş toplum, çocuklarla şefkate dayanan bir ilişki yerine daha otoriter, onları denetlemeye çalışan, kusurlarından hızlıca arındırmayı görev edinmiş bir araç olarak kendini göstermiştir. Çünkü çocukların her an günaha ve kötülüğe yönelecekleri, dürtülerine yenik düşecekleri düşünülmüştür. Bu anlayışta ilk günah öğretisinin etkileri kendini göstermektedir.

3.1.2. Cinsiyet Farklılıkları

Tarih, kız çocukları ve erkek çocukları arasında yapılan ayrımcılığa dayanan pek çok örnekle doludur. Günümüzde bile çoğu toplumda bu ayrımcılıkların izlerine rastlanmaktadır. Kız çocuklarının doğumunda hissedilen hayal kırıklığı davranışa dönüşmeyip duygu seviyesinde kalması halinde bile ayrımcılığa yol açmıştır. Erkek çocuklarının doğumunun sevinçle, kızların doğumunun hayal kırıklığı ile karşılanması günümüzün ataeril toplumlarında dahi varlığını hissettirmektedir. O dönemde bu ayırım kendisini etkili bir şekilde göstermektedir. Çünkü kızlar evlenerek evi erken terk etmekte ve yanlarında çeyiz götürmektedir (Heywood, 2003, 69). Bu sebeple kız çocuklara verilen emek ve maddi harcamalar bir kayıp olarak görülmektedir. Erkek çocukları, büyüyüp çalışarak eve destek olacakken kızlar erken yaşta gelin giderek başka ailelere katkı sağlamaktadır. Kız çocuklar aileye bir kazanç sağlamak yerine kayıplara sebep olmaktadır. Ailenin ekonomisine destek sağlayacak bir erkek evladın getirisi her zaman için daha tercih edilir bir konumdadır. Heywood (2003, 69), “Oğlunu besle seni beslesin; kızını besle, başkasını beslesin” Rus deyişine yer vererek bu düşünceyi pekiştirmektedir. Bir atasözü olarak bile yer edinen bu durum aslında birçok toplumun acı gerçeği olarak kendisini göstermiştir. Aslında, toplumdaki bu gibi cinsiyete dayalı ayrımcılığı yalnızca Orta Çağ Dönemi’nin üstüne yıkmak büyük bir yanlış olur. Ancak zaten çocuk olarak bir değer görmeyen kız çocuklarının üstüne bu gibi ikinci bir ayrımcılığa maruz kalması göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir. Bahsedildiği gibi; aileler yalnızca erkek çocuklarına verdikleri emeğin karşılığını

alacaklarını düşündüklerinden, onların üzerine daha çok titremiş ve doğum haberlerini daha coşkuyla karşılamışlardır. Bu sebebin yanında; Genç (2016, 258), Orta Çağ'da erkek çocukların, ailenin soyunu, ismini devam ettirdiği, mirası, malı mülkü iade yetkisini elinde bulundurduğu ve bu nedenle daha değerli olduklarına değinmiştir. Ailenin soyunu ve soyadını devam ettirme düşüncesi günümüz Türkiye'sinde dahi kendisini göstermektedir. Bunun belki de çocuk bakımından bir yansıması olmasa da doğum haberi ilk alındığında özellikle eski kuşaklara kız çocuklarının bir düş kırıklığı yaşattığı yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle, Orta Çağ'ın sosyal sınıflara dayalı toplum yapısında, soylu ailelerin erkek çocukları daha değerli gördüğü, soyun devamlılığını sağlayacaklarına inanmaları hiç de şaşırtıcı olmayan bir durumdur. Erkek çocuklarını elden geldiğince evde tutma isteği ve çabası, erkek çocuğuna verilen değerle doğrudan ilişkilidir. Kızlar zaten erken yaşlarda evleneceği için onlara duygusal anlamda bağlanmak istenmemiş olabilir. Ayrıca; anne babalar, başka evlere gönderilmiş çocukların ölüm ihtimali daha çok olduğundan da bundan kaçınmış olabilirler. Altında yatan sebep ne olursa olsun, erkek çocuklarının ilk yaşlarda daha çok evde tutulmak istendiği, kızların ise ayrıcalıklı bir ilgiden yoksun bırakıldığı yok sayılamaz bir gerçektir. Daha bebekken çocuklara hissettirilen bu ayrımlar, ileriki yaşlarında da onların peşini bırakmamıştır. 7 yaş civarında hissedilmeye başlanan cinsiyete dayalı ayrımcılıklar, çocukların üstlendiği günlük işlerde de kendisini göstermiştir. Çocuklar, bebeklikten çıkar çıkmaz kendi cinsiyetlerindeki ebeveynleri gibi giyinmiş, onları model alarak onların hayat tarzını edinmişlerdir. Erkekler babalarının, kızlar ise annelerinin günlük yaşamdaki iş ve görevlerini sahiplenerek yetişkinliğe hazırlanmıştır. Orme (2005, 3), kız çocuklarının genellikle ocak başında ya da kuyuların yanında, erkek çocukların da babalarının çalışma alanlarında kazalar geçirmiş olduğunu söylemektedir. Bu durum, her çocuğun kendi cinsinin çalışma alanlarında varlık ve faaliyet gösterdiğini kanıtlar niteliktedir. Bunun haricinde özellikle eğitim konusunda da iki cins arasındaki farklılıklar kendini göstermeye devam etmiştir. Aries (1962, 58), erkek çocukların 16. yüzyıl sonlarında okula gitmeye başladıklarını, kızların ise bu hakkı daha geç, yavaş yavaş elde ettiğini ifade ederek tam da bu noktaya parmak basmıştır. Zaten, iyi bir eş ve anne olmaya çabalaması gereken bir kız çocuğunun okulda ne işi vardır? Kızlar zaten gelecekte anneleri gibi ev işleri ile uğraşacak, çocuklarıyla ilgileneceklerdir. Bu durumda onlara okuma yazma öğretmek, temel okul bilgisi vermek gereksiz görülmektedir. Ayrıca nasılsa evlenip gidecekler ve eve maddi olarak bir katkıları olmayacaktır. Bir meslek sahibi

olmayacak bu çocukların evde hizmet etmesi gereken zamanını okulda harcaması belki de tercih edilemez görülmektedir. Kız çocuklar, Genç'in de (2016, 250) belirttiği gibi evde eğitim görmüşlerdir ve okuma yazma öğrenmeleri pek de gerekli görülmemiştir. Temelde bir meslek sahibi olması amacıyla okula gönderilen erkeklerin yanında kızlar okula gitme hakkından mahrum bırakılmışlardır. Kızlar evde ev işlerini, anneliği ve nasıl iyi bir eş olabileceklerini öğrenmişlerdir. Çünkü onlara gerekli olacak şeyin bu olduğu düşünülerek onlar adına doğru bulunarak uygulanmıştır. Kendilerine bir söz hakkı verilmeyerek eğitim hakları ellerinden alınmıştır. Çocukların erkenden evlendirildiği bu dönemde yapılan uygulamalardan birisi de kız çocukların erken yaşlarında evlilik yapacakları eve gönderilerek orada yetiştirilmeleridir (Genç, 2016, 253). Bu şekilde sütannelikle başlayan serüven, çocuk gelinlikle devam etmektedir. Hangi sebeple olursa olsun çocukların evden ayrılışı erken yaşlarda kendini göstermektedir. Ancak ailelerin erkek çocuklarından vazgeçışı, kız çocuklarından daha güç olmaktadır. Bu da toplumlarda isteyerek ya da istemeyerek yapılan cinsiyet ayrımcılığını net olarak gözler önüne sermektedir.

3.1.3. Beslenme

Orta Çağ Dönemi'nden başlayarak 20. yüzyılın ortalarına kadar devam eden sütannelik uygulaması bu dönemlerde birçok kesim tarafından yaygın olarak benimsenmiştir. Önceleri daha üst toplumsal tabakada yer alan annelerin bebeklerini sütannelere göndermelerıyla başlayan bu süreç, daha sonra alt tabakalara doğru da yaygınlaşmıştır. Heywood (2003, 78-79), annelerin sütünün az ve yetersiz gelmesi, çalışmaya vakit ayırmalarının gerekmesi, taşranın şehirlerden daha sağlıklı olabileceğini düşünmeleri gibi masumane sebeplerle sütanneliği tercih etmiş olabileceklerini belirtmiştir. Ancak sebebi ne kadar masum olursa olsun, sütannelik birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Hali vakti yerinde olan aileler, sütanneleri evlerine alabilmiş olsalar da durumu kötü olanlar çocuklarını uzağa, sütannelerin bulunduğu taşralara göndermek zorunda kalmışlardır (Genç, 2016, 244). Sütannenin yanına gönderilmek suretiyle bir çocuğun ailesinin yanından ayrılışı çok erken yaşlarda başlamaktadır. Çocukların annelerinden uzakta, sütannelerin elinde büyümesi akıllara bazı sorular getirmektedir. Bunlardan biri; başka bir kadın, kendi annesi bile gerekli ilgiyi göstermezken bebeğe kendi evladymış gibi ilgi ve şefkat verebilir mi? Bu soruyu Heywood (2003, 77), sütannelerin bir bebeğin ihtiyaç duyduğu sevgi ve

ilgiyi eksik bıraktıklarını dile getirerek cevaplandırmıştır. Çünkü sütanneler bebekler ile duygusal bir bağ kurmamış, yaptıklarını ticari bir iş olarak görmüşlerdir. Bu şekilde bebekler hem ailelerinden uzaklaşmış hem de çevrelerinde ihtiyaç duydukları o manevi bağı kuracak kimseyi bulamamışlardır. Aile ortamından uzakta büyüyen bu çocuklar ne yeterli şefkati ve ilgiyi görebilmiş ne de gerektiği gibi beslenebilmişlerdir. Heywood'un (2003, 77) belirttiği üzere sütanneliğe karşı olan kesim, sütannelerin bebekleri süt yerine; süt, su, ekmek gibi besinlerin karıştırılmasıyla elde edilen lapa ile beslediklerini ortaya koymuşlardır. Ayrıca, sütanneye verilmiş çocukların ölüm oranı oldukça yüksektir. Hem sütannelerin bir anne yerine geçemeyeceği gerçeği hem de uzak köylerde yaşayan sütannelere yapılan uzun yolculuklar çocuklar açısından tehlikeliydi; hastalık kapma ve ölüm ihtimalleri çok fazladır. Bu şekilde, kısmen annelerin bencilliği ile açıklanabilecek biçimde çocukların hayatı büyük bir riske atılmaktadır. Belki de sütannenin evine terk edecek kadar gözden çıkarttıkları çocuklarının hayatta kalıp kalmaması onlar için pek de önemli değildir. Ailelerin hepsini, onları bu sonuca götüren sebeplerinden dolayı suçlayamayız. Tümünü bencilce bahanelerle çocuklarını evlerinden uzaklaştırmış aileler var olmuş olsa da sütanneye gerçekten gereksinim duyan anne babaların varlığı da göz ardı edilmemelidir. Ne kadar sütanneliğin bir ihmalkârlık olduğu görüşü yaygın olsa da ebeveynler sütanne seçiminde yaş, sağlık, hijyen, karakter açısından bazı kriterlere dikkat etmişlerdir. Bu da esasında bazı ailelerin çocuklarının iyiliğini düşünmüş olduğunu gösterir. Çocuklarının iyi beslenmesini önemseyen, sütannenin çocuklarına karşı davranışlarını ve karakterini hesaba katan ailelerin çocuklarını önemsemiş olduklarını söylemek doğru olur. Sütannelerin sağlıklı oluşunun, sütünün besleyici olup olmayışının yanı sıra, çocukları için doğru kişinin seçimi yapılırken karakterleri de göz önünde bulundurulmaktadır. Zira halk arasında çocukların onları emzirenlerin huylarını alacağı görüşü hâkimdir. Schnucker'ın, İngiltere'de "memeden kötülük emdi" kavramının ortaya çıkmış olduğunu dile getirmesi bu yargıyı desteklemiştir (Heywood, 2003, 79). Bu inanıştan hareketle sütanne seçiminde hassas davranılmış olması, aslında çocukların tamamen ihmal edilmediğinin bir göstergesi olabilir.

Orta Çağ Dönemi çocuklarının birer küçük yetişkin olarak görülmelerinin doğal sonuçlarından birisi de aynı besinleri tüketiyor oluşlarıdır. Nasıl yaşamın her alanında yetişkinlerin birer kopyası olarak varlık göstermiş ve aynı alışkanlıklara sahip olmuşlarsa yiyecek içecek konusunda da aynı muameleye tabii tutulmuşlardır. Onur

da (2005b, 101) aynı şekilde, yetişkinlerden sayılan çocukların doğal olarak kendilerine özel besinleri olmadığını, büyükleriyle aynı yiyecekleri tükettiklerini belirtmiştir. Bebekler yeni doğduklarında, olması gerektiği gibi anne sütüyle beslenmiş olsalar bile süttan kesildikleri an kendilerine özel bir beslenme şekilleri olmamıştır. Çünkü bebeklik döneminden çıkan her birey bir yetişkin olarak varlığını sürdürmektedir. En azından bireyler bebeklik dönemlerinde beslenme açısından gelişim dönemlerine uygun bir muamele görmüşlerdir ancak her çocuk da anne sütüyle beslenme şansına erişememiştir. Zira emzirme çağında anne sütü bulunmadığında inek sütü veya lapalarla bebeklerin beslendiği de bilinmektedir. Çünkü her ailenin çocuğunu, süttaneye gönderme gibi bir fırsatı olmamıştır. Daha önce ortaya koyduğumuz gibi, bazı süttanelerin kendilerine gönderilen çocukları süt, su, ekmekek gibi besinlerin karıştırılmasıyla elde edilen lapa ile besledikleri iddiaları da yaygındır. Bu da her bebeğin anne sütüyle beslenme şansını elde edememiş olduğunu göstermektedir. Ek olarak, doğruluğu her ne kadar tartışmaya açık olsa da çocukların Orta Çağ Dönemi'nde alkol kullandığı birçok tarihçi tarafından dile getirilmiştir. Öncelikle; Aries'in (1962, 321) eserinde 16. yüzyılda okullarda alkolün resmi olarak yasaklandığını belirtmesi, çocukların normalde alkol kullandığına en büyük kanıtı oluşturmaktadır. Aynı şekilde, "Yetişkinler bir çocuğun yeteri miktar yemek yemesini, doymak için beklemesini ve bir öğün boyunca sadece iki ya da üç bardak şarap ya da bira içmesine izin verilmesini tavsiye etmektedirler." (Orme, 2003'den aktaran Genç, 2016, 257) alıntısıyla çocukların alkol kullanmış olduklarını, bu düzenlemenin de fazla içkinin akıllarını deforme edeceği düşüncesiyle yapıldığı belirtilmiştir. Çocukların büyükleriyle aynı miktarda içki içmedikleri söylenmiş olsa da bu sadece öneride kalmış olabilir. Bu önerinin ne derecede uygulanıp uygulanmadığı belli değildir. Sonuç olarak, çocukların o dönemde ne miktarda olursa olsun alkol tükettiği bir gerçektir, bu da dönemin çocuk yetiştirilişi hakkında bizlere bazı ipuçları vermektedir.

3.1.4. Kundaklama ve Giyim

Sonradan bazı uzmanlar tarafından şiddetle karşı çıkılacak, annelerin kendilerince haklı gördüğü sebeplerle bebeklerini kundaklamaları, uzun yüzyıllarca sürecek bir uygulama olarak kendini göstermiştir. Avrupa'da ve Amerika'da kundaklanmış bebeklere sıkıca bir bez sarılmaktadır (Heywood, 2003, 84). Bebek kundaklamanın en yaygın sebeplerinden birisi, bebeklerin iskeletlerini dik tutmak, düzgün bir omurga

şekline sahip olmalarını sağlamak amacıyla çocukların sıkıca sarılmalarıdır. Öyle ki bazı ebeveynler kundağın içine tahta parçası koyarak onların dimdik durmalarını sağlamışlardır. Özellikle köylüler bu kundakların kemiklerin düzgün durmasına ve dik durmasına yardımcı olduğuna inanmışlardır (Heywood, 2003, 84). Daha sonraları, kundağın böyle bir işlevinin olmadığı, hatta çocukların fiziksel gelişimi için zararlı olduğu görüşü ortaya çıkmıştır. Ayrıca, kundağın bebekleri sıcak tutacağı inancı da kundaklamanın gerekçelerinden bir tanesiydi. Dahası, bebekler bu şekilde saatlerce hareketsiz kalabildiği için annelerin rahatlıkla iş yapabilmek amacıyla çocuklarını kundakladıkları da bilinmektedir. Heywood (2003, 84), ebeveynlerin kundaklanmış bebeklerini uzun süreler çivide asılı bırakarak onları ihmal ettiklerini öne sürmüştür. Anneler, bebeklerini kundaklayarak bir yere bırakır ve daha sonra saatlerce ev işlerini, dışarıdaki işlerini görürlerdi. Bu şekilde evde bırakılıp gidilen bebeklerin birçoğu bu sorumsuzluktan dolayı hayatlarını kaybetmiştir. Kundakları değiştirilmeden 48 saat gibi uzun süreler boyunca sınıksız sarılı duran bebekler kundaklıyken doğal olarak altlarını da pisletmekte ve bu kadar uzun aralıklarla temizlenen bebekler doğal olarak hastalık kapmaktaydılar. Görüldüğü üzere, bebek kundaklamanın gerekli görülmesindeki iki sebepten ilki; daha masumane sebeplerle, onların vücut gelişimini destekleme yanılgısıyla uygulanmış olsa da diğer sebep daha bencilce, çocuk ihmali ve istismarına girebilecek bir gerekçedir. Sebebi ne olursa olsun bu uygulama çocukların bedenlerinde büyük hasarlar bırakmaktadır. Kemik gelişimini desteklemek amacı taşınırken aslında bebeklerin iskelet yapısına zarar verilmektedir. Çocuklarının iyiliğini düşünerek yanlış inançlara bağlı kalarak kundaklamayı tercih eden aileleri suçlamak yanlış olur; çünkü toplumda bu yaptıklarının yanlış olduğunu savunacak kimse daha var olmamıştı. Bebek bakımında eskiden süregelen alışkanlıklar, çevreden alınan tavsiyeler kendisini göstermekteydi. Ancak, sıkı kundaklarla çocukları saatlerce duvarda asılı bırakmak, temizliklerini önemsememek, onları dışkılarıyla uzun süre kundakta bırakmak açıkça bir ihmalin sonucudur ve cahillik ile yanlış inanışların ötesinde bir durumdur.

Orta Çağ'da çocukluk kavramının bilinmediğinin, çocuklar hakkında pek bilgi sahibi olunmadığının ve onların yetişkinler gibi görüldüğünün en büyük kanıtlarından bir tanesi de giyim konusudur. Dobrin (2013), çocuklara özgü bir giyim anlayışının olmamasını, çocukluğun insan gelişiminde ayrı ve özel bir alan olarak algılanmayışına bağlamıştır. Çocuk, yetişkinlikten ayrı bir anlam kazanmadıkça tıpkı onlar gibi

yaşamaya ve görünmeye devam etmiştir. Kendine özgü özellikleri bilinmeyen bu bireyler için zaten neye dayanılarak bir giyim üretiminde bulunulacaktır? Bebeklikten çıkar çıkmaz hızlıca yetişkinlik mertebesine ulaşması beklenen çocuklar daha ilk zamanlarından itibaren büyüklerinin tıpkı birer kopyası olarak yaşamlarını sürdürmekteydiler. Aries (1962, 50), Orta Çağ Dönemi'nde çocukların kundaktan çıkar çıkmaz ait oldukları sosyal sınıfların yetişkinleri gibi giydirildiklerini belirtmiştir. Giyim konusunda yaş farkı dikkate alınmamış olsa da sosyal sınıfın etkisi kendini bu erken yaşlarda dahi hemen hissettirmiştir. Hızlıca yetişkin dünyasına atılan çocuklar, anne ve babalarının birer kopyası olarak yaşam sürmüşlerdir. Kıyafet konusunda, çocuğu yetişkinlerden ayıracak tek bir farklılık görülebilmiştir; yalnızca giyimlerinden ait oldukları sosyal sınıflar anlaşılabilmiştir. Çocukların resmedilmeye başladığı dönemin sanat eserlerinde de yetişkinler ve çocukların aynı kıyafetlerle betimlendiği açıkça görülebilmektedir. Ancak 17. yüzyıla gelindiğinde kıyafet konusunda toplumun küçük üyeleri bakımından bir gelişme görülmeye başlanmıştır. Bu gelişme öncelikle orta ve üst sınıflardaki erkek çocuklar üzerinde görülmeye başlamıştır (Aries, 1962, 61). Tüm sosyal sınıflara ait kız çocuklar ve alt sınıfın erkek çocukları, yetişkinlerinkinden ayırt edilemeyen kıyafetler giymeye devam etmişlerdir. Bu durum tekrardan bizlere toplum içerisindeki ayrışmaların varlığını göstermektedir. Bu ayrımlar kıyafet konusunda dahi kendisini göstermektedir. Sınıflar arasındaki farklılık, kişinin giyimiyle bir etiket gibi hızlıca göze çarpmaktadır. Haliyle, alt sınıfa ait bir kız çocuğu çocuk modernleşmesi gibi olumlu gelişimlerden ilk etapta mahrum kalmaktadır.

3.1.5. Çocuk Bakımı

Genç (2016, 242), sınırlı tıp bilgisi, ihmal ve yüksek hastalık oranlarının erken ölümlere sebep olduğunu dile getirmiştir. Tıbbın yeterince gelişmemiş olmasının yanında ailelerin de çocuk bakımı konusunda bilgisiz olmaları ve ihmalkâr davranmaları, çocukların sağlığını büyük ölçüde etkilemiştir. Daha önce belirtildiği gibi çocukların bakımında eski inanışlar ve çevrenin etkisi büyük bir rol oynamaktadır. Konu ile ilgili uzmanlar ortaya çıkmadığından yanlış uygulamalar düzeltilememiştir. Zaten çoğu aile çocuklarına gereken ilgiyi tam olarak göstermemekte, bunun sonucunda yaşamın ilk yıllarında meydana gelen ölümlerin önüne geçilememektedir ki zaten bu büyük ölçüde kabullenilmiş ve bireylerce normalleşmiş bir durumdur.

Orme (2005, 1), bu dönemde 1 yaşındaki çocukların %25'inin, 1 ilâ 4 yaş arasındakilerin yaklaşık %12'sinin ve 6 ilâ 9 yaşlarındaki çocukların ise %6'sının yaşamlarını kaybettiğini belirtmiştir. Yaşamın ilk yıllarında yaşama şansı düşüktür ve bunun sebebi ailelerin ihmalleri ve eksik çocuk bakım bilgisidir. En çok ihmal edilmiş hijyen konusu, çocukların kaderlerini belirleyecek düzeyde göz ardı edilmiştir. Temizliğin ihmal edilmesinin de çocukların hastalık kaparak hayatlarını kaybetmesine sebep olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu durumda ailelerin ihmallerinin yanı sıra yanlış inanışlarının etkisi de çok büyüktür. Kirin koruyucu olarak sembolik bir anlam taşınması dönemin yaygın bir inanıştır. Kafadaki kir tabakasının koruyucu olduğuna inanılmıştır (Heywood, 2003, 85) ve bu sebeple çocukların sık sık yıkanması ve temizlenmesi söz konusu olmamıştır. Heywood (2003, 85), "Haut-Vivarais'te insanlar bebeklerin başını yıkamanın onu aptal, bir yaş bir günlük olmadan önce tırnaklarını ve saçlarını kesmenin ise dilsiz ve hırsız yapacağını düşünürlerdi" ifadesiyle dönemin bu konudaki inanışını gözler önüne sermiştir. Ayrıca anneler, idrarın iyileştirici gücüne inandığından, çocuk bezlerini yıkamaktansa kurutup tekrar kullanmanın daha iyi olduğunu düşünmüşlerdir (Heywood, 2003, 85). Belki de bu sebeple anneler çocuklarına tuvalet eğitimi verme konusunda hiç acele etmemişlerdir. Çocuk ne kadar idrarın iyileştirici gücünden yararlanırsa onlar için daha iyi olacağı düşünülmüş olabilir. Görüldüğü üzere, bu örneklerden de yola çıkarak, çocuğun temizliğinde onların kötülüğünü istemekten ziyade onların sağlığı ve iyiliği düşünülerek bu hatalara düşülmüştür. Başka bir deyişle, çocuklara iyilik yapmaya çabalanırken sağlıkları ve hayatları tehlikeye atılmıştır. Bu inanışlar ve çocuk yetiştirme konusundaki bilgiler nesilden nesle hiç değişmeden aktarılmıştır. Toplumda çocukluk duygusu ve tıp bilimi gelişmediği ölçüde de bu uygulamalar aynı şekilde devam ettirilmiştir.

3.1.6. Çocuk Cinayetleri ve Terk Etme

İhmal ve sağlık sorunlarından dolayı hayatlarını kaybeden çocukların yanı sıra cinayete kurban gidenlerin de sayısı oldukça fazladır. Ancak, bu cinayetlerin çoğu mahkemeye taşınmadığı için bilinmemektedir (Heywood, 2003, 87). Bu da çocuk cinayetlerindeki durumun ne kadar ciddi olduğunun ve ne kadar çok sayıda çocuğun ölüme terk edildiğinin bilinmesine engel olmuştur. Erkek nüfusundaki dengesiz fazlalığın, kız bebeklerin öldürüldüğüne kanıt olabileceğini öne sürülmüş ve ayrıca 1700'lerde bir inşaat alanında çok sayıda bebek iskeletine rastlanmış olması da bebek

cinayetlerinin en büyük kanıtı olmuştur (Heywood, 2003, 88). Kısaca, bebekler sessiz sedasız çeşitli nedenlerle katledilmişler ve adli olarak bunun takibi sağlanmadığından tarihçiler, bahsedildiği gibi birtakım kanıtlara dayanarak bu durumun ciddiyetinden söz edebilmişlerdir. Cinayetlerin yazılı kayıtlarına rastlanmamış olması, çocukların katledilmiş olduğu gerçeğini gizleyememektedir. O dönemlerde tıp gelişmediğinden, aileler doğum kontrol konusunda bilgisizdirler. Bu yüzden bakamayacaklarını düşündükleri çocukları gizlice öldürmek onlar için tek çıkış yolu gibi görünmektedir. Ayrıca ebeveynler çocuklarının ölümüne kaza süsü vererek kendilerini aklamayı tercih etmişlerdir. Ölüm ne kadar doğal görülürse ya da gizlenmesinde başarılı olunursa anne babaların başları derde girmezdi.

Bebek öldürmenin sebeplerinden önde geleni maddi durumun elverişsiz oluşudur. Aileler maddi anlamda bir çocuğa bakacak yetersizliği hissettiklerinde belki de hiç düşünmeden evlatlarının canına kastedebilmişlerdir. Diğer taraftan, bir annenin gayrimeşru bir çocuğa sahip olması o dönemlerde toplum açısından çok ayıplanan bir şeydir. Gayri meşru çocuğu olan anneler, toplumdaki dışlanır ve onlara kötü gözle bakılırdı (Heywood, 2003, 90). Bunu bilen ve bu zorluğa göğüs geremeyecek olan anneler de ilk tercih olarak çocuklarını öldürmeyi veya terk etmeyi uygun görmüşlerdir. Zira, çocuğun da doğumuyla göze çarpacak gayri meşru durumları onları zora sokacaktır. Kendi davranışlarının sonucuna katlanmadan, çözümü bebek öldürmede bulan bu kadınların yaptığı kolaya kaçmaktır. Ne sebep gösterilirse gösterilsin bunun bir cinayet olduğu akıllardan çıkmamalıdır. Aynı zamanda gecikmiş kürtajlar da 19. yüzyıla kadarki bebek ölümlerinin çoğunun sebebi olmuştur (Heywood, 2003, 90). Kürtaj yaptıramadığı için bebeği doğurmak zorunda olan aileler çareyi onları doğduktan sonra öldürmekte bulmuşlardır. Son olarak; anne babalar, ilk günahın izlerini taşıyan, daha vaftiz edilmemiş bebeklerini şeytani bir varlık olarak gördüklerinden akıllarını kaybederek cinnet anında katletmişlerdir (Heywood, 2003, 90). Orta Çağ Dönemi'nde yaygın olarak inanılan ve 17. yüzyıla kadar da süregelen bu ilk günah öğretisi, çocuklara kötü ve sert davranılmasının ötesinde onların hayatlarını kaybetmelerine de sebebiyet vermiştir. Aslında hiçbir günahı olmayan, ailelerinin tercihleriyle, bencillikleriyle, yanlış inançlarıyla öldürülen bu bebekler, belki adları bile bilinmeden tarihin sayfalarından silinmişlerdir. Sonuç olarak, sebebi ne olursa olsun Orta Çağ'da bebeklerden vazgeçmek, hem de cinayet yoluyla, diğer dönemlere göre daha yaygın görülmüştür. Kişiler evlatlarına, gerektiği değeri

vermediğinden ve bu dönemde aile kavramı tam olarak gelişmediğinden onlardan çok kolayca vazgeçmektedirler.

Heywood (2003, 92), eğer bebekleri terk etmek gibi bir seçenek olmasaydı, bebek cinayetlerinin çok daha fazla olacağını öne sürerek bebek terk etme sorununa da dikkat çekmiştir. Çocukların terk edilmesi de cinayetlerle benzer sebeplerle gerçekleşmiştir. Belki de öldürmeye cesareti olmayan ebeveynler onları terk ederek bu sorunlarından kurtulmaya çalışmışlardır. Bu durumda en azından çocukların yaşama hakları ellerinden alınmamaktadır. Çocukların terk edilmesinin en büyük sebebi, anne babaların bulunduğu fakirlik gibi çaresiz durumlardır, buna ek olarak; engelli, üvey, gayrimeşru veya miras planlarını bozan çocukların terkedilmesi yaygın olarak görülen durumlardır (Heywood, 2003, 95). Bu dönemlerde çocuklara günümüzdeki gibi değer verilmediğinden bu sebepler ailelere evlatlarından vazgeçmek için yeterli görünmüştür. Görünen o ki; bir çocuğa daha bakamayacak maddi durumlarının olmadığını düşünen aileler, onları terk etmek gibi kolaya kaçan bir çözüm üretmişlerdir. Tabii, o dönemde çocuklar ailelerine ve topluma bugünkü gibi bir anlam ifade etmediğinden bugün ile kıyaslamak bizi yanlış çıkarımlara sürükleyebilir. Ayrıca Heywood (2003, 95), kız çocuklarının erkek çocuklarına oranla daha rahatlıkla terk edildiğini öne sürerek cinsiyet ayrımcılığının varlığına da ışık tutmuştur. Kız çocuklarının varlığı her zaman aileler için bir yük olarak görülmüştür. Beslenip büyütülen kız çocuklarının bir gün gelin giderek başka bir aileye faydası dokunacağı, erkek evlatların ise büyüyüp ailelerine bakacağı görüşü; kız çocuklarına harcanan maddi ve manevi desteğin bir kayıp olduğunun düşünülmesine sebep olmuştur. Bu da doğal olarak kız çocuklarının daha kolay gözden çıkarılmış olabileceğini düşündürmektedir. Ek olarak, gayrimeşru çocuğa sahip olan bekâr annelerin bir kısmı da onları öldürmektense terk etmeyi yeğlemişlerdir. Avrupa'da Orta Çağ'ın başında aileler, çocuklarını sokaklara terk etmiş, satmış, dini bir kuruma yollamış ya da zengin ailelere hizmetçi olarak vermişlerdir (Heywood, 2003, 92). Özellikle sokaklara terk edilen çocuklar için yetimhane gibi bazı kurumlar açılmış ve çocuklara buralarda bakılmaya başlanmıştır. Bu kurumlar sayesinde cinayetlerin sayısında bir azalma görülse de terk edilen çocuk sayısında gözle görülür artışlar yaşanmıştır (Heywood, 2003, 95). Çocuklarına bu kurumlarda kendi evlerinden daha iyi bakılacağını düşünen aileler, çocuklarını daha sık terk etmeye bırakmaya başlamışlardır. Yetimhanelerde ölüm oranlarının düşmesiyle ve buradaki küçük üyelerin yaşam kalitelerinin

artmasıyla bu kurumlar itibar kazanmaya başlamış ve bazı ailelerin çocuklarına önem verdiği için terk ettikleri düşüncesi de su yüzüne çıkmıştır (Heywood, 2003, 97). Bu her ne kadar hafifletici bir sebep olarak görülse de çocuklarından uzakta kalmayı göze almak ebeveynlik açısından büyük bir eksikliğe işaret etmektedir. Bu yapılan onları gözden çıkarmak, kendi kaderlerine terk etmektir. Dahası, eğer bir aile sebep olarak çocuğuna iyi bakamayacağını öne sürüyorsa terk ettikten sonra çocuğun daha iyi bir yaşama sahip olacağına nasıl emin olabilir ki? Demek ki bu durumda ailenin yaşam kalitesi daha da önem arz etmektedir. Yeni bir çocuk evin kaynaklarını tüketeceğinden sadece üstlerinden atmaları gereken bir yük olarak algılanmaktadır.

3.1.7. Oyun

Onur (2005a, 34), oyun anlayışının çocukluk anlayışıyla paralel gittiğini ifade etmiştir. Oyuna ve oyuncağa yüklenen anlam, dönemin çocukluk anlayışını yansıtmaktadır. Oynanan oyunlar, oyunun gündelik yaşamdaki yeri ve hangi yaşlar, cinsiyetler ve sosyal sınıflar tarafından oynandığı bu yorumları yapmada bizlere büyük birer ipucu sağlamaktadır. Heywood (2003, 110), çocukların bebek çingirakları, tahta topaçlar, bebekler, ufak mutfak gereçleri, kurşun askerler, kilden yapılmış küçük hayvanlar gibi birtakım oyuncaklarla oynadıklarını kaleme almıştır. Bu oyuncakların arasında kilden hayvanlar gibi çocukların kendilerinin yaptığı nesnelere olduğu da görülmektedir. Oyuncak endüstrisinin gelişmemiş olması çocuklara ne oynayacaklarını seçme özgürlüğü tanımıştır. Hazır oyuncaklarla hayal güçleri kısıtlanmamış, el becerileri gelişmiştir. Bunların haricinde Aries (1962, 62), çocukların tahta at, rüzgârgülü ve topaç gibi oyuncaklarla oynadıklarını, İngiltere’de de erkek çocuklarının 1,5 yaşlarında golf, kriket oynamaya başladıklarını öne sürmüştür. Özellikle tahta atlar dönemin popüler oyun araçları arasında yer almaktadır. Toplumda egemenliğini sürdüren sınıf bilinci; oynanan oyunlarda dahi kendini göstermiştir. Soylu ve daha alt sınıflara ait bireylerin oynadığı oyunlar, doğal olarak birbirinden farklılık göstermektedir. Çünkü oyunlar günlük yaşayıştan izler taşımaktadır ve oyuncakların hepsi herkesin maddi gücüne uygun değildir. Buna bağlı olarak; oynanan oyunların türü ve içeriği, sosyal sınıfa, cinsiyete ve yaşayışa göre farklılıklar göstermektedir. Örnekteki gibi tahta atlar daha çok soylu ailelerin yaşantısını yansıtmaktadır ve herkesin hazır tahta atlara ulaşabilmesi kolay değildir. Onur’un da (2005a, 37) ifade ettiği gibi, oyun yetişkin yaşamından kavramsal olarak ayrı olsa da aslında yetişkin

dünyası hakkındadır. Örneğin evcilik, çocukların yetişkin rollerine uygun davranışlar gösterdikleri bir oyun olarak kendini göstermiştir. Dönemin en yaygın görülen oyuncuğu tahta atlar da büyükleri taklit aracı olarak varlığını sürdürmektedir. Ayrıca sahip oldukları oyuncak bebek ve kuklaları da günlük konuşma diline ve yaşayışa uygun olarak hareket ettirerek konuşturmuş olabilecekleri muhtemeldir. Bunlara ek olarak Genç (2016, 257), erkek çocukların savaşta gerekli ustalığı kazanmak için oyuncak at ve yay ile oynadıklarını ileri sürmüştür. Aynı zamanda zengin kız çocukları oyuncak bebeklerine uzun elbiseler ve süslü şapkalar giydirirken köylü kız çocuklarının da işçi kıyafetleri giymiş olduğuna dikkat çekerek günlük yaşantı ve sınıf bilincinin oyuncaklara yansımış olduğunu bizlere göstermiştir (Genç, 2016, 256). Kız ve erkek çocuklarının yaşamın her alanında farklı davranışlara maruz kaldıklarını ve birbirlerinden ayrı alışkanlıklarının olduğunu belirtmiştik. Oyunlara yansıyan bu ayrımlar da aslında onların rol modelleri olan yetişkin hemcinslerinin günlük işleriyle yakından ilgilidir. Erkekler, yetişkin bir erkek gibi savaş konusunda yetkinleşirken, kızlar daha çok evcilik gibi gelecekte yapacakları ev işlerine hazırlanmaktadırlar. Ek olarak, çocukluğun yetişkinlikten farklı olarak görülmediği bu dönemde, oyun konusunda da çocukların yaşlarına uygunluğun göz önüne alındığı bir anlayış bulunmamaktadır. Belki de çocukların bugünkü anlayışa paralel olarak oyunlar oynayabilmeleri bunu halihazırda yetişkinlerin de yapıyor oluşundan ileri gelmektedir. Yetişkinler ve çocuklar aynı ortamlarda, aynı oyunları oynamış ve bu normal karşılanmıştır. Orta Çağ'dan başlayarak modern dönemlere kadar yetişkinlerin, çocukların para karşılığında şans oyunları, kart oyunları oynamalarına ses çıkartmadıkları söylenmiştir (Aries, 1962, 71). Görüldüğü üzere, yetişkinler ve çocukların oynadığı oyunlar arasında bir fark görülmemiş; nasıl yetişkinler saklambaç, körebe gibi oyunlar oynamışsa çocuklar da büyükleri gibi kumar oynamışlardır. Çocukların para karşılığında oyunlar oynaması, günümüz çocuk yetiştirme anlayışına çok terstir; ancak Orta Çağ'da nasıl çocukların alkol tüketmeleri normal karşılanmışsa kumar oynamalarına da ses çıkarılmamıştır. Çünkü onlar birer küçük yetişkin olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Yani, dönemin anlayışı ve çocuk algılayışı bu yönde olduğundan aileleri suçlamak yanlış olacaktır.

3.1.8. Eğitim

Orta Çağ Avrupası'nda bugünkü anlamıyla bir eğitim anlayışı yoktur. Eğitimin çocuklar açısından en önemli işlevi onları yetişkinliğe hazırlamaktır. Bumin (2013, 21), eğitim kurumlarının çocukların isteklerine ve zayıflıklarına engel olacak sıkı bir disipline sahip olması gerektiği düşüncesinin hâkim olduğunu belirtmiştir. Çocukların her an dürtülerine yenik düşerek kötülüğe yönelebilecekleri fikri bu düşünce üzerinde etkili olmuştur. İlk günah öğretisinden izler taşıyan bu düşünce, çocukların zayıf karakterlerinin üzerinde bir denetim sağlayarak onları doğru yola çekmeyi amaç edinmiştir. Bu durumda, çocukları hiçbir zaman özgür bırakmayan dönemin genel algısı eğitim alanında da varlığını sürdürmektedir diyebiliriz. Orta Çağ'da eğitim dendiğinde günümüz kurumsallaşmış okullarını akla getirmek yanlış olacaktır. Heywood (2003, 25), o dönemdeki eğitim düşüncesinin şimdikinden farklı olduğunu, çıraklık yöntemine dayalı bir yetişkinliğe hazırlık süreci olarak görüldüğünü savunmuştur. Diğer bir deyişle, eğitimin genel gayesi, dönemin çocuk üzerine yüklenen geleceğin yetişkini olma algısını yaşatmak ve bu hazırlık sürecinde büyük bir rol oynamaktır. Aries de (1962, 141) Orta Çağ eğitiminin usta-çırak ilişkisiyle yürütüldüğünü ve deneysel, teorik bilgiler yerine uygulamanın ön planda tutulduğunu ifade etmiştir. Çıraklık, Orta Çağ Dönemi'nin en yaygın eğitim biçimidir. Çocukların hızlı bir şekilde yetişkin hayatına adım atmaları amaç edinildiğinden çıraklık yoluyla mesleki ve yaşama dair bilgileri tecrübe yoluyla elde etmeleri beklenmiştir. Mesleki eğitime ne kadar erken başlanırsa çocuklar için daha iyi olacağı düşünülmektedir. Bebeklikten çıkar çıkmaz hem kendi ailelerine yardım ederken hem de dışarıdaki işlerde çalışırken belirli cinsiyet kalıplarını kendilerine model almışlardır. Yaşam sanatının hızlıca öğretilmesi amaçlandığından çocuklar, olabildiğince küçük yaşta çıraklık yapmak üzere evden gönderilmişlerdir. Orme (2005, 6), çocukların bazılarının tarlada büyüklerine yardım ederken, diğerlerinin çalışmak üzere başka evlere gönderilmiş olduğunu öne sürmüştür. En yaygın olan uygulamalar, çocukların çiftçilerin, zanaatkarların yanında çalışmaya başlaması veya hizmetçilik yapmak üzere evden ayrılmalarıdır. Bu yolla yaşama sanatı tecrübe edilerek öğrenilmekte, ezberci ve teorik eğitimlerden uzak tutularak hep uygulama ile öğrenme metodu önde tutulmaktadır. Aslında, bu eğitim hem gerçek hayata paralellik göstermesi açısından pragmatisttir hem de tecrübeyle öğrenim etrafında geliştiğinden kalıcı bir davranış edinimi sağlamaktadır. Metot olarak günlük hayatta işe yaramayacak ezberci

öğretimden kat kat daha iyiydi. Ancak verilen eğitim daha çok mesleki alanda sınırlı kalmakta; bu da bir eksik olarak kendisini göstermektedir. Ayrıca, dönemin eğitim anlayışında bireylerin yaşlarına uygunluk ilkesi göz ardı edilmektedir. Gerçi bunun gerekliliği bilinmemektedir; çünkü toplumdaki herkes bir yetişkin olarak ele alındığından eğitimi yaşa göre kademelendirmek ihtiyacı hissedilmemektedir. Bu da çocukluğa özel bir anlam verilmediği ve ayrı bir dönem olarak algılanmadığı düşüncesini pekiştirmektedir. Çünkü Orta Çağ'da okul –bugünkü anlamıyla bir okul yapısından bahsedilemez– sadece çocuk odaklı değil, toplumdaki her yaşta bireyi kapsayan bir anlayışa sahiptir. Bundan dolayıdır ki sınıflarda yetişkinler ve çocuklar, toplumun diğer yaşam alanlarındaki gibi beraber olmuşlardır. Aries (1962, 330), okulun asıl amacının çocuğun eğitimi olmadığına bu yüzden de uzun süre okulların yaşlara göre ayırım yapmadığına değinerek bu durumun bir başka sebebine de açıklık getirmiştir. Bu durum her ne kadar çocukların akranlarıyla sosyalleşmelerinin önüne geçmiş olsa da kendilerinden olgun bireylerden yaşama dair bir şeyler öğrenmelerine olanak sağlamıştır. Onlara hızlı bir şekilde benzemek esas olduğundan bu bir sorun teşkil etmek yerine belki de bir gereklilik olarak görülmüştür. İlk ortaya çıkan okulların en büyük işlevi dinsel öğretim sağlamalarıdır. Orme (2005, 5), eğitimin Latin alfabesinin öğrenilmesiyle başladığını belirtmiştir. Latince hem okulların din öğretisini odağa almasıyla yakından ilişkiliydi hem de Bumin'in de (2013, 31) savunduğu gibi günlük dilden ayrı olan bu dil onları tecrit etmenin bir yolu olarak görülmüştü. Dönemin çocuğun masumluğunu reddeden düşüncesinin ışığında okulların olabildiğince çocuğu denetim altına alma, dış dünyadan soyutlama ve onları şekillendirme amacı olduğu çıkarımı yapılabilir. Bir kara bulut gibi toplumları etkisi altına alan ilk günah öğretisi, belki de en çok bu kurumlarda varlığını hissettirmiştir. Bu anlayışın etkisiyle zaten günahkâr sayılan çocuğun yeni günahlar işlemeye çok yatkın olduğu düşünülmüştür. Tan da (1994, 12-13) okullarda çocukların doğasındaki zayıflıklara yenik düşmelerinden korkulduğu için sıkı bir gözetim ve disiplin olduğunu açıklayarak duruma açıklık getirmiştir.

3.2. Erken Modern Dönem'de Çocukluk

Erken Modern Dönem'e gelindiğinde, geçmişe kıyasla çocukların yaşamında ve algılanışında dikkate değer bir değişim görülmüştür. Bunda çocukluk algısının ve Aries'in de deyimiyle “çocukluk duygusunun” gelişimi büyük bir rol oynamıştır.

Çocukluk duygusunun gelişmesi; sanayileşme, orta sınıfın önem kazanması, aile yapısının değişmesi, çocuk ölümlerinin azalması ve aile ile çocuk arasındaki duygusal bağın artmasıyla mümkün olmuştur. Ayrıca Postman, bunlara ek olarak matbaanın çocukluk fikrinin ortaya çıkışında etkili olduğunu savunmuştur. Matbaanın ortaya çıkışıyla okuryazar olma gereği ortaya çıkmış ve Postman'a göre (1995, 52) çocuklar okuma yazmayı öğrenerek yetişkinliği kazanmak zorunda kalmışlardır. Bu da okullaşmanın toplumun bir gereği olarak var olmasını gerektirmiştir. Okullarda okuma yazma öğrenerek çocuklardan yetişkinlik mertebesine ulaşmaları beklenmiştir. Toplumdaki bahsi geçen bu köklü değişiklikler, çocukluk kavramının inşasına çok büyük etkide bulunmuştur. Bu gelişmeler, doğrudan ve dolaylı olarak çocukların ailenin küçük bir bireyi olarak değer kazanmasını sağlamış ve toplum yaşantısında büyük değişimlere yol açmıştır.

3.2.1. Çocuk Algısı

Avrupa'da Erken Modern Dönem 'de çocuklar; kundaktan çıkar çıkmaz yetişkinliğe hızlıca hazırlanan bireyler yerine üzerine titrenen, hemen iş hayatına atılmadan önce uzun seneler boyunca bugünkü gibi okula gidip yaşlılarıyla vakit geçiren kişiler haline gelmişlerdir. Onur'un da (2007, 123) belirttiği gibi çocuklar; edilgen birer alıcı olmak yerine hem kendileri hem de toplum adına yapıcı ve üretici bireyler haline gelmişlerdir. Sanayideki ve genel olarak iktisadi ilişkiler alanındaki yeniliklerin toplumun yaşantısını; dolayısıyla toplumun küçük üyelerinin yaşantısını da etkilemiş olduğu çok açıktır. Dobrin (2013), iktisadi alandaki gelişmelerin, küçük çocukların işgücü süreçlerinde artık gerekli görülmemesine yol açtığını ifade etmiştir. Sanayinin gelişmesinin bir sonucu olan makineleşme, büyük ölçüde eskiye oranla insan gücüne duyulan ihtiyacı azaltmıştır. Bu şekilde uzun çalışma saatleri kısalmış ve insanların hem kendilerine hem ailelerine ayıracak boş zamanları olmuştur. Aileler, çocuklarıyla ilgilenen zamana sahip olmuşlar ve bu çocuk ihmallerinin önüne geçilmesine zemin hazırlamıştır. Çocuklarıyla ilgilenmeye zaman bulan anneler onları kundaklayarak bir yere bırakmamış ya da başka ailelerin yanına kolay kolay göndermemişlerdir. Heywood da (2003, 126) endüstrileşme sonucunda annelerin iş gücüne katılmayıp evde kalarak çocuklarına daha fazla ilgi gösterebildiklerini ifade etmiştir. Aynı zamanda orta sınıfın önem kazanması ve çekirdek aile yapısının yaygınlaşmasıyla, aileler daha çocuk merkezli bir anlayışa sahip olmuşlardır. Ebeveynler çocuklarının

üzerine titremişler, onların iyiliğini düşünmeye başlamışlar ve onların eğitimine önem vermişlerdir. Değişen çalışma hayatının diğer bir sonucu olarak toplum, eğitilmiş iş gücüne ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyaç eğitime verilen önemi arttırmıştır. Eğitimin süresi uzadıkça çocukluğun süresi de uzamıştır; bu da modern çocukluk anlayışında önemli bir adımdır. Eğitilmiş bir toplumun, gelişen tıbbın ve çocuklara gösterilen ilginin bir sonucu olarak çocuk ölümlerinde belirgin bir düşüş gözlemlenmiştir. Çocuk ölümlerinin azalması, çocuğa duyulan bağlılığın hem sebebi hem de sonucu olarak yorumlanabilir. Çocuğa duyulan sevgiyle onların bakımına ve sağlığına daha çok önem verilmiş, özenli davranılmış ve çocuklar daha az ölüme terk edilmişlerdir. Çocukların yaşamı uzadıkça elden yitip gidecek bir varlığa bağlanmaya olan gönülsüzlük de ortadan kalkmıştır. Aileler, çocuk konusunda bilinçlenmeye devam ettikçe çocuk sayısında bir azalma görülmüş, çocuklara gösterilen ilgi artmış ve onlara hem zaman hem de maddi kaynak ayrılmıştır. Çocuk sayısındaki azalma doğal olarak ailelerin çocuklarına daha çok vakit ayırmalarına, onların her ihtiyacıyla ilgilenebilmelerine olanak sağlamıştır. Çocuklar onlar için daha kıymetli bir hale gelmiş ve eski tarihlerde gösterilen ihmaller yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır. Dahası, toplumda bireyselleşmenin ortaya çıkışı ile aile ve evdeki yaşayış değişmiş ve özel hayat değer kazanmıştır. Orta Çağ'dan Erken Modern Dönem'e dek insanlar her şeyi toplum içinde, toplumla beraber yaşamışlardır. Artık herkes kendi evine çekilmiş, dışarıya daha kapalı bir yaşam sürmüş ve bunun bir sonucu olarak aile bağları kuvvetlenmiştir. Tan'ın da (1989, 82) belirttiği gibi, eski çağlarda beden yalnızca insanın kendisine ait değil bir ölçüde geniş ailenin üyelerine de ait sayılmıştır. Çocuklar da toplumun bir uzantısı olarak ebeveynlerine olduğu gibi soylarına da ait görülmüşlerdir. Herkesin ortak bir ürünü olarak görülen çocuk üzerinde herkes söz sahibi olmaya çalışmıştır. Çocuklarıyla baş başa uzun vakitler geçiremeyen ebeveynler onlara gerekli ilgi ve alakayı gösterememişlerdir. Ancak, sanayileşme büyük ölçüde bu durumda bir değişim sağlamış; makineleşmenin de etkisiyle iş gücü kaynağı yetişkin erkeklerden sağlanmıştır. Bu da annelerin çocuklarına daha fazla ilgi gösterebilmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca, toplumda insana verilen değer de değişimiyle artık çocuklar vahşi, küçük canavarlar olarak değil, bir birey olarak değer kazanmışlardır (Dobrin, 2013). Çocukların kendi doğaları kabul edilmiş ve geleceğin yetişkinleri olarak değil oldukları halleriyle ilgi görmüşlerdir. Bu durumu etkileyen unsurlardan biri de ilk günah öğretisinin terk edilerek çocukluğun masumluluğunun toplum içerisinde yer bulmasıdır. Dönemin düşünürlerinin ve ahlakçıların da

etkisiyle çocukların doğuştan masum olduğu görüşü yaygın bir inanış haline gelmiştir. Eskiden nefretle ya da kötü gözle bakılan, toplumun önem kazanmış bireyelerine halkın davranışı da olumlu olarak değişmiştir. Anne babalar çocuklarına daha çok değer göstermiş ve sevgiyle yaklaşmaya başlamışlardır.

3.2.2. Cinsiyet Farklılıkları

Erken Modern Dönem'e gelindiğinde her ne kadar çocukluğa dair olumlu görüşler kendini göstermiş olsa da cinsiyete dayalı ayrımcılık konusu halen toplum üzerinde etkili olmaya devam etmiştir. Akbaş ve Atasü Topçuoğlu (2009, 100) çalışmalarında, çocukluk inşasının sınıfsal, etnik ve cinsiyet temelinde ayrımcılıklar içerdiğini ve kavramsal olarak yaratılan bu imtiyazlı gruba sadece belirli toplumsal grupların dâhil olabildiğini öne sürmüşlerdir. Çocukların, çocukluğun keşfiyle hak ettikleri değeri görmeye başladıkları düşünülse de aslında kız çocukları halen daha karşı cinslerinin gölgesinde kalmışlardır. Çocuğun gereken değeri kazanmaya başladığı bu modernleşme süreci hem sosyal statüyü hem de cinsiyeti ayırıştıran zihniyeti değiştirmeyi başaramamış üstüne bu durumu daha da çok beslemiştir. Diğer bir ifadeyle, üst sınıflara ait erkek çocukları dışında kalan kesim bu modernleşme sürecinin ilk etapta bir öznesi olamamışlardır. Aries de (1962, 58) çocukluğun ilk olarak erkek çocukları üzerinde keşfedildiğini, kız çocukların uzun süre daha geleneksel şekilde yaşadıklarını belirterek, cinsiyet ayrımlarının toplumdaki yansımaya bu şekilde dikkat çekmiştir. Aynı şekilde, çocukluk kavramının ilk keşfinin başrolü olan erkek çocuklar kılık kıyafet konusunda da ilk gelişmeleri yaşamışlardır. Kızlar uzun süre daha sosyal sınıflarındaki kadınlar gibi giyinmeye devam ederken; erkek çocuklar çocukluk dönemine özgü kıyafetlerle toplumda kendilerine yer bulmuşlardır. Heywood (2003, 83) ise, erkek çocuklarının kız çocuklardan daha geç süttten kesildiğini dile getirerek ayrımcılığa dikkat çekmiştir. 19. yüzyıl Fransa'sında erkekler iki, kızlar ise bir yaşında süttten kesilmişlerdir. Anne sütüyle beslenmek bir evladın en büyük hakkıyken; erkek çocuklarına verilen değer, kız çocuklarının anne sütünün nimetlerinden daha az yararlanmasıyla sonuçlanmıştır. Buna ek olarak, Rönesans Floransa'sında erkek çocuğun evde emzirilmesi, kız çocukların emzirilmesine tercih edilmiştir (Heywood, 2003, 80). Kız çocuktan vazgeçmek bu kadar kolayken, erkek çocuklara olan bağlılığın daha fazla olduğu gözlerden kaçmamaktadır. Bir çocuk süttanneye verilmek üzere evden ayrılacaksa ilk

tercih kızlardan yana kullanılmıştır. Bu durumda onların gelecekte eve bir faydasının olmayacak olduğu inancı büyük bir rol oynamaktadır. Erkek çocuklar olabildiğince elde tutulmaya çalışılmış, çoğu zaman kızlara tercih edilmişlerdir. Dolayısıyla evden bu kadar erken gönderilen çocukların ölüm ihtimali de doğru orantılı olarak yüksek olmuştur. Dahası, erkek çocukların eğitimine kızlardan daha çok önem verilmiş, karşı cins çoğu eğitim kurumundan uzak tutulurken erkekler üst kademelere kadar rahatça öğrenim görmüşlerdir. Heywood (2003, 190), zenginlik, statü, cinsiyet, ırk ve bölgenin okula gitme durumu üzerinde etkileri olduğunu ve kız çocuklarının gramer okulları, üniversiteler gibi kurumlardan dışlandığını, temel eğitimden bile mahrum bırakılmış olduklarını ifade etmiştir. Orta Çağ'da da kızların gelecekte bir anne ve eş olarak toplumda yer alacakları görüşü, eğitim kurumlarından dışlanmalarına sebep olmuştur. Sonuç olarak, kızların maruz kaldığı toplum düzeni Orta Çağ'dakinden farklı olmamıştır. Çünkü çocukların yaşamlarındaki değişimler çocuk modernleşmesinin inşasıyla mümkün olabilmıştır. Alt sınıfa ait çocuklar ve kızlar bu haklara sahip olabilmek için çocukluklarının keşfedilmesini beklemek zorunda kalmışlardır.

3.2.3. Beslenme

Çocukluğun inşasından sonra, çocuklara karşı ilginin artmasıyla çocukların beslenmesi konusu çeşitli uzmanlarca ve ailelerce dikkate alınan bir alan olarak kendini göstermiştir. Doğru bilinen yanlışlar irdelenmiş, ebeveynlere bu konuda tavsiyeler verilmiştir. Çocuğa verilen değer bir sonucu olarak onların sağlıklı bireyler olarak yaşam sürmeleri ve erken yaşta ölüme mahkûm olmamaları istenmiştir. Çocuklarının üstüne titremeye başlayan ailelerin çocuklarının beslenmesine verdiği önemin yanında, onları kendilerinden uzağa başka bir ailenin yanına göndermeyi göze alamadıkları da bir gerçektir. Bu da sütannelere çocukları gönderme alışkanlığının azalmasında uzman tavsiyesi dışında gelişen sebeplerden biridir. Çalıştığı için çocuklarına zaman ayıramayan bazı anneler modernleşmenin etkisiyle iş yaşamından uzaklaşarak çocuklarıyla ilgilenme şansına sahip olmuşlardır. Aynı zamanda uzmanların bu konudaki uyarıları da toplumu etkilemiştir. Orta Çağ döneminde çocukların yetiştirilişiyle ilgilenmiş bir uzmana rastlamak zordur. Erken Modern Dönem'e gelindiğinde çocuk algısındaki değişimlerin bir sonucu olarak çocuk ilgilenilmeye değer bir alan olarak görülmüştür. Uzmanların, çocukların beslenmesi gibi konularla ilgilenmesi geçmişten gelen yanlış inanışların önüne geçilebilmesine

olanak sağlamıştır. Özellikle sütannelik uygulaması konusunda ortaya atılmış görüşler, aileleri çocuklarını evlerinde beslemeye itmiştir. Anne sütüyle beslenen çocukların, sütanneye gönderilmiş çocuklardan daha az ölüm oranına sahip olduğunun ortaya çıkması bu değişimi tetiklemiştir (Heywood, 2003, 82). Çünkü artık çocuklar ailelerin kolayca vazgeçeceği bireyler olmaktan çıkmışlardır ve çocuklarıyla güçlü bağlar kurmaya başlayan aileler onların sağlığına dikkat etmeye başlamışlardır. Sütannelere gönderilen çocukların ölüm riskinin daha yüksek olduğu görüşünün toplumda yer bulmasıyla bu uygulama terk edilmeye başlanmıştır. Ayrıca, Heywood (2003, 81), 19. yüzyılda sterilize edilmiş süt ve biberonların bulunmasını da bu değişimin adımlarından biri olarak görmüştür. Bu günlük hayatı kolaylaştıracak gelişmeler, bebeklerine anne sütü sağlayamayan aileler için kurtarıcı olmuştur. Çocuklarından kopmak istemeyen ebeveynler bu buluşlarla evlatlarını evlerinde besleyebilmişler; bu da çocuğun çok erken bir yaşta ailesinden ayrılmasını önlemiştir.

3.2.4. Kundaklama ve Giyim

17. yüzyıldan itibaren çeşitli uzmanlar, kundaklamanın yanlış bir uygulama olduğunu savunmaya başlamışlardır. Sanıldığı gibi aksine kundaklamanın bebek gelişiminde olumlu bir etkisi olmadığı ortaya çıkmıştır. Ebeveynlerin bebeğin vücut yapısının gelişiminde faydalı olduğuna inandığı bu uygulamanın onlara zarar verdiği uzmanlar tarafından ortaya çıkarılmıştır. Uzmanlar, bebeklerin sımsıkı bir şekilde kundaklanmamasını ve günde en az bir kere üstlerinin değiştirilmesini önermiştir. Bu şekilde bebeğin kan dolaşımı sağlanacak, saatlerce sımsıkı bir şekilde kundağın içinde kalmayacaklardır. Bu hem bebeğin hareket özgürlüğünü engellemekte hem de yaşam kalitelerini etkileyecek deformasyonlara sebep olmaktadır. Saatler boyunca kundağın içinde dışkı ile beraber kalan bebeklerin mikrop kaparak hasta olmaları şaşılacak bir durumdur. Bu hastalıklar ölüme kadar giden sonuçlar doğurabilmiştir. Dönemin bebek ölüm oranlarının yüksek oluşunda bu durumun da etkisi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Rousseau (2009, 41), çocukların sımsıkı kundaklanmasına karşı olduğunu şu sözleriyle göstermiştir: “Çocuk kılıflarından çıkıp tam da solumaya başlamışken, onun daha sıkışmış durumda kalacağı başka kılıflar içine konmasına izin vermeyin.” Bu eleştiriler ve öneriler ışığında kundaklama 18. yüzyılda yavaş yavaş yok olmaya başlamıştır.

Çocukluk alanındaki gelişmelerinde etkisiyle 17. yüzyıl ve sonrasında kılık kıyafet konusunda da gelişmeler görülmeye başlanmıştır. Çocuklar artık sadece ait oldukları sınıfların karakteristik özelliklerini taşıyan kıyafetler yerine, yaş olarak da ayırt edilebilir bir giyim tarzıyla kendilerini göstermişlerdir. 17. yüzyılın barındırdığı bu değişiklik çocukluk algısında gelişmeler olduğunun bir kanıtıdır ve dönemin portre eserlerinden bu değişim rahatlıkla görülebilir. Zaman boyunca, çocukluk kavramının algılanışında değişiklikler çocukların giyimine de yansımış ve etkisini göstermiştir. Böylelikle yetişkinlik duygusunun çocuk üzerindeki etkileri gözle görülür bir şekilde kaybolmaya başlamıştır. 18. yüzyıla gelindiğinde, Aydınlanmacı düşünürlerin yarattığı etkiyle de çocukluk algısı biraz daha gelişmiştir. Gelişen bu algı doğal olarak çocukların giyiminde de etkisini göstermiştir. 18. yüzyıla gelindiğinde çocuğun özgürlüğünü öne çıkaran anlayışın da etkisiyle çocuk giysilerinde değişimler görülmüştür. Bumin (2013, 47), 18. yüzyılın ortalarında görülmeye başlanan özel çocuk giysilerinin, bir yandan çocukları büyüklerinden ayırarak onlara ayrı bir yer tanıırken, öte yandan da çocuğa hareketlerinde bir serbestlik sağladığını ve çocukların başları ve sırtlarındaki yükün hafiflediğinden söz etmiştir. Özetle, toplumun çocuğa karşı algısı ne yönde olduysa giyim konusundaki alışkanlıkların da buna bağlı olarak değiştiği söylenebilir. Önceki dönemlerde yetişkinlerden ayrı kimliği bilinmeyen çocuğun giyiminde kendine özgü bir farklılık görülmemiştir. 17. yüzyıla gelindiğinde yeni keşfedilen çocukluk alanı, çocukların özel giysilere sahip olabilmelerine olanak sağlamıştır; artık yetişkinler gibi gösterişli giyinmeleri gerekmemiş, yaşlarına uygun sade kıyafetlere sahip olabilmişlerdir. Son olarak 18. yüzyılın kazandırdığı yeni kimlik, eski yüzyıllara oranla giyim konusunda daha rahat ve harekete olanak tanıyan tercihlerde bulunulmasına yol açmıştır.

3.2.5. Çocuk Bakımı

18. yüzyıla gelene dek çocuk yetiştirilişinde bazı yanlış uygulamalar söz konusudur. Bu uygulamaların bazıları yanlış inanışlardan ötürü kendini göstermiş olsa da çocuklara karşı takınılan ihmalkâr tutumun da etkileri görülmektedir. Bilimin gelişmemiş olması, tavsiye verecek uzmanların eksikliği sebebiyle anneler, çocuk yetiştirme konusunda büyüklerinden ve çevresindeki diğer kadınlardan öğrendiklerini uygulamışlardır. Bu da yanlış uygulamaların nesiller boyunca aktarılmasına yol açmıştır. Ancak 18. yüzyıla gelindiğinde, yıllar boyunca süregelen çocuk bakımına

dair yanlış inanışlar, uzmanların görüşlerinin de artan etkisiyle yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Uzmanlar anne babalara, inek sütünü kaynatma, beslenme araçlarını temiz tutma ve yemekten önce elleri yıkama gibi hijyen konusunda önerilerde bulunmuşlardır. Ayrıca, bebeklerin başlarında yaralar oluşmasına mahal vermeden onları yıkamalarını öğütlemişlerdir (Heywood, 2003, 86). Uzmanların bebek bakımına dair bu tavsiyelerinin etkisiyle çocukların sağlık durumları ile daha çok ilgilenilmeye başlanmış, bu da hijyene bağlı olarak hastalık kapmalarını önlemiştir. Tüm bu gelişmeler, erken ölümlerin düşüşünde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Yaşama şansı yükselen çocuklar ile aileleri, onları kaybetmekten korkmadan, sağlam bağlar kurmaya başlamışlardır.

3.2.6. Aile Yapısı

Avrupa’da Erken Modern Dönem’de toplumla iç içe olan geniş ve kalabalık aileler yerini, özel yaşamı olan, bireyselleşmiş küçük birimlere bırakmıştır. Orta Çağ’ın geniş aile modelinde çocukları yetişkin yaşamından uzak tutmak zordu; her şey çocuğun çevresinde, gözleri önünde yaşanmaktaydı (Tan, 1989, 80). Bu büyük ve kalabalık evlerde çocuğun üzerinde özel bir denetim sağlamak zordur. Daha küçük evlerde ikamet eden, yoksul, alt sınıf ailelerinin çocukları da diğerleri gibi uzun bir süre boyunca yetişkinlerle iç içe, her şeyi tecrübe etmektedir. Yaşam alanı dar olan bu ortamlarda çocuklar, etraflarında yaşanan her şeye şahit olmaktaydı (Tan, 1989, 80). Özel bir yaşamları ve yaşam alanları olmadan her konuda ortak bir anlayışla yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu geleneksel aile anlayışı çocukluğun keşfedilişini engelleyen unsurlardan biri olmuştur. Öncelikle bu kalabalığın içinde çocuk büyük ihtimalle sürekli ihmal edilmektedir. Çocuğun farklı olduğu, kendi özellikleri olduğu gözlerden kaçmaktadır. Bu sebeple Erken Modern Dönem’de aile yapısındaki gelişmeler, çocukluğun keşfi açısından kayda değer bir önem taşımıştır denebilir. İlk olarak anne baba ve çocuktan oluşan çağdaş aile kavramı, kentler ve kasabalarda ortaya çıkmıştır. Yine de 19. yüzyıla gelindiğinde halen kırsal bölgelerdeki aileler eski yaşam biçimine bağlı yaşamaya devam etmiştir. Orta sınıfın öne çıkmasıyla, çekirdek aile yapısı pekişmiş ve çocuklar toplumdan daha uzak bir ortamda, kendi kısıtlı çevreleriyle vakit geçirmeye başlamışlardır. Aries (1962, 405), 17. yüzyıla dek hayatın halka açık yaşandığını ve bu yüzyıldan itibaren özel yaşamın önem kazandığını belirtmiştir. Her şeyi toplum içinde yaşayan bireyler artık kendi çekirdek aileleriyle

dışarıya daha kapalı bir yaşam sürmüşlerdir. Bu çekirdek ailelerde çocuklar ailenin merkezine alınmış ve onlarla çok daha kuvvetli bir duygusal bağ kurulmuştur. Çocukların ailelerine bağımlılığı giderek artarken, ebeveynlerin de çocuklarına duydukları bağlılık artmıştır. Çocuklara geleceğin yetişkinleri olarak değil, olması gerektiği gibi bir çocuk olarak anlam yüklenmeye başlanmıştır. Geçmişten farklı olarak çocuklara özgü dil, davranış, giyim ve oyunlar ortaya çıkmıştır. Artık yetişkinlerin dünyasından yavaş yavaş çekilen çocuklar, yaşlarının gerektirdiği şekilde yaşamaya başlamışlardır.

3.2.7. Oyun

Oyunun çocuklara ait bir alan olarak görülmesi çocukluk özelliklerinin bilinmeye başladığını gözler önüne sermektedir. Çocuk işe gitmek, çalışmak yerine okula gitmeli ve oyunlar oynamalıdır. Orta Çağ Dönemi'nde de çocuklar oyun oynuyordu ve oyuncaklara sahipti; ancak oyun, onlara özel bir aktivite olarak değil, yetişkinlerle paylaşmak zorunda oldukları bir alan olarak var olmuştu. Bu da yetişkin ve çocuk arasında bir ayrım bulunmadığını, çocuğun farklılıklarının keşfedilmemiş olduğunu göstermektedir. Oyun ve oyuncak denildiğinde akla ilk olarak çocuğun gelmesi ancak çocukluğun keşfinden sonra mümkün olabilmıştır. Yetişkinler de bir dönem çocuklarla beraber ortak oyunlar oynamıştır, oyunun çocuklara ait bir alan haline gelmesi çocukluk kavramının modernleştiğini gözler önüne sermektedir. Tan (1989, 78), 17. yüzyıla gelindiğinde yetişkin ve çocukların birlikte oynadığı oyunların ayrıldığını ve çocukların yetişkinlerin bulunduğu yaşam alanlarından yavaş yavaş uzaklaşmaya başladığını ve onlara özgü oyun ve oyuncakların ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Orta Çağ Dönemi'ndeki yetişkin-çocuk birlikteliğinin Erken Modern Dönem'de yavaş yavaş terk edilmeye başlanmasıyla çocukların kendilerine özgü davranışlar gösterdiği ve kendilerine ait alanlarda günümüz çocukluk anlayışına paralel bir şekilde hareket ettiği gözlenmiştir. Etrafta yetişkin kıyafetleri içinde işlerine koşturan, tarlalarda çalışan, kumar oynayan “minyatür çocuklar” yerine hafif kıyafetleriyle kovalamaca oynayan, oyuncaklarıyla koşuşturan ve ellerinde defter ve kitaplarıyla okullarına giden çocuklar görmek modern zamanlara ait bir durumdur. Günümüz çocuk anlayışına dayanarak modern zamanlardaki çocuk algısı tam da olması gereken, küçük bireylerin hak ettiği bir algıdır. Modern zamanlara gelindiğinde oyun ve oyuncaklarda birtakım değişiklikler olduğu, oyuncağın endüstrileşmesiyle çocuklara daha farklı oyunlar

sunulduğu bilinmektedir. Bu oyuncaklar, çocuk oyunlarında bireyselleşme, içe kapanma, soyutlanma ve tüketime yönelme gibi davranışları çocuklara kazandırmıştır (Onur, 2005a, 528). Çünkü artık çocukların kendi ürettikleri oyunlar ve oyuncaklar yerine tüketim dünyasının, onlara uygun gördüğü şekilde kendilerine sunulmuştur. Bireyselleşmenin öne çıktığı bu dönemde oynanan oyunlar da çocuğun yalnızlaşmasına sebep olmuştur. Günümüze gelene kadar bu durum daha da ciddileşerek ellerinde bilgisayarları ve tabletleriyle yaşayan asosyal bir çocuk modeli ortaya çıkarmıştır. Özetle; her çağda toplumun ve endüstrinin yarattığı algı, çocuk oyun ve oyuncaklarını, çocukları pasifleştirerek değiştirmiştir.

3.2.8. Eğitim

Bilindiği üzere, modernleşme ile beraber çocukluk kavramının gelişmesiyle aileler çocuklarına daha çok değer vermiş ve olabildiğince yanlarında tutmaya çalışmışlardır. Eski çağlardaki gibi hızlıca yetişkinliğe adım atması beklenmeyen çocukların, eğitimlerine önem verilmiş ve yavaş yavaş çalışma ortamından uzaklaştırılmışlardır. Bumin (2013, 21), eğitimin de çocukları yetişkinliğe en güzel biçimde hazırladığı ve onların isteklerine ve zayıflıklarına engel olacak sıkı bir disipline sahip olduğu görüşünün yaygın olarak toplum içerisinde var olduğunu ileri sürmüştür. Orta Çağ'da kendisini gösteren bu algı, Erken Modern Dönem'in başlarında da kendisini göstermiştir. Okul, toplumun idealize ettiği neslin inşa edilmesinde büyük bir rol oynamıştır. Devlete ait olan eğitim kurumları, çocukluk üzerinde egemenliğini kurmuş ve istenen nesli daha küçük yaşlardan bu yolla oluşturmaya çalışmışlardır. Onur (2007, 20), çocukların bir düzene ve disipline sokulmasının okullar aracılığıyla daha kolay olduğunu ve okullaşma yaygınlaştıkça çocukluğun süresinin de uzamaya başladığına işaret etmiştir. Çünkü okul, çocukları iş yaşamından ve yetişkinlerle ortak olan bir yaşamdan uzaklaştırmıştır. Çocuklara odaklanan bir eğitim anlayışı, onların yetişkin dünyasına katılmalarını büyük ölçüde ertelemiştir. Çocukluğa yayılan bir okul anlayışında, çocuklar artık kendi yaşlarıyla sosyalleşme imkânı bulabilmiştir. Okullar artık çocuklara özgü kurumlar haline gelmiş, yetişkin olmanın şartı okumaktan geçmeye başlamıştır. Postman (1995, 31), okullaşmada ve çocukluğun gelişmesinde matbaanın büyük bir etkisi olduğunu savunmuştur ve matbaa yayınlarının, okuma yetersizliğine dayalı yeni bir çocukluk anlayışı yarattığını öne sürmüştür. Artık yetişkin olabilmek için kundaktan çıkmak yeterli değildir, çocuklar yetişkinliğe adım

atabilmek için okuryazar olmak durumunda kalmışlardır. Okuryazar olabilmek için çocukların bir eğitime tabii tutulmaları bir ihtiyaç haline gelmiştir. Postman'a (1995, 52) göre bu ihtiyaç Avrupa uygarlığının okullarını yeniden icat etmiş ve bu şekilde çocukluk zorunlu kılınmıştır. Görüldüğü üzere; toplumda meydana gelen değişim ve gelişim süreci, eğitimde de yansımaları bulmuştur. Okullar, toplumun düzenini kurmak, yetiştirilmek istenen insan tipini oluşturmak isteyen devletin sıkı denetimine ve güdümüne bağlı kurumlar olarak ortaya çıkmıştır. Önceleri iyi bir Hristiyan yetiştirme amacı taşıyan kiliseye bağlı okullar yerini, iyi bir vatandaş, ideal tip insan yetiştirme hedefine sahip, devletin sıkı denetimi altında olan okullara bırakmıştır. Bumin'in (2013, 85) deyişiyle "Çocuklar kilisenin çocukları olmaktan kurtulup devletin çocukları olmuşlardır." Her dönemde, kendi yaşam stilini, kendi ideal insan tipini dayatmak isteyen otoriteler ortaya çıkmıştır ve bu öncelikle okul aracılığıyla çocuk üzerinde yapılmak istenmiştir. Çünkü çocuklar toplumun geleceğini oluştururlar ve her biri toplumun kaderini belirler. Bu sebeple çocuk eğitiminin, devletin varlığının devamını sağlamak amacıyla vatandaş yetiştirmenin ilk adımı olduğu düşünülmüştür (Akbaş, Atasü Topçuoğlu, 2009, 100). Son olarak, modern çocuk kavramının orta sınıf odaklı geliştiğini ve eğitim, sağlık gibi alanlarda daha ayrıcalıklı bir yer edindiklerini unutmamak gerekir. "Gerek kolejlerin verdiği eğitimin daha çok orta sınıf üzerine kurulu olması, gerek bu kurumların günlük yaşamı hor gören ve dolayısıyla dışlayan bir eğitimi amaçlamaları, onların yoksul kitlelere açılmasını imkânsız kılıyordu" ifadesiyle Bumin (2013, 33), toplumdaki sınıfsal çocukluk inşasının okullar aracılığıyla da pekiştirilmiş olduğuna dikkat çekmiştir. Kısaca, hem alt sınıftaki çocuklara uygun bir eğitim bulunmamış hem de çocukların iş gücüne katılarak ailelerine destekte bulunması daha cazip görünmüştür. Her ne kadar çocukluk duygusu gelişmiş olsa da çocuk işçiler konusu günümüze kadar süregelen bir problem olarak kendisini göstermiştir. İnal (2003, 7), çıkarılan çocuk emeği yasalarının, yapılan sosyal reformların, getirilen ücretsiz, zorunlu, eşitlikçi eğitimin ne çocukların yeni sömürülere maruz kalmasını engellediğinin ne de ayrımcılıkların önüne geçebildiğinin altını çizmiştir. Modernleşme süreci ile çocukların işgücü olarak değerlendirilmesi tamamıyla ortadan kalktı denemez; ama Orta Çağ'a kıyasla bir azalma olduğu söylenebilir, çünkü okullaşma sürecinin gelişmesi ile beraber çocukların bir kısmı iş yaşamından büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Çocukların iş yaşamını terk ederek eğitim ortamında var olmaları toplumdaki modernleşmenin bir göstergesidir. Diğer bir

deyişle çocukluk kavramının gelişmesiyle okullaşmanın yaygınlaşması ve kazandığı rol birbiriyle paralel ilerlemiştir.

3.3. Değerlendirme

Sonuç olarak; çocuk, insan yaşamındaki biyolojik bir yaşam evresini ifade etmek için kullanılan bir sözcüktür. Çocuk olmak, icat edilmemiş ve toplumsal bir varlık olarak ortaya çıkmamıştır ancak çocuğa yüklenen anlam her topluma ve döneme göre değişkenlik göstermiştir. Aynı zamanda, aynı dönemde, aynı yerde yaşamış çocukların hepsine de aynı şekilde yaklaşılmadığı bilinmektedir. Bu farklılık, her toplumun kendi sosyo-ekonomik yapısı, dini inancı, ahlak kuralları ve benzeri değişkenlerden etkilenmiştir. Her toplumu birbiriyle denk tutmak ya da aynı topluluğun zaman içindeki değişimini göz ardı etmek yanlış olur. Toplum içerisindeki bu dalgalanmalar, çocukluğun keşfedilişi ve algılanışında başrolü oynamaktadır. Aries'in dile getirmiş olduğu "çocukluk duygusu" kavramı çocuğun nasıl algılandığı, çocuğa ne anlamlar yüklendiği ile alakalı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Orta Çağ Dönemi'nde, toplumda bu çocukluk duygusunun varlığına rastlamak mümkün değildir çünkü çocuğun toplumun diğer üyelerinden farklı olabileceği hiç akla gelmemektedir. Bahsettiğimiz gibi, 17. yüzyıldan itibaren toplumda meydana gelmiş birtakım gelişmelere bağlı olarak çocuk kendine has bir kimlik kazanmaya başlamıştır. Ancak çocuk her ne kadar hak ettiği değeri görmeye başlamışsa da bu her kesimde eşit bir şekilde görülmemiştir. Öncelikle bu değişim ayrıcalıklı sınıflar üzerinde görülmeye başlanmıştır. Bu ayrıcalıklı kesimi, toplumun orta ve üst sınıfları ile erkek bireyleri oluşturmaktadır. Demir Gürdal (2013, 8), modern çocukluk kavramının belirli çocuk kategorilerini dışta bırakan ve belirli çocuk kategorilerini içeren sınıf temelli bir inşaa olarak geliştiğini ifade etmiştir. Çocukluk kavramı alt sınıfı dışarıda bırakarak, daha çok orta ve üst sınıfları merkeze alan bir yaklaşımla gelişim göstermiştir. Çocukluğun alt sınıflarda keşfedilmesi ise daha sonraki yüzyıllarda mümkün olabildiği. "Üst ve orta sınıf, 1700'lere gelindiğinde ayrı ve biçimlendirici bir dönem olarak çocukluk kavramını kabul etti. Ama yoksullar arasında eski tutumlar kaldı ve çocuklar yetişkinlerin dünyasını paylaşmayı sürdürdüler" ifadesiyle Gander ve Gardiner'in de (2004, 32) bu görüşü paylaştığı görülmektedir. Çocuklar, sosyal sınıfları açısından büyük bir ayrımcılığa uğradıkları gibi, cinsiyet açısından da taraflı uygulamalara maruz kalmışlardır. 17. yüzyılda çocuk giyiminde gelişmeler görüldüğünde dahi bu

değişimden ilk etkilenenler üst sınıfların erkek çocukları olmuştur. Ayrıca toplumun diğer her alanında olduğu gibi eğitim konusunda da erkek çocuklar her zaman ayrıcalıklı bir grup olarak kendilerini göstermişlerdir. Sonuç olarak, çocuklar hem cinsiyet bakımından hem de sosyal statü bakımından ayrımcılığa maruz kalmış, bu da çocukluğun keşfedilmesindeki gecikmede büyük rol oynamıştır.

Çocukluğun keşfi, toplumdaki birçok gelişmenin bir potada eritilmesinin sonucunda mümkün olabilmıştır. Şirin (2016, 22), Batı’da çocuk modernleşmesinin; aile kurumunun etkin duruma getirilmesine, matbaanın icadına, okullaşmaya ve sanayinin gelişimine bağlı olarak ortaya çıktığını öne sürmüştür. Geniş ailelerin yerini alan çekirdek aileler çocukları merkeze alarak onlara daha fazla ilgi ve şefkat göstermeye başlamışlardır. Çocuğun okula gitmesi, sağlığı, ahlakı; kısacası çocukla ilgili her şey aileler için önem kazanmaya başlamıştır. Matbaa ile birlikte Postman’ın belirttiği gibi okuryazarlık kavramı gündeme gelmiştir ve yetişkin olma hakkını kazanmak için okula giderek okuma yazma öğrenilmesi gerekmiştir. Bu da toplumda okulun yeniden önem kazanmasına ve çocukların yetişkin hayatından sıyrılarak vakitlerinin çoğunu okulda geçirmelerine sebep olmuştur. Şirin (2012, 22), “Okullaşma sürecinde yetişkin toplumundan uzaklaşması ile modern çocukluk süreci de başlamış oldu” diyerek okulun çocuk modernleşmesi üzerindeki rolüne dikkat çekmiştir. Sanayinin gelişmesinin de etkisiyle hız kazanan makineleşme süreci, ihtiyaç duyulan işgücünü azaltmış; kadınların ve çocukların çalışmasına eskisi kadar gerek kalmamıştır. Tabii bu çocuk işçilerin varlığının bittiği anlamına gelmemelidir; ancak okulların varlığı ve makineler için eğitilmiş çalışanların gerekmesi çocukların iş hayatına daha geç girmesine neden olmuştur. Artık eviyle ilgilenebilen anneler, çocuklarının üzerine daha fazla düşmekte ve geçmişteki gibi ihmallerden dolayı çocuklarının hayatını tehlikeye atmamaktadırlar. Ayrıca gelişen tıp ve çeşitli uzmanların çocuk yetiştirme hakkındaki öğütleri dikkate alınarak, çocukların ortalama yaşam sürelerinin uzaması sağlanmıştır. Diğer bir değişle; 18. yüzyıldan itibaren tarımda, tıpta ve endüstri alanında görülen gelişmeler, erken ölümlerin önüne geçerek yaşam kalitesini arttırmıştır.

Çocuk her zaman toplumun bir üyesi iken, çocukluğa yüklenen anlam çeşitli faktörlere bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Orta Çağ’ın kusurlu yetişkini olarak görülen, yetişkinlerle kumar oynanan, içki içilen yerlerde bile bir arada bulunan, günahkâr

olduğu anlayışıyla hareket edilen bir çocukluk dönemin den çocuğun kendi varlığı içinde önem kazandığı, kendi kültürünü oluşturmaya başladığı bir döneme gelinmiştir. Çocuğun masum olduğu görüşü yaygınlařtıķça, çocukların toplumdaki varlığı da olumlu olarak etkilenmiştir ve bu durumun çocuk modernleşmesinde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Bu anlayışla beraber, çocuğun kırılđan olduğu ve ilgiye muhtaç olduğu inancı yaygınlaşarak ailelerin, çocuğun merkeze konuğu bir düzende yaşamaya başlamalarını sağlamıştır. Ancak, okullaşmanın çocukluğun gelişimi üzerindeki etkisi de göz ardı edilmemelidir. Çocuğun, çocuk olarak değer kazanmasındaki en önemli kurum okuldur. Okul, hem çocukların yetişkin dünyasından izole edilmesine sebep olmuş hem de çocukları iş hayatından uzak tutarak çocuk olmanın süresini uzatmıştır. Önceleri, çocukların hızlıca yetişkinliğe geçiş yapması beklenirken okul sayesinde çocuklar, çocukluklarını yaşayabilmişlerdir. Çocuk biyolojik bir kavram olarak zaten varlığını sürdürürken, bir çocukluk kavramının ortaya çıkışı bunun ancak toplumsal bir varlık olabileceğini gözler önüne sermektedir. Çocuğu ve çocukluğu anlamak için bu toplumsal varlığın hangi durumlardan etkilenerek oluştuğunu bilmek gereklidir. Modern çocukluk ve kazandığı anlam aslında modern yetişkinlik anlayışını da yansıtmaktadır. Çünkü “çocuğun ne olmasını istediğimizi söylediğimizde kendimizin ne olduğunu söyleriz” (Postman, 1995, 85).

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Aydınlanma Dönemi'nde Çocuk Modernleşmesi Süreci

Modernleşme, Aydınlanma'nın etkisiyle kilisenin gücünü yitirmesi ve aklın her türlü dış etkiden arınarak bağımsızlaşması sonucunda oluşturulmaya çalışılan bir toplum tasarısıdır (Bostan, 2013, 38). Bu bağlamda toplumdaki bireylerin yaşayışı ve rolleri planlı bir değişime uğramıştır. Avrupa'da bireylerin aile, iş, kültür, siyaset ve sosyal alanlarındaki mevcudiyeti ve yaşayışları Orta Çağ'a kıyasla büyük bir değişim geçirmiştir. Bu alanlardaki gelişmeler, özel bir çocukluk düşüncesinin ortaya çıkmasında ve modern toplumun çocuğa dair düşüncelerinin değişiminde etkili olmuştur. Böylece “günümüzdeki çocuk” düşüncesinin de temeli oluşmuştur (Uğur, 2018, 229). Akbaş ve Atasü Topçuğlu (2009, 97), modern çocuk kavramını çocukluk evresinin keşfedilmesi ile açıklamaktadır. Çocukluk döneminin keşfi, çocuğun “minyatür yetişkin” gibi tanımlamalardan kurtararak, onların kendi doğaları bağlamında dikkate değer özelliklerini gün yüzüne çıkarmıştır. İşte bu keşif ve farkındalık çocukların yaşamlarında yüzyıllarca süren bir değişime yol açmıştır olup bu değişim süreci de çocuk modernleşmesi olarak adlandırılmaktadır. Öncelikle çocuğun kimliğinin bilinmesiyle beraber toplumdaki rolleri bir değişime uğramaya başlamıştır.

Modern çocukluk kavramı, 18. ve 19. yüzyıllar civarında ortaya çıkmış ve bunun sonucunda çocukların iş yerine okula yönelmiş çekirdek aileler ortaya çıkmış ve bebek ölümleri büyük derecede azalmıştır (Stearns, 2016, 55). Çocuklar iş hayatından tamamen uzaklaşmasa da büyük bir kısmı iş yaşamından uzaklaşarak modern yaşamın sunduğu okullarda eğitim görmeye başlamışlardır. Yaşadıkları dünya hakkında bilgisiz olan bu çocuklar, okul ortamında kendi yaşlıları ile vakit geçirerek yetişkinlerin dünyasından soyutlanmıştır. Çocukların okullarda yaşlara göre ayrılmış sınıflarda eğitim görmesi çocukluğun inşasında önemli bir role sahiptir (Prout, 2004, 10). Sınıfların çocukların yaşlarına göre bir dağılım göstermesi, onların bilişsel seviyelerinin göz önünde bulundurulduğu anlamına gelmektedir ve kendi yaşlıları ile sosyalleşmelerinin önünü açmaktadır. Bir bakıma okul, çocukların üyesi olduğu bir

sosyalleşme kurumu olmuştur. İnal (1999, 196) da “Okul, bir bakıma çocukluğu zorunlu kılarak modern döneme geçişin önemli bir basamağını oluşturmuştur.” ifadesiyle okulun çocuklara kendi yaşlarına uygun roller edinmelerinin yolunu açtığını vurgulamaktadır. Zira okulda çocuğun yetişkin davranışları göstermesi beklenmediği için genellikle bir çocuk olarak muamele görmektedir. Üstelik bu şekilde yetişkinlerin dikkati çocukların becerilerine ve gereksinimlerine yönelmektedir (Onur, 2007, 27). Çocuğun hangi bilgileri öğrenmesi gerektiği, bu bilgileri öğrenecek yetilerinin olup olmadığı eğitim konusundaki endişeleri ortaya çıkarmıştır. Bu durum onların bireysel özelliklerinin gözetilerek bu özelliklere saygı duyulduğunun bir kanıtıdır.

Okullaşmanın bu derece yaygınlaşması üzerinde modern yaşamın beraberinde getirdiği çocukların iş hayatından ve ekonomik yaşamdan uzaklaşmasını salık veren yasaların etkisi büyüktür. Bu bağlamda sanayideki makineleşmenin iş gücü yerine bilgiyi ön plana çıkararak bir eğitim sürecini gerekli kıldığını da hatırlamak gereklidir. Aydınlanma düşünceleri ile kendisini gösteren bireyselleşme fikirleri ve ekonomi gibi faktörlerin etkisiyle bilinen aile yapısında da modern anlamda değişimler yaşanmıştır. Aile yapısındaki değişimlerin, ailenin tüm üyelerinin rollerini yeniden inşa ettiği düşünüldüğünde, çocuğun yaşamını da etkilediği çok açıktır. Özyurt’a göre (2011, 170) “Modern çocukluk paradigması modern çekirdek aile yapısıyla uyumlu olarak gelişmiştir.”. Özellikle ailelerin sahip olduğu çocuk sayısının da azalmasıyla aileler, var olan çocukları ile daha yakından ve özenli bir şekilde ilgilenmeye başlamışlardır. Çekirdek aile yapısıyla birlikte burjuva yaşam tarzı da çocuk tanımını ve çocukların yaşamlarını etkilemiştir. Sözgelimi, bu modern yaşam tasarısı çocuk bakımı ve ailenin çocukla ilişkisinin nasıl olacağı gibi konularda birtakım düzenlemelerin yapılmasına yol açmıştır (Karakuş Öztürk, 2017a, 256). Locke, Rousseau ve Kant gibi düşünürler, sağlık alanında uzmanlaşmış kişiler, eğitimciler ve pedagoglar çocuğun nasıl yetiştirilmesi ve eğitilmesi gerektiği ile ilgili düşüncelerini ortaya koyarak ebeveynlere rehberlik etmişlerdir. Çocuğun beslenmesi, giyimi, sağlığı, eğitimi ve ahlakı gibi konular dikkate değer tartışma konuları olmuştur. Bunların yanı sıra, bahsi geçen düşünürler, çocukların masumluluğu konusunda dikkat çekmiş ve onların bu dünya hakkında bilgisiz olmasıyla birlikte hassas ve kırılgan da olduklarını öne sürmüşlerdir. Bu da toplumun çocuğa olan algısının değişiminde önemli bir yer tutmuştur. Çocuklarının masumiyetini korumak ve bağımlılıklarından kurtularak yetişkinliğe adım atmalarını sağlamak konusunda ailelere büyük pay düşmektedir. Çocuğun bu

bağlamda duygusal ve ekonomik olarak bağımlılığı ailelerin çocuklara karşı duygularında da bir değişime yol açmıştır. Modern çocukluğun inşası aslında aynı zamanda yetişkinlerin rollerinin tanımlandığı bir sürecin de habercisidir (Şirin, 2016, 23).

Sonuç olarak çocukluk evrensel bir yaşam evresi sayılmasının yanında toplumun değerlerine göre şekillenen bir süreç olarak karşımıza çıkmakta ve toplum koşulları değiştikçe çocukların sahip oldukları roller de değişim göstermektedir; bu bağlamda çocukluk adı verilen kavram yalnızca biyolojik bir alana işaret etmez aynı zamanda sosyoloji ve psikoloji gibi alanları da etkileyen bir konsepttir (Güçlü, 2016, 3). Her toplumun, çocuktan beklentisi kültürüne, ekonomisine ve ideolojisine göre farklılık göstermektedir. Bu farklılıkların varlığı, çocukluk kavramının toplumsal bir alana dahil olduğunun işaretidir. Biyolojik anlamda ele alındığında çocukluk evrensel bir değere sahip olsa dahi içinde bulunduğu toplumun yaşayışı ve beklentisi, çocukluğun kültürel bir inşa olarak adlandırılmasına yol açmaktadır. Bu kavramın ele alınışında toplumun cinsiyet, sınıf, ırk farklılıklarına dair görüşleri, tarihsel gelişimi ve coğrafi farklılıkları baş rolü oynamaktadır (Franklin, 2002, 17). Örneğin, sınıf farklılıklarının bulunduğu bir toplumdaki çocuk algısı ile herkesin eşit ve özgür sayıldığı bir toplumdaki çocuk algısı aynı olamayacağından bu kavramın evrenselliğinden söz edilemez. Ya da bir toplumun yüzyıl öncesindeki çocukluk algısıyla şimdiki zamanının çocukluk düşüncesi bir tutulamaz. Çünkü çocukluk toplumsal bir inşa olduğundan toplumdaki değişimlerden büyük ölçüde etkilenmektedir.

4.2. Rousseau'da Çocuk Modernleşmesi

Jean-Jacques Rousseau, özellikle kaleme aldığı Emile eseriyle toplumun çocukluk kavramı ile ilgili görüşlerinde ve çocuğa bakış açıları üzerinde etkili olmuş bir Aydınlanma Dönemi düşünürüdür. Daha önce de bahsi geçen Orta Çağ'dan kalma çocuğa yönelik düşüncelerin değişiminde büyük katkıları olmuştur. Çocuk masumiyeti, çocuk bakımı ve çocuk eğitimi gibi konularda hem kendi dönemi hem de günümüz için alışagelmemiş fikirlere sahiptir. Bu bölümde Rousseau'nun bu fikirleri, çocuk algısı, çocuk masumiyeti, çocuk bakımı, özgürlük anlayışı ve cinsiyet farklılıkları başlıkları altında ortaya konmuştur.

4.2.1. Çocuk Algısı

Rousseau, çocuğun farklı olduğunu, onlara yetişkin gibi davranılmaması gerektiğini; buna ek olarak çocuğun yaşamının her döneminde farklı karakteristik yapılara ve kapasitelere sahip olduğunu ve onlara buna göre yaklaşılmasının doğru olduğunu ileri sürmüştür. Başka bir deyişle; çocuğun kendine has bir kimliğe sahip olduğunu bu sebeple yetişkinlerin gösterdiği davranışları göstermeye zorlanmamaları gerektiğini vurgulamıştır. Rousseau (2009, 70), Emile eserinde bu konuyla ilgili şu sözlere yer vermiştir: "İnsanı insanın içinde, çocuğu çocuk içinde ele almak gereklidir." Bu söylemi ile Rousseau yetişkin yaşantısı ve çocuk yaşantısı arasına keskin bir sınır çizmiştir. Rousseau için önemli olan çocukları yetişkin yaşamına hazırlamak adına en güzel çağlarını onlardan çalmak yerine, doya doya doğanın rehberliğinde çocukluklarını yaşama hakkının onlara tanınmasıdır. Sürekli geleceğe hazırlık içerisinde geçen bir çocukluk çağı, şüphesiz insan yaşamının en güzel dönemlerinden birinin boşa harcanması anlamına gelir. Bu sebeple çocukları erkenden büyük adamlar ya da kadınlar olmaları için zorlamamak, yaşlarının gerektirdiği şekilde davranmak gereklidir. Shuffelton (2017, 840), Fransız çocuklarının yarısının daha 5 yaşına bile gelemeden yaşamlarını yitirdikleri bir dönemde kaleme alınmış olan Emile'in çocukların bu dünyadaki geçici hayatlarından keyif almaları konusunda önemli bir role sahip olduğunu savunmuştur. Burada değinilmek istenen asıl nokta, belki yetişkin yaşlarına bile erişmeden ölüp gidecek çocukların, çocukluk çağları ihmal edilerek ileriki yıllar için hazırlanmalarının mantıksız olmasıdır. Emile eserinde, çocukların bedensel ve zihinsel kusurlarının çoğunun, onları vaktinden önce büyük insan yapma isteğinden kaynaklandığına da yer verilmiştir (Rousseau, 2009, 147). Söz gelimi, Orta Çağ'dan beri süregelen çocukları minyatür yetişkinler olarak görme düşüncesi yanlış olduğu kadar bireylere zarar veren sonuçlara da sahiptir. Bilindiği gibi çocuğun bir yetişkinin yaptığı her şeyi yapabilmesi pek mümkün değildir. Yetişkin bir bireyin sahip olduğu alışkanlıklar bir çocuk açısından edinilmesi zor alışkanlıklar olup ne beden ne ruhen ne de mantıken uygulanması mümkün değildir. Örneğin ağır işlerde çalışmak çocuk bedeni için uygun değildir ve tam da gelişim dönemindeyken vücuda düzeltilmesi zor hasarlar verebilir. Çocukların kendi benliklerinin dışında bir kimlik edinmeye zorlanmamaları gerektiğini çok kez yinelemiş olan Rousseau, onların büyük insan ya da bir hayvan olarak değil, çocuk olarak tanınması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü çocuk çocuktur ve öyle kalmalıdır.

Çocukluğun insan yaşantısında farklı bir yeri olduğu kabul edilmeli ve onları sınırlarının dışına çıkarmaya çabalamaktan vazgeçilmelidir. Çocuklar, kendi yaşları gibi olmaları için dahi zorlanmamalıdır. Her birey kendi içinde değerlendirilmeli, sırf kendi varoluşundan dolayı saygıyı hak etmelidir. Kıyaslama ve rekabetten kaçınmalı, birey ve doğanın arasına girmekten kaçınılmalıdır. Korkmaz ve Öktem de (2014, 184) çalışmalarında yetişkin yaşamından ayrılmış çocukluk hayatındaki farklı dönemlerin dahi farklı karakteristiğe sahip olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin, 7 yaşının ve 14 yaşının benzer özelliklere sahip olduğunu düşünmek yanlış olur. Özellikle bu iki yaş dilimi arasında zihinsel gelişim bakımından büyük bir fark vardır. 7 yaşındaki bir çocuğun soyut düşünme yetisine sahip olmadığı ve 14 yaşında bir çocuk gibi düşünemeyeceği açıktır. Buna paralel olarak İnce de eserinde (2014, 89), Rousseau'nun her yaşın kendisine uygun bir anlayış seviyesi olduğu ve bu sebeple çocuklara zamanından önce ihtiyacı olmayan bilgilerin verilmesine karşı çıktığını öne sürer. Bu düşünce çocuğun eğitim ve yetiştirilme sürecinde yaşa bağlı farklılıkların göz önünde bulundurulması gerektiğini, kalıcı yaşantıların ancak seviyelerine uygun deneyimlerle oluşturulabileceğini ifade eder. Çünkü yaşa ve kapasiteye uygun olmayan bir bilgi ve davranışı kazandırmaya çalışmak vakit kaybından başka bir şey değildir. Rousseau da yanlış uygulamalarla vakit kaybedilmesi yerine çocuğun hiçbir şey öğrenmemesinin daha tercih edilir bir durum olduğunu düşünmektedir. Örneğin; çocukların konuşmaları için fazla acele edildiğini ve bu sabırsızlığın aslında çocukların konuşmayı daha geç öğrenmelerine ve anlaşılmayan cümleler kurmalarına neden olduğu düşünülmektedir (Rousseau, 2009, 59). Diğer bir deyişle; çocuğun elde etmesi amaçlanan davranışlar için acele edildiğinde yanlış ve gelecekte düzeltilmesi zor edinimlerin inşasına sebep olunabilir. Sonuç olarak Rousseau, çocukluğu yetişkin yaşamından ayrı düşünmekle kalmamış; her çocuğun farklı bir karaktere ve özelliğe sahip olduğunu öne sürerek onları bir birey olarak tek başına ele almıştır. Ayrıca yaşamlarındaki bedensel ve zihinsel gelişim süreçlerinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır.

4.2.2. Çocuk Masumiyeti

Çocukluk kavramının gelişmesinde en önemli faktörlerden bir tanesi çocuk masumiyetinin kabulüdür. Rousseau (2009, 5), “Her şey yaratıcının elinden çıktığında iyidir, insanın elinde bozular.” sözüyle çocukların masum olarak dünyaya geldiklerini

ve onlarda kötülükten eser olmadığını belirtmiştir. Ona göre bir çocuk eğer kötüyse, bu doğuştan getirdiği bir özellik değil toplum aracılığıyla meydana gelmiş bir yozlaşmadır. Doğa da yaratıcının bir yarattığına göre doğa bilgisi onların masumiyetini bozmaz, aksine kötülükten onları uzakta tutan bir öğretiye sahiptir. Bu demektir ki insanı kötü yapan şeylerin tohumları toplum içerisinde atılır ve filizlenir. Rousseau (2009, 91-92), “Başkalarına bakarak hiçbir şey yapmaması, yalnızca doğanın kendisinden istediğini yapması önemlidir, o zaman iyilikten başka bir şey yapmayacaktır.” diyerek doğanın çocukların iyi birer birey olarak gelişmesini istediğini, kötü olmalarına sebep olacak hiçbir yaşantı sunmadığını ileri sürmüştür. Bu sebeple Rousseau, çocukların belli bir yaşa gelene dek toplumdaki uzak, tamamen doğanın elinde yetişmeleri gerektiğine inanmıştır. Kolay da (2015, 4) Rousseau’nun insanın doğduğunda temiz olduğunu, ancak toplumun onu kötü olmaya yönlendirdiğini, eğitim dahil diğer kurumların çocuğun temizliğini ve ahlakını bozduğunu belirttiğini ifade etmiştir. Rousseau’nun bu düşüncesi onu daha sonraki bölümlerde yer verilecek negatif eğitim adı verilen kavram üzerinde durmasında etkili olmuştur. Negatif eğitim, kısaca hiçbir şey öğretmeden çok şey öğretme sanatıdır ve ileriki öğrenme durumları için zeminin hazırlandığı bir süreçtir. Özetle Rousseau (2009, 285), Orta Çağ’daki genel düşünüşün aksine çocuğun masumluğunu kabul etmiş ve “Bir çocuk doğal olarak iyilikseverliğe eğilimlidir.” diyerek doğuştan getirdiği bir kötülük tanesinin bile olmadığını ifade etmiştir. Aslında Rousseau’nun çocuk hakkında geliştirdiği tüm savlar bu düşünce etrafında şekillenmiştir. Örnek olarak; çocuğun masum olduğu fikri eğitim üzerinde düşüncelerinde etkili olmuştur. O, doğal olarak masum, temiz ve iyilikseverliğe sahip çocuğun yine doğanın liderliğinde bu durumunu koruyacağına inanmaktadır. Ancak ona göre çocuk, toplumsal yaşama dahil olduğunda kendi doğasına yabancı olan kötülüğü edinecektir. Bu sebeple doğru olan doğanın öğretisini takip etmektir; dışardan gelecek bir eğitimden kaçınmaktır. Bu şekilde çocuğun temizliği ve masumluğu muhafaza edilebilir.

4.2.3. Çocuk Bakımı

4.2.3.1. Alışkanlık

Çocuk bakımı konusuna gelindiğinde ise, Rousseau’nun natüralist düşüncesinin etkileri yine ön plandadır. Rousseau, özellikle çocuğun doğanın yönlendirmesi

doğrultusunda yetiştirilmesi gerektiğini savunur. Çocuğun aşırı korumacı bir tavırla, her türlü tehlikeden sakınılarak yetiştirilmesini yanlış bulmaktadır. Bu tutum, çocuğun ileriki yaşlarında ona zarar verecektir. En iyisi; yaşamının ilk yıllarından itibaren her türlü duruma alışarak bağışıklık kazanmalarını sağlamaktır. Rousseau (2009, 21), onların ileride maruz kalacakları darbelere karşı yetiştirilmelerini ve mevsime, iklime, açlık ve susuzluğa karşı dayanıklı kılınmaları gerektiğini belirtmiştir. Çünkü alışkanlıkların küçük yaşlarda oluştuğunu ve ileriki yaşlarda bazı alışkanlıkların değiştirilmesinin zor olacağını düşünmektedir. Rousseau'ya göre, aşırı korumacı yaklaşım, onlara sadece her şeyden korkmaları gerektiği düşüncesini aşılar. Ürkek ve korkak bireyler yetiştirmek yerine daha ufakken bazı acıları yaşamalarına engel olmadan dayanıklı ve cesur olmalarını sağlamak daha mantıklı olacaktır. Rousseau, çocukların özgürce koşup oynamasını istemiş; düşseler bile bunun bir sorun olmadığını anlatmaya çalışmıştır. Çünkü, çocuk ne kadar erken bu durumlarla karşılaşursa ayağa kalkmayı da o kadar erken öğrenecektir (Rousseau, 2009, 67). Önemli olan, çocuğun kendi davranışlarının sonuçlarından kendi kendilerine ders çıkarmalarını sağlamak ve aşırı korumacı tutumların sonucunda birtakım yanlış alışkanlıklar edinmelerini engellemektir. Bu bağlamda Rousseau çocukların daha çabuk yürümeyi öğrenmeleri için yürüteç gibi araçların da kullanılmasına karşı çıkmaktadır. Çocuk zaten zamanı geldiğinde emeklemeyi, yürümeyi ve konuşmayı öğrenecektir. Bu süreci hızlandırmak için yapılacak uygulamalar ve yapay araçlar yarardan çok zarar sağlayacaktır. Kas gelişimini tamamlamayan bir çocuğun yürümeyi öğrenmesi için zorlanması vücudunda belki de iyileşmeyecek hasarların oluşmasına sebep olacaktır. Rousseau'ya (2009, 20) göre anneler çocuğuna aşırı bir özen gösterdiğinde, çocuğun zayıflığını hissetmesini önlemeye ve tehlikelerden korumaya çalıştığında aslında daha zayıf hissetmelerine sebep olmakta ve ileride başına gelecek kaza ve tehlikeleri biriktirmekten başka bir şey yapmamaktadırlar. Annelerin çocuklarına karşı takındığı bu aşırı korumacı tutumlar, annelik içgüdüsünün yol açtığı ve ilk bakışta masum görünen uygulamalar olsa da aslında çocuğa uzun vadede zarar vermektedir. Sonuçta; çocukken bu davranışlara maruz kalmış bireyler, bir gün yalnız kaldıklarında artık onları tehlikelerden koruyacak kimse olmayacaktır. Bu sebeple çocukları küçüklükten yaşamın her türlü tehlikesine hazırlıklı kılmak gerekmektedir. Bunun yolu da onları kısıtlamadan özgürce yaşam sanatını öğrenmelerini sağlamak ve doğa ile çocuğun arasına girmemektir. Rousseau (2009, 67), öğrencisinin yaraları bereleri olsa bile neşesini her zaman koruyacağını ifade ederek aşırı korumacı

tutumdan kaçınmanın sadece geleceğe bir yatırım olmaktan ziyade, çocuklara özgürlüğü tattırarak mutlu hissetmelerini sağladığının da altını çizmiştir. Bu sebeple, hangi amaçla olursa olsun, yaralansa da hastalansa da çocuğun özgürlüğüne engel olmamak, kendi kendine yetmeyi öğrenmesini ve gelecek için daha hazırlıklı olmasını sağlamak gereklidir.

Rousseau (2009, 45) her ne kadar “Çocuğun kazanmasına izin verilmesi gereken tek alışkanlık hiçbir alışkanlık edinmemesidir.” diyerek çocukların hiçbir alışkanlık edinmemesi gerektiğini savunmuş olsa da çocuk yetiştirilişi ve eğitimi hakkında belirttiği düşünceleri aslında bazı alışkanlıkları edindirme üzerine kurulmuştur. Örneğin, bebeklerin suyun her derecesinde yıkanarak her türlü sıcaklığa dayanıklı olması gerektiğini belirtirken aslında onların her türlü sıcaklığa alıştırılmasını istemektedir. Gelecekte kendileri için iyi olan durumlara alışmalarını, kötü etkileri olacak davranışlara alışmaktan da kaçınmaları gerektiğini savunmaktadır. Bu durumda bütün alışkanlıklardan uzak durmaları gerektiğini belirtirken belki de kastettiği şey farklıdır. Tabii ki bir çocuğun belli başlı birkaç davranışı rutin haline getirerek, yeni deneyimlere kapalı olması yanlış olacaktır. Bu durumda Rousseau’yu daha sağlıklı değerlendirebilmek için bu cümlesinde ne anlatmak istediğini anlamak gereklidir. Eserinde bu yargısından sonra çocuğun yemeğini hep aynı saatlerde yemeğe alışmamasının, bir kolunu diğerinden daha fazla kullanmamasının ya da her gün aynı saatlerde uyumaya ve uyanmaya alışmamasının doğru olduğunu eklemiştir. Az önce belirtildiği gibi, Rousseau burada çocuğun gelişimine zararı dokunacak şeylere alışmalarından kaçınılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu durumun aksine, korkuyu yenme gibi, onların yararına olacak davranışlarda bir alışkanlık edindirme yöntemine başvurmaktadır. Emile eserinde, “Akıl onları korkutmaya başladığında, alışkanlığın yatıştırmasını sağlayın. Yavaş ve iyi düzenlenmiş kademeli bir ilerlemeyle insan ve çocuk hiçbir şeyden yılmaz olur.” (Rousseau, 2009, 47) ifadesiyle, çocuğun daha ilk doğduğu andan itibaren tüm durumları tecrübe etmesi gerektiğini ve bu şekilde kök salmadan önce korkulardan uzak tutulabileceklerini savunmuştur. Örneğin, çocuğun karanlıktan korkmaya başlamadan önce karanlık bir odada durmaya alıştırılarak korkacak hiçbir şeyin olmadığını göstermenin doğru olduğunu düşünmektedir. English ve Stengel (2010), Rousseau’nun korku ve çocuk ilişkisi üzerindeki düşünceleri hakkında nitelikli bir çalışma yürütmüştür. Rousseau çocukların yaşamının ilk zamanlarında korkunun oluşmaya başladığına inanmış, onların beklenmedik olandan

korktuklarını ve eğer çok küçük yaşlarda yeni şeylerle yavaş yavaş karşılaşırlarsa ve çevrelerindeki nesnelere tanırlarsa korkularını git gide yeneceklerini belirtmiştir. Bu durumda korkuyu yenebilmek için çocukların çevrelerindeki nesnelere alışmaları gerektiği yorumu yapılabilir. Diğer bir deyişle alışkanlık edinmek aslında çocukların yararına olabilecek bir davranıştır. Bu da onların alışkanlıklar edinmelerinin engellenmesi düşüncesini yanlış kılmaktadır. Marks da (2012, 698) Rousseau'nun çocuk şansa başka alışkanlıklar edinmeden önce acıya karşı koyabilme alışkanlığı edinmeleri gerektiği düşüncesini ortaya koymaktadır. Anlaşıldığı üzere, aslında Rousseau'nun istediği, çocuğun edineceği tüm alışkanlıkların önüne geçmek değil, hangi alışkanlıkları edinmeleri gerektiği konusunda sınırlar çizmektir. Onların gelecekteki mutluluğu için doğru alışkanlıklar kazanmaları konusunda bir rehberlik sağlamaktır.

4.2.3.2. Kundaklama ve Giyim

Rousseau'nun çocuk bakımı konusunda şiddetle karşı çıktığı uygulamalardan bir tanesi de bebeklerin kundaklanmasıdır. Kundağın vücut gelişimi açısından zarar verici olduğunu Emile eserinde birçok kez yinelemiştir. “Kundak, kanın dolaşımını güçleştirebilir, çocuğun güçlenmesini, büyümesini engelleyebilir ve vücut yapısını bozabilir.” (Rousseau, 2009, 14) diyerek kundak konusundaki endişelerini dile getirmiştir. Sımsıkı sarmalanmış çocukların kan dolaşımının engelleneceğini ve uzuvlarında bozukluklara neden olabileceğini ifade etmiştir. Annelerin ve sütannelerin bir kısmı, onların hareket etmesini engellemek amacıyla bebeklerini kundaklamayı uygun görmüşlerdir. Sımsıkı kundağa sarılmış çocukların, sürekli göz kulak olunması gereken çocuklara göre sütannelere daha az zahmet verdiğini ve onun söylediklerine bu sebeple büyük itirazlar yöneltebileceğini ifade eden Rousseau da (2009, 41) bu yargıyı doğrulamıştır. Kundağa sarılmış bir bebek hareket edemeyeceğinden ortalarda dolaşmayacak ve bu sayede annelerin ve sütannelerin sürekli onlarla ilgilenmesi gerekmeyecektir. Kundağın çocuğun bedeninde bırakacağı hasarlar düşünüldüğünde bu durum ihmalkarlıktan başka bir şey değildir. Rousseau (2009, 15), “En ufak bir rahatsızlık hissettiği an çocuğu eski püskü bir giysi bohçası gibi bir çiviye asan sütanne acele etmeden kendi işleriyle uğraşırken zavallı çocuk böyle çarmıha gerilmiş olarak kalır.” sözleriyle yine bu ihmalkarlığı vurgulamaktadır. Çocuğun hareketlerinin hiçbir şekilde kısıtlanmamasının ve özgürce hareket etmesinin gerektiğine inanan Rousseau

için bu durum son derece yanlıştır. Ayrıca Rousseau, bu şekilde hareketleri kısıtlanan çocukların daha çok ağlayacağını savunmuştur. Yani kundaklanan çocuğun ayakaltında dolaşması engellenebilir ama ağlamasının önüne geçilemez. Sırf kendi rahatı için bebeğinin ağlamasına göz yuman bir annenin ne kadar iyi bir anne olduğu da tartışmalı bir konudur. Ayrıca Rousseau (2009, 14), kundaklama uygulamasına gidilmeyen yerlerde insanların uzun boylu, güçlü, güzel vücutları olduğunu; kundaklama yapılan ülkelerde ise kamburlar, topallar, çarpık bacaklılar gibi her çeşit biçimsiz insanın egemen olduğunu dile getirmiştir. Yani burada, kundaklanmış bir çocuğun vücudunda biçimsizlikler ve hasarlar olacağı, onlara özgürce hareket şansı verilirse bedenlerinin sağlıklı bir biçimde gelişeceği kastedilmektedir. İhmalden ve özen eksikliğinden dolayı bebeğini kundaklayan anne ve sütannelerin yanı sıra, bu aşırılığı çocuğun iyiliği için yapanlar da bulunmaktadır. Bu kişiler; çocuklarını soğuktan korumak için, hareketleri sonucunda kendilerine zarar vermelerinin önüne geçmek için veya vücutlarının bu şekilde daha düzgün bir şekilde gelişeceğini varsaydıkları için kundağı tercih etmiş olabilirler. Bununla birlikte Rousseau çocukların belirli bir sıcaklık seviyesine alıştırılmasının yanlış olduğunu düşünmektedir. Çocuğu her türlü sıcaklığa maruz bırakarak dayanıklılık kazanmasını istemektedir. Bu sebeple, çocuğu sıcak tutmak için onları kundaklamak; soğuk havaya karşı onları dayanıksız kılmaktan başka bir şeye yaramaz. Rousseau için çocuk kendine zarar verse de vermese de hareketlerinin özgür olması gereklidir. Hatta çocuğun kendisini yaralaması, eziklerinin, çiziklerinin, morluklarının olması hiçbir sorun teşkil etmemektedir. Çünkü bu acıları tadan çocuk, ileriki yaşlarında daha cesur olacaktır; acı çekmekten korkmayacaktır. Son olarak; “Doğar doğmaz canlarını sıkıyorsunuz; sizden aldıkları ilk armağan zincirler oluyor.” (Rousseau, 2009, 15) diyerek kundaklanmış bir bebeği esir alınmış bir mahkûma benzetmektedir. Bebeklerin kundaklamayla özgürce hareket etmelerini engelleme ve rahatsız hissetmelerine sebep olma durumu ileriki yaşlarında giydirildikleri kıyafetlerde de görülmektedir. Bilindiği üzere, Orta Çağ’da çocuklar yetişkinlerden ayırt edilemediğinden onlarla aynı giysileri giymeye mahkumdular. Rousseau (2009, 147), “Büyümekte olan bir vücudun tüm organlarının giysi içinde rahat olması gerekir; hareketlerine ve gelişmelerine hiçbir şey ket vurmamalıdır.” ifadesiyle bu duruma itirazda bulunmaktadır. Düşünür, çocukların zamanlarını özgürce doğada geçirmeleri gerektiğini düşünür ve yetişkinlerin giydiği tipteki giysilerin çocukların hareketlerine engel olacağını ve rahatsız hissetmelerine neden olacağını savunmaktadır. En doğrusu

çocukların sade ve rahat giysilere sahip olmalarıdır. Ancak bu şekilde Rousseau'nun arzuladığı şekilde mutlu ve özgür bir çocukluk geçirilebilir.

4.2.3.3. Beslenme

Rousseau'nun önem verdiği konulardan bir diğeri anne sevgisi ve şefkatidir. Rousseau (2009, 17), anne sevgisinin yerini hiçbir şeyin tutamayacağını, kendi çocuğu yerine başka bir annenin çocuğunu besleyen bir kadının kötü bir anne olduğunu ve bu sebeple iyi bir sütanne olamayacağını ifade etmektedir. Bu durumda yalnızca sütanne değil, çocuğun kendi annesi de iyi bir ebeveyn sayılmamaktadır. Çocuğun annesinin sevgisine en çok ihtiyaç duyduğu bir dönemde başka bir annenin eline bırakılması çocukta belki de onarılamayacak psikolojik hasarlara neden olabilmektedir. Öncelikle hem ihtiyaç duyduğu sevgiyi alamamış olurlar hem de bencilliği öğrenmiş olurlar. Sağlık problemleri dışında çocuğuna süt vermeyen bir anne daha ilk yaşlarında çocuğuna bencilliği aşılamaktadır. Bu konuda Rousseau (2009, 17), "Hem bana kalırsa çocuğun, eğer kendisini oluşturan kanda korkulacak yeni bir hastalık ortaya çıkmışsa, şımarık bir annenin sütünü emmektense, sağlıklı bir sütannenin sütünü emmesi daha iyidir diye pekâlâ düşünürüm." sözleriyle bu konuda sağlığı ön planda tuttuğunu ve çocuğun şımarıklık ile bencilliği öğrenmesinden başka bir kadının kollarında büyümesini tercih ettiğini ifade etmektedir. Sütanneye çocuğun emanet edilmesinin kaçınılmaz olduğu durumda ise Rousseau, bu konuya dair tavsiyelerde bulunmaktan kaçınmamıştır. Özellikle, sütanne olarak seçilecek kişinin yeni doğum yapmış olmasının gerekli olduğu üzerinde durmuştur. Çünkü, doğa insan dahil bütün memeli canlıların dişilerinin sütlerinin kıvamını bebeğin yaşına göre arttırdığını ifade etmiştir (Rousseau, 2009, 36). Bunun sonucu olarak; çocuğun ihtiyaç duyduğu kıvamdaki süt ile beslenebilmesi için sütannenin çocuğun biyolojik annesi ile aynı zamanlarda doğum yapmış olması gerekmektedir. Ayrıca bir sütannenin nasıl beslenmesi gerektiğini de açıklamıştır. Çünkü, bebeğin sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi için, ona bakan ve besleyen kişinin de sağlıklı olması gerekir. Bu bilgiler, aynı zamanda yeni doğum yapmış ve çocuklarına süt vermeyi tercih etmiş bir annenin de yararlanabileceği bilgilerdir. Diğer bir deyişle, Rousseau'nun sütanneler adına yaptığı tavsiyeler tüm anneler için geçerlidir. Çünkü, bebeği emziren kadının nasıl beslenmesi gerektiği, ne gibi özelliklere sahip olması gerektiği gibi konularda bilgiler paylaşmıştır. Rousseau (2009, 35), sütanne seçiminde ebeve en çok para veren kişinin

öne geçtiği bir dönemde, sütanne seçiminde dikkatli davranılması gerektiğini de eklemiştir. Çünkü sütanne, çocuğun gelişiminde çok önemli bir yere sahiptir, çocuğa süt vermekten daha büyük vazifeleri de vardır. Rousseau'ya (2009, 36) göre bu sütanneler aynı zamanda çocuğun mürebbiyesi de olmalıdır. Bu doğrultuda; sütannenin çocuğun bakımında ve gelişiminde büyük bir rolünün olduğu, seçiminin de bu sebeple çok hassas bir şekilde yapılması gerektiği söylenebilir. Sağlıklı olmasının yanı sıra sütannenin karakteri, psikolojisi, eğitimi de önemli birer kriter sayılmalıdır. Çocuğun ruhsal ve bedensel gelişimi açısından bu konuda ebeveynlere önemli bir görev düşmektedir.

4.2.4. Özgürlük

Rousseau her zaman için özgürlüğün bireylerin sahip olduğu en değerli hak olduğunu ve hiçbir zaman kişilerin bu haktan mahrum edilmemeleri gerektiğini savunmuştur. Bir çocuğun gelişiminde de özgürlüğün önemli bir rol oynadığını, baskı ve zorlamalar yerine kendi iradeleriyle eylemlerde bulunmaları gerektiğini çok kez dile getirmiştir. Korkmaz ve Öktem de (2014, 175) Rousseau'nun özgürlüğü doğal bir hak olarak gördüğünü, hiçbir şartla özgürlükten vazgeçmeyi kabul etmediğini ve aynı zamanda özgürlük uğruna verilen mücadeleyi de meşru bir hak saydığını ifade etmişlerdir. Diğer bir deyişle özgürlük bireyin sahip olduğu en önemli hak olarak kabul edilmeli ve çocuğun da yetiştirilişinde özgürlükleri asla istismar edilmemelidir. Çünkü Rousseau'nun sahip olduğu natüralist tavır, çocuğun dışarıdan yapay müdahalelerle engellenmesi yerine doğanın rehberliğinde doğal bir şekilde yetiştirilmesini gerektirmektedir. Kılıç'ın da (2014a, 35) belirttiği gibi, bireyler kendi kendilerine bırakılmalı, doğuştan getirdikleri kendi yeteneklerine göre doğal olarak yetişmeli, toplumun isteklerine göre değil de sahip oldukları bu doğal yeteneklere göre gelişmelidirler. Rousseau, her bireyin doğuştan sahip olduğu yeteneklerin farklılık gösterdiğine ve bu yeteneklerin yalnızca doğal hallerine bırakıldıklarında ortaya çıkıp gelişeceğine kanaat getirmektedir. Toplumun çocukların kendi karakteristik özelliklerini yok sayarak dayatmak istediği çocuk bakımı ve yeteneği konusundaki düşünceler, tek tip bireyler yetişmesine yol açmaktadır. Ancak olması gereken belirli bir ideolojinin gölgesi altında, tek tip müfredat takip edilerek toplumun arzu ettiği bireyler yetiştirmek yerine; doğuştan gelen yeteneklerin özgürce filizlenebileceği, çocukluk yıllarının ziyan olmadan yaşanabileceği bir yaşam şekline sahip olan hür

bireyler yetiştirmektir. Rousseau (2009, 205), Emile için “Hiç olmazsa çocukluğunun tadını çıkardı, doğanın ona vermiş olduğu hiçbir şeyi kaybetmesine izin vermedik.” diyerek Emile’in doğuştan sahip olduğu tüm becerilerini özgürce geliştirebildiğini ve toplumun müdahalesine maruz kalmadan özgürce çocukluk yıllarını yaşamış olduğunu belirtmiştir. Çocukluk yıllarının bireylerin üzerindeki etkisi düşünüldüğünde Rousseau’nun dile getirdiklerinin göz ardı edilmemesi gereken önemli düşünceler olduğu söylenebilir. Shuffelton (2017, 842-843), Emile’in çocukluk döneminde oynamaya, keşfetmeye, dışarıda vakit geçirmeye, hatalar yapmaya ve bunların sonuçlarından ders çıkarmaya izni vardır diyerek, Rousseau’nun Emile’i ne derece özgür bıraktığı konusunda önemli bilgiler vermektedir. Rousseau çocukları tehlikelerden korumak için onların belirli kuralların gölgesinde, aşırı baskıyla özgürlüklerinin engellenmesine izin vermemiştir. Çocuğun başına kötü şeyler gelse de bunların onlar için iyi olduğunu, bu yolla yaşayarak dersler çıkaracaklarını, doğanın onları bu şekilde eğittiğini düşünmektedir. İnsanlar en iyi hatalarından ders çıkararak öğrenirler ve başlarına kötü bir şey gelme ihtimalinden dolayı kısıtlanan bir çocuk, istediğini yapamadığı için huzursuz ve mutsuz olur. Rousseau’nun amacı yarası, beresi olmayan mutsuz bir çocuk yerine; özgürlüğünün tadını çıkararak morlukları ve yaraları olsa bile yüzü gülen bir çocuk yetiştirmektir. Nasılsa vücuttaki yaralar bir gün iyileşebilir; ancak çocukların yüreğine ve ruhuna işlemiş aşırı müdahalenin ve kısıtlamaların yer ettiği yaraların iyileşmesi çok zordur. Rousseau (2009, 81), “Onu şimdi özgür bırakarak ona iyilik yapıyorum, katlanması gereken kötülöklere karşı donatarak ona gelecek için iyilik yapıyorum.” cümlesi ile çocuğun özgür davranışlarından dolayı başına gelecek olumsuz durumların aslında gelecek için bir hazırlık olduğunu dile getirmektedir. Çünkü bu olumsuzluklar onların unutmayacağı bir ders haline gelecek, kötü tecrübelerinden bir şeyler öğreneceklerdir. Aynı zamanda çocukların üzerinde kurulacak baskı, karakter oluşumunda olumsuz birtakım özelliklerin de kök salmasına sebep olacaktır. Örneğin; istekleri sürekli bastırılan ve engellenen bir çocuk, yalan söyleme alışkanlığını kazanabilir. Çünkü bazen bireyin içindeki özgür olma arzusu, tüm o baskılardan üstün gelerek gizli saklı bir şekilde isteklerini gerçekleştirmelerine neden olabilir. Rousseau, yalan söyleme alışkanlığının boyun eğme yasasının bir sonucu olduğunu düşünür. Boyun eğmek bir çocuğun doğasına ters düştüğü için anlık cezadan ve kınanmadan kurtulma düşüncesi dürüst olma erdeminin önüne geçtiğini ifade eder. Ayrıca, bilincinde olmadıkları bir görevi zorla benimseterek, onları ödöl kazanmak ve cezadan kurtulmak için sinsi, sahteci ve

yalancı olmanın öğretilildiğini düşünür (Rousseau, 2009, 88). Belki de bir şeyi yasaklarken, bu davranışın neden onlar için sakıncalı olduğu anlatılmaya çalışılsa çocuklar o davranıştan kaçınacaklardır. Ancak, hiçbir açıklama yapmadan onların özgürlüklerinin ellerinden alınması hiç de hoş olmayan sonuçlar doğurabilir. Bu durumda ebeveynler hem çocukların mutluluğuna engel olmakta hem de onların yalancılık gibi kötü alışkanlıklar edinmelerine yol açmaktadırlar. Daha önce de bahsedildiği gibi, geçici zararlardan çocukları korumak için kısa vadeli bir amaç uğruna yapılan bu yasaklama ve kısıtlamalar, ileride düzelmesi zor olacak kötü alışkanlıkların kökleşmesine sebep olmaktadır. Maboçoğlu da (1990, 100-101) baskı altında bulunan çocukların, bu baskıdan kurtulamadıklarında taşkın ve haşarı olacakları konusunda Rousseau'ya hak vermektedir. Görüldüğü gibi aşırı baskı, çocukların istenmeyen özellikler edinmesine sebebiyet verebilmektedir. Huysuz ve haşarı bir çocuk her zaman ebeveynlerine zorluk çıkaracak ve toplumun en başta istemediği gibi düzeni bozacak aykırı davranışlara sahip olacaktır. Tüm bunların içerisinde dikkat edilmesi en mühim şey, Işık'ın da (2013, 34) dile getirdiği gibi çocukların davranışlarından sorumlu olduklarını bilmelerini sağlamaktır. Davranışlarının sonuçlarının kendilerini ve çevresindekileri etkileyeceğinin farkında olmalarının sağlanması gerekmektedir. Ayrıca Rousseau üzerine çalışma yapmış bazı araştırmacılar, çocuğun tamamen özgür bırakılmalarının da yanlış olduğunu düşünmüşlerdir. Örneğin; Kılıç (2014a, 45), özgürlüğün toplumun ve içsel doğanın ilkeleriyle ahenk oluşturmasının gerektiğini ifade etmiştir. Bilindiği gibi bir bireyin özgürlüğü, toplumdaki diğer bireylerin özgürlüğüne ket vurmamalıdır. Birey her zaman toplumun bir üyesi olduğunun bilincinde olmalı ve buna göre davranmalıdır. Çocuk, istek ve arzularını gerçekleştirdiği zaman toplumda doğuracağı sonuçların ve diğer bireyleri nasıl etkileyebileceğinin farkında olmalıdır. Dame de (1996, 211) çocukların özgürlüklerinin toplumun yozlaştırıcı etkisinden korumak için kontrol edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Ancak bu kontrol belirli bir ölçüde olmalı ve uzun vadede çocuğun gelişimi ve karakteri üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olmamalıdır. Zaten Rousseau'nun da kaçındığı çocukların üzerinde aşırı baskı ve zorbalığın egemen olmasıdır. Çünkü o da gerektiği ölçüde çocuğun eğitimcisinin fazla müdahale içermeksizin ona rehberlik etmesi gerektiğini düşünmektedir. Fakat her zaman çocuğun iyiliği gözetilmeli, mutluluğunun önüne geçmemeye çalışılmalıdır. Çocuğa saygı duymak gereklidir ancak bu çocuğun her istediğine izin vermek demek değildir (Iheoma, 1997, 74). Burada dikkat çekilmek istenen nokta bazen çocuğu, çocuktan

korumanın gerekli olduğudur. Sonuç olarak; hiçbir zaman unutulmaması gereken şey, çocukların çocukluklarını yaşamalarına izin verilmesi, her zaman mutluluklarının gözetilmesi, hatalar yapmalarına göz yumulması ve bu hatalardan ders çıkarmalarına fırsat tanınmasının gerekli olduğudur. Yaşamlarının ilk yıllarında tecrübe ettikleri her şeyin daha sonraki yıllarda etkileri olacağı da unutulmamalıdır.

4.2.5. Cinsiyet Farklılıkları

Çocukluk kavramının tanınması ve çocuğa saygı duyulması adına büyük bir etkisi olan Rousseau, bilindiği üzere çocukların özgürlüğü ve eşitliği konusunda da düşünceler ortaya atmıştır. Düşünceleri ve davranışları konusunda bazı çelişkili yaklaşımları bulunan düşünür, çocukların cinsiyetleri açısından eşitliği konusunda da yine çelişkili bir tutum takınmaktadır. Genç'in de (2015, 32) belirttiği gibi Rousseau'nun eşitlik anlayışı cinsiyetten çok, din, dil, ırk gibi toplumsal sınıflar bağlamında sınırlı kalmıştır. Çoğu bakımdan fikirleri modern sayılan Rousseau, kız çocukları konusunda geleneksel bir tutum takınmıştır. Orta Çağ'da gördüğümüz kız çocuklara ve kadınlara karşı önyargılar Rousseau'nun düşüncelerinde de varlığını hissettirmektedir. Karakuş Öztürk de (2017a, 481) aynı şekilde "Rousseau'nun kadın eğitimi ile ilgili görüşleri geleneksel toplumlardaki kadın anlayışının özeti gibidir." ifadesiyle Rousseau'nun cinsiyetçi bir tavra sahip olduğunu, eski çağlardan kalan görüşlerin etkisinden çıkamamış olduğunu ortaya koymaktadır. Sözcüleri; Emile eseri ele alındığında kitabın büyük bir kısmı erkek çocuk olan Emile ile alakalıdır. Ancak yalnızca kitabın son bölümünde, Emile'in karşı cinsle tanışma vakti geldiğinde kız çocuğu karakteri ve eğitiminden bahsedilmektedir. Kız çocuk, Emile'in hayatına girdiği ölçüde bahsedilmeye değer görülmüştür. Bahsedildiği kısımda da sıkça kadın ve erkeklerin birbirlerinden farklı olduğu ve kadının erkeğe bağımlı olduğu görüşleri ifade edilmiştir. Rousseau'nun tanımlamalarında kadının iki özelliğinin öne çıktığı da dile getirilmektedir (Karakuş Öztürk, 2017b, 474). Bu iki özellik kadının anne ve eş kimliğidir, bu açıdan kadının yaşamdaki en büyük görevi bir erkekle evlenmesi ve çocuklar yapmasıdır. Yani kadının kimliği yalnızca bir erkekle beraberliği açısından tanımlanabilir. Bu doğrultuda kadının alacağı eğitim de kendini bir erkeğe beğendirme ve çocuk bakımı üzerine olacaktır. Rousseau Orta Çağ'dakinden farkı olmayan düşünceleriyle kadının kendine ait bağımsız varlığını göz ardı etmektedir. Kendi için yaşama, kendi için eğitime hakkını elinden alarak erkekler için yaşamaları salık

verilmektedir. "Erkek çocuklar hareket ve gürültü ister; davulları, tahta topaçları, küçük arabaları sever. Kız çocuklar ise göze çarpan ve süse yarayan şeyleri yeğler; aynalar, mücevherler, kumaş parçaları, özellikle de bebekler." (Rousseau, 2009, 527) ifadesiyle, çocukların daha küçüklükten seçtiği oyuncak ve nesnelere farklılıklarını belli ettiklerini savunulmuştur. Erkek ve kız çocuklarının bedensel ve zihinsel gelişiminde farklılıklar bulunduğu bilimsel bir gerçekliktir; ancak bu farklılığın kız çocukların erkeklere bağımlı yetiştirilmesinin gerekli olduğu görüşüne yol açması yanlış bir kanıdır. Bu kanılar kız çocuklarının erkeklerden farklı bir şekilde eğitilmesine yol açmıştır. Örneğin, Rousseau'ya göre beden eğitimi, erkeklerin güçlenmesini sağlamak kızların da güzelliğini ortaya çıkarmak için verilmelidir (Karakuş Öztürk, 2017b, 476). Bu eğitim kadının gelecekte bir erkeğe kendisini beğendirmesi için, erkeğin de kadını korumak adına güç kazanmasını sağlamak içindir. Genç (2015, 30), Rousseau'nun kız çocuğu Sophie'nin eğitiminin; Emile'in eğitimini tamamlayıcı, destekleyici niteliğe sahip olması gerektiğini ifade ettiğini ve bu durumun da kadınların ayrı bir birey olarak tanınmadığının göstergesi olduğunu belirtmiştir. Kadının erkeğe bağımlı bir kimliği olduğu kanısının eğitimde de bağımlılık düşüncesine yol açması gayet doğaldır. Kız çocukları gelecekte iyi bir eş ve anne olmak üzere yetiştirileceklerdir. Bu da onların toplumda bir birey olarak kendilerini geliştirme ve topluma bağımsız bir şekilde dahil olma ideallerine engel olacaktır. Ayrıca Rousseau, kadınların kolejlerde eğitim alma isteklerini erkeklere benzeme çabası olarak görmüş, onların erkeklerle eşit olma düşüncesinin yanlış olduğunu bunun erkeklerden üstün olan özelliklerini körelteceğini düşünmüştür (Kolay, 2015, 35). Buradan da anlaşılacağı üzere kızların ve erkeklerin aynı eğitimi görmesi fikri Rousseau için son derece yanlıştır. Her iki cinsin de farklı karakterleri olduğunu ve eğer aynı eğitimi alırlarsa birbirlerine benzeyeceklerini düşünür. Ona göre doğa iki cinsi de farklı özelliklerle donatmıştır ve bu özelliklerini köreltmek doğaya başkaldırmaktır. Karakuş Öztürk de (2017b, 474) eleştirel bir yaklaşımla ele aldığı çalışmasında Rousseau'nun kadın doğasının erkeğe sunulmak üzere kurgulanmış gibi olduğu ve erkeği mutlu etmenin kadının doğasından kaynaklandığı görüşünden hareketle Rousseau'nun cinsiyetçilikle ilgili görüşlerinin doğaya dayandığını ifade etmektedir. Özetle, Rousseau'ya göre kadın ve erkek doğası farklılıklar gösterir ve bu farklılıklar kadının erkeğin arka planında kalmasına yol açmalıdır. Bu da Rousseau'nun çocuğa yönelik görüşlerinde cinsiyet ayrımcılığına yer verdiğini göstermektedir.

4.3. Rousseau ve Eğitim

Bu başlık altında Rousseau'nun eğitim görüşünden başlayarak ezber metodu ve kitap okuma eylemine dair düşünceleri, eğitimcilerin rolü, çevrenin etkisi, ahlak eğitimi ve din eğitimi başlıkları ile çocuk eğitimine dair düşünceleri ortaya konulmuştur.

4.3.1. Eğitim Görüşü

Rousseau, eğitim konusunda geçmiş, gelecek ve kendi yaşadığı dönem dahil tüm zamanların düşünürlerinden farklı görüşler ortaya atmıştır. Öncelikle, Rousseau'nun eğitimden ne beklediğini, eğitimin onun için ne ifade ettiğini açıklamakla başlamak gerekir. Kolay'ın da (2015, 83) ifade ettiği gibi düşünürün eğitimdeki temel amacı doğuştan temiz, saf, iyi ve gelişmeye açık olan çocukların eğitiminin doğuştan getirdikleri özellikler doğrultusunda gelişimini sağlamak ve dogmatik inanç sistemlerinden arındırarak onları özgür kılmaktır. Rousseau'nun en çok şikayetçi olduğu durum toplumun bireyler üzerindeki etkisidir. Sıklıkla uygarlığın yapaylığından ve toplumun yarattığı bilim, sanat gibi öğelerin bireyleri doğallıktan uzaklaştırdığını dile getirmiştir. Rousseau'nun amaçladığı şey ise bireylerin doğallıklarını kaybetmeden doğanın rehberliğinde, hiçbir kişi veya kurumun etkisi ve baskısı altında kalmadan zihinsel gelişimlerinin tamamlanmasıdır. Cassirer'in da (2014, 30) belirttiği gibi Rousseau'nun eğitim anlayışında öğrenciyi başkası için değil kendileri için eğitime isteği vardır. Diğer bir deyişle eğitim; toplumun istediği, belirli bir ideolojiye bağlı, özgür düşünmekten yoksun bireyler yetiştirmek yerine, öğrencilerin bireysel eğilimlerini ve isteklerini ön planda tutan bir karakteristiğe sahip olmalıdır. Kolay (2015, 4), Rousseau'ya göre eğitimin toplumun felsefi, ahlaki, politik ve her türlü inanca dayalı sistemlerin çocuğa kabul ettirmeye çalışma gibi bir amaca sahip olmaması ve çocukların doğal gelişimini sağlayıcı bir modelde olması gerektiğinin altını çizmiştir. Kısaca; toplumun eğitim kanalıyla çocukları idealize ettiği bireyler olarak yetiştirme görüşüne şiddetle karşı çıkmış, her zaman için çocuğun kendi doğuştan getirdiği özelliklerinin doğal bir yolla gelişiminin önemi savunulmuştur. Bu bağlamda her öğrencinin eğitim süreci özel olmalı ve Işık'ın da (2013, 29) çalışmasında belirttiği gibi önceden belirlenmiş müfredatları izlemek zorunda bırakılmamalıdır. Bunun nedeni, her öğrencinin kendine özgü yetenek, eğilim, öğrenme şekli, öğrenme hızı gibi bireysel farklılıklarının oluşudur. Rousseau için önemli olan da çocuğun bu farklı özelliklerinin köreltilmeye çalışmadan doğal

gelişimlerinin sağlanmasıdır. Burkaz da (2014, 101) “Rousseau çocuğun fizyolojik ve psikolojik doğasını aynı ölçüde önemseyerek bu özelliklerin tanınmasını ve bu özelliklere uygun bir eğitim verilmesi gerektiğini savunur. Belirlenmiş bir amaca hizmet eden eğitim anlayışının çocuğun doğasına zarar vereceğini söyler.” ifadesiyle bu görüşü paylaşmaktadır. Doğa her bireyi farklı özelliklerle donatmıştır ve bu bakımdan her kişinin eğitimi de diğerlerinden farklı ve bireysel tecrübelere dayanmalıdır. Rousseau’ ya göre eğitim çocuğun çok şey öğrenmesi değil, kalıcı bilgiler edinmesidir. Önemli olan çocuk az şey bilse dahi, doğru bilgilerin kalıcı olarak öğrenilmesini sağlamaktır. Düşünür için en sakıncalı olan durum çocuğun, yanlış bilgiler edinmesidir. Çünkü yanlış bilgi bir kez öğrenildiğinde bunun geri dönüşü çok zor olacaktır. Bu düşüncesine Emile eserinde şu şekilde yer vermektedir: “Benim eğitimimin asıl amacı çocuğa çok şey öğretmek değil, kafasına yalnızca doğru ve açık düşüncelerin girmesine izin vermek olduğunu hiç unutmayın.” (Rousseau, 2009, 217). Yani Rousseau’nun iyi bir eğitimden anladığı öğretilen bilgilerin miktarından çok, bu bilgilerin niteliği ve ne ölçüde içselleştirildiğidir. Öğrenci hiçbir şey öğrenmese bile bu Rousseau için büyük bir problem değildir. Ona göre, yanlış bilgilerin öğrenilmesindenense hiçbir şey öğrenilmemesi daha iyidir. Çünkü, yanlış bilgileri düzeltmek zaman alacaktır. Aslında, çocuk doğru bilgileri edindiği sürece bunun ne kadar zaman aldığı önemli değildir; bu Rousseau için bir vakit kaybı sayılamaz. Vakit en çok çocuk yanlış bilgiler edindiği zaman bunları düzeltme uğraşı esnasında harcanır. Bu sebeple ağır ağır ancak sağlam adımlar atmak her zaman için daha doğrudur. Rousseau (2009, 218), Emile’in yanılmadığı sürece hiçbir şey bilmemesinin önemli olmadığını, gerçekleri de bunların yerine geçecek yanlışlardan kaçınmak için aklına kaydettiğini ifade etmiştir.

Rousseau (2009, 288) doğanın eğitiminin zaman aldığını ama insanların verdiği eğitimin de her zaman vakitsiz olduğunu öne sürmüştür. Onun tercihi ise çocukların doğru vakitte gelişimlerinin sağlanmasıdır. Rousseau için eğitimin ne kadar zaman aldığı önemli değildir, önemli olan doğru zamanda doğru şeyleri öğrenmelerinin sağlanmasıdır. Örneğin, çocukların konuşma ve yürümeleri için acele edilmesi Rousseau’ya çok yanlış görünür. Çünkü, çocuk zamanı geldiğinde zaten yürümeyi ve konuşmayı öğrenecektir. Gösterilen aceleci tutumlar çocuklara bedensel ve zihinsel zarar vermekten başka bir şeye yaramaz. Bu sebeple, çocukların yetiştirilişinde doğanın rehberliğini esas almanın önemli olduğunu düşünmektedir. Toplumun verdiği

eğitim hem bireyleri doğallıktan uzaklaştırarak kendi gibi yapaylaştırır hem de yanlış uygulamalarla uzun vadede telafi edilemeyecek hataların ortaya çıkmasına sebep olur. Bireylerin zaten doğuştan getirdiği ve doğal bir yolla geliştirmesi gereken birtakım özellikleri vardır; bu durumda onlara yapılan bu yapay müdahaleler onların gelişimine ket vurmaktadır. Rousseau'nun temele aldığı natüralist eğitim anlayışı Bakır'ın da (2007, 116) dile getirdiği gibi “yapay topluma karşılık doğal insanı temele alır.” Ayrıca Bakır, bu yapaylık içerisinde doğal kalma çabalarını da eğitimin bir amacı olarak değerlendirmiştir. Başka bir deyişle, Rousseau'nun eğitim anlayışının bütün çabası doğuştan getirilen tabii durumun bozulmadan korunmasının sağlanmasıdır. Bu bağlamda uygarlığın yol açtığı yapaylıktan kaçınılması çok önemlidir. Işık'ın da (2013, 15) ifade ettiği gibi eğitim; doğayı temel almalı, bireylerin eğilimlerini geliştirmesine ve kendi doğrularını bulmasına fırsat vermelidir. Yani; ocuğun eğitiminde insanların müdahalesi ne kadar az olursa onların doğru ve etkili bir şekilde eğitilmesi o kadar kolaylaşır. Bireylerin kafasına bir şeylerin sokulması yerine onların zgr bırakılarak kendi doğru ve yanlışlarını tecrübe ederek keşfetmelerine izin verilse daha kalıcı bir eğitim durumu sağlanabilir. Çünkü insan en iyi kendi başına edindiği tecrübelerden öğrenir. Ayrıca bu yolla doğanın öğretisi terkedilmez ve Rousseau açısından kusursuz bir gelişim sağlanır. Rosenow (1980, 214), Rousseau'nun eğitiminin ilk kuralı olarak grdği doğaya müdahale edebilecek durumlardan kaçınma gereksiniminin, eğiticinin rehberliğini tamamıyla yok sayma anlamına gelmediğini savunmuştur. Aşırıya kaılmadığı ve çocuğun gelişimine engel olunmadığı sürece çocuklara yol göstericilik yapılabilir. Ancak bunun doğal gelişimi baltalamaması gerektiği akıldan çıkmamalıdır. Unutulmamalıdır ki, asıl öğretici doğadır ve doğanın eğitimine yapılan her müdahale çocuğun gelişimine zarar verici sonuçlar doğurabilir. Rousseau zaten, Emile eserinde de anlaşıldığı üzere, bu süreçte çocukların tamamen yalnız bırakılması gerektiğini düşünmez. Ancak ocuğa rehberlik edecek eğiticinin seçimi de onun açısından önemli bir süreç olarak kendini göstermektedir. Zira, evre bir bireyin gelişiminde çok büyük bir role sahiptir ve onların iyiliği için daha doğmadan önce iyi bir çevrenin oluşturulması gereklidir. Buna, eğer başvurulacaksa sütannenin ve daha sonra eğiticinin seçimi de dahildir. Eğitici, ocuğun doğayla olan etkileşiminde rehberlik edebilecek bir vasıfta olmalıdır. Hiçbir zaman esas öğretici olan doğanın önüne geçmeye çalışmamalıdır. Collins'in de (1976, 55) belirttiği gibi en başta gelen eğitici doğadır ve Rousseau'nun arzuladığı eğitim bu düşüncenin ekseninden çıkmadan gerçekleştirilmelidir. Çünkü arada bir

aracı olmadan doğanın yetiştirdiği çocuk; kendi davranışlarında bağımsız, kendi eylemlerinin sonuçlarından ders çıkarabilecek ve başkalarının etkisinde kalmadan kararlar alabilecek niteliğe sahip bireyler haline gelirler. Peckover da (2012, 87) doğanın yetiştirdiği çocuğun kendine güvenen bağımsız bireyler olacağını ve mantığına bağlı davranışlar gösterme yetisini kazanacağını ifade etmiştir. Bu yolla, daima bir başka bireye güvenme davranışını kazanmamış çocuk, davranışlarının sonuçlarından kendisinin sorumlu olduğunu bilir ve rahatlıkla bu yaşantılardan dersler çıkarabilir. Rousseau çocukların zihinsel eğitiminin olabildiğince ileriki yaşlarda başlaması gerektiğini savunmuştur. Zihinleri daha gelişmemiş olduğundan belirli bir yaşa gelene kadar ahlaki, kültürel ve dini bir eğitimin verilmemesi gerektiğini düşünmüştür. Çünkü çocukların zihinleri henüz bu bilgileri edinecek kadar gelişmemiştir. Rousseau, bireyin doğumundan 12 yaşına kadarki süreyi menfi eğitim verilmesi gereken bir dönem olarak belirlemiştir. Maboçoğlu (1990, 25), Rousseau'nun bu dönemi gelişmiş zihne sahip olunabilmesi için altyapının oluşacağı bir dönem olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir. Yani aslında bu dönem ileriki öğrenim durumları için bir hazırlık dönemi olarak düşünülebilir. Rousseau bir bireyin yaşamındaki ilk 12 yılı, yaşamın en önemli evresi olarak kabul eder. “Yanlışlar ve kötülükler bu zaman dilimi içinde filizlenirler, bunları yok etmek için de insanın elinde hiçbir imkân yoktur; çare ortaya çıktığında ise yerleşen bu düşünceler öyle derinlere inmiş olur ki artık bunları söküp atmanın zamanı geçmiştir.” (Rousseau, 2009, 93) sözleriyle bu dönemi neden bu kadar önemli gördüğünü açıklamıştır. Bu durumda negatif eğitim dönemi aslında çocukların yanlış bilgiler edinmelerinin önüne geçilmesi açısından önem arz etmektedir. Rousseau, çocuğun zararlı bir şey öğrenmesinden önce hiçbir şey öğrenmemesini yeğlemiştir. Maboçoğlu (1990, 20) bu menfi eğitim dönemini, “hiçbir şey yapmadan her şeyi yapmak” diyerek özetlemiştir. Negatif eğitimde yapılan çocuklara eğitim vermeden onları özgür bırakarak doğa tarafından eğitilmelerine imkân tanımaktır. Vakit de olsa deneye yanıla doğru bilgileri elde etmeleri tercih edilmektedir. Öğrenilen yanlış bilgilerin ve kötülüğün geriye alınması çok zor olduğundan bu dönemde hiçbir şey öğrenilmemesi Rousseau'ya daha makul görünmüştür. English ve Stengel'in de (2010, 525) dile getirdiği gibi bu eğitimde amaç çocuğun gelişimini engelleyecek alışkanlıkların engellenmesidir. Toplumun hedeflediği amaçlar, bireylerin gelişim amaçlarını engelleyici bir nitelikte olabilir. Rousseau'nun da arzuladığı çocukları, toplumun olumsuz etkilerinden uzak tutmaya çalışmaktır. Ama bunu yaparken aslında çocuklar toplum için eğitilmiş olmaktadır

(Cassirer, 2014, 10). Peki, toplum dışında eğitilen bir çocuk nasıl toplum için eğitiliyor olabilir? Toplumun hedeflediği zihinsel özgürlükten uzak, başkalarına bağımlı bireyler yetiştirmektir. Ancak bu yönetilmesi kolay kitleler oluşmasını sağlasa da özgür zihinli insanlar toplumu daha ileriye taşıyabilecek niteliklere sahip olurlar. Yani toplum ideallerini belirlerken ülkeyi yöneten kişilerin tercihlerinden etkilenmektedir. Ama toplum için asıl iyi olan şey, muhakeme gücüne sahip, başkalarına bağımlı olmayan, kendi gelişimini sağlayabilecek yetide bireyleri barındırmaktır. Cassirer'ın da söylemek istediği şey aslında budur. Rousseau, negatif eğitime maruz kalmış çocukların meraklı ve açık fikirli olacağını öne sürmüştür (Dame, 1996, 209). Küçük yaşlardan hazır bilgilerle donatılmamış bireyler, bilgiye nasıl ulaşacaklarını düşse kalka öğrenirler. Verilmek istenen bilgileri ezberleyebilen bireyler yaratmak yerine bu bilgilere kendi kendilerine ulaşmayı öğrenebilmiş bireylerin varlığı toplum açısından uzun vadede daha büyük bir fayda sağlamaktadır. Ayrıca ruhunda kötülüğün kökleri bulunmayan mutlu insanların varlığı da toplumu daha yaşanabilir kılmaktadır. Tüm bunlara ek olarak, negatif eğitimin tamamen eğitimi yok saymak olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Iheoma (1997, 71), bu dönemde çocuklara fiziksel bir eğitimin verildiğini yalnızca ahlaki ve entelektüel eğitimin ileriki yaşlara ertelenmiş olduğunun altını çizmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi bu dönemde çocuğun asıl eğiticisi olan doğayı rehber edinerek bir şeyler öğrenmesi engellenmemiştir. Yalnızca daha zihinleri gelişmemiş olduğundan çocukların, daha üst bir zihinsel kapasite gerektiren bir eğitim görmelerinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. İnce de (2014, 89) zihinsel gelişimi gerçekleşmemiş çocukların mantık ve muhakeme yetilerine sahip olmadığını ve bu sebeple onlara ahlak ve sosyal ilişkilerden bahsedilmemesi gerektiğini savunmuştur. Çünkü bu bilgiler üst düzey bir zihnin varlığını gerektirir ve henüz çocuklar bunları kavrayacak bir yetiye sahip değillerdir. Özetle, negatif eğitim çocukların yanlış ve onların kapasitelerini aşacak bilgileri edinmelerinin önüne geçilmesi açısından gerekli görülmüş bir süreçtir. Çocuğun bir eğitim görmemesi vakit kaybı olarak değerlendirilmemelidir; çünkü Rousseau'ya göre yapılan aslında gelecekteki yaşantılar açısından vakit kazanmaktır. Emile eserinde de “gereğinden önce öğrenirse hiçbir zaman öğrenmeme tehlikesiyle karşı karşıya kalır.” (Rousseau, 2009, 355) ifadesiyle bu durum özetlenmektedir.

4.3.2. Ezber Metodu ve Kitap Okuma

Wolff (1998, 377), Rousseau'nun ezbere dayanan her türlü pedagojik yöntemi reddettiğini öne sürmüştür. Ezberci eğitimin şiddetle karşısında duran Rousseau, çocuğun bilgileri kendi kendine keşfetmeyi öğrenmesinin daha doğru olduğunu düşünmektedir. Çocuklara bilgilerin hazır verilmesi hem onların eğitim sürecine aktif bir biçimde katılmalarına engel olur hem de düşünce tembelliğine sebep olur (İnce, 2014, 95). Düşünce tembelliğinin sonucunda, geliştirilmesi hedeflenen zihin, gerektiği ölçüde kullanılmaz ve bu çocuğun gelişimine büyük ölçüde bir zarar verir. Gerekli olan çocuğa bilgilere nasıl ulaşmaları ve bunları nasıl içselleştirmeleri gerektiğini aşılmasıdır. Yani onlara balık vermek yerine balık tutmayı öğretmek önemlidir. İleride bir birey olarak topluma katıldığında bir şeyler öğrenmek için başkalarının yardımına ihtiyaç duymaktansa bu bilgileri elde etme yolunu bilme yetisini kazandırmak hedeflenmektedir. Rousseau öğrenme yöntemini kazanan çocuğun istediği vakit arzu ettiği bilgileri edinebileceğini savunmuştur (Maboçoğlu, 1990, 51-52). Bağımsız bir zihin başkalarının yardımına ihtiyaç duymaksızın bilgileri edinebilme ve bunları muhakeme edebilme becerisiyle donatılmıştır. Rousseau'nun arzuladığı da bireylerin zihinlerini özgürleştirmektir. Ayrıca Rousseau (2009, 232), çocukların söylev biçimindeki açıklamalara fazla ilgi göstermediklerini de eklemiştir. Çocuğun ilgisinin uyandırılmadığı bir eğitim süreci tamamen verimsiz bir tecrübeden başka bir şey değildir. Eğitimde önemli olan bu sürece dair bir ilginin ve öğrenme isteğinin uyandırılmasıdır. Yoksa, onları eğitmek için gösterilen çabanın büyük bir kısmı boşa gidecektir. Rousseau pek çok kez derslerin ezberden çok uygulamaya dayalı olması gerektiğini yinelemiştir. Eğitim sürecinde pasifleştirilmiş öğrencilerin kafalarına sokulmaya çalışan bilgilerin kalıcı olacağı şüphelidir. Aksine uygulamaya dönük bir metotla edinilmiş bilgilerin ne derece kalıcı olduğu çoğu kişi tarafından bilinmektedir. Başka kimselerin deneyimlerinden derlenmiş bilgileri ezberlemek yerine kendi deneyimlerimiz kanalıyla bilgi edinmek daha iyi değil midir? Hem yaşantılar ezberlenmiş bilgiler gibi akıldan silinip gitmez hem de başkalarına bağımlı olmaktan kurtulmuş olunur. Emile eserinde, “Öğrencinize hiçbir şekilde sözlü ders vermeyin; o derslerin yalnızca deneyimini almalıdır.” (Rousseau, 2009, 91) ifadesiyle öğrencilerin edindiği tecrübelerin ne denli önemli olduğunu anlatmak istenmektedir. Eğiticiden beklenen hazır bir müfredattan alınmış belirli bilgileri dikte ederek çocukların zihinlerine kazınması değil; aksine çocuğun öznesi olduğu eğitim sürecinde yalnızca

gerekli durumlarda yol gösterici bir kimliğe sahip olmasıdır. İlk durumdaki öğretim metodu yalnızca eğiticinin ve öğrencinin kendilerini kandırmasına sebep olur. Anlamadıkları şeyleri ezberlemeleri onların kaliteli bir eğitim gördükleri anlamına gelmemektedir. Gerekli olan Rousseau'nun da belirttiği gibi onlara bilimleri öğretmek değil, öğrenme zevkini aşılacak ve bu bilgileri kendi kendilerine edinebilmeleri için belirli yöntemlerin öğretilmesidir. Rousseau (2009, 218), bunu eğitimin en temel ilkesi olarak görmüştür. Yani, eğitici öğrencilere bilgileri sunmak yerine onlara bu bilgileri kendi başlarına nasıl edinecekleri konusunda rehberlik sağlarsa bu öğrencinin gelecekteki yaşamı açısından da daha faydalı olur. Gelişmiş bir zihin, var olan bilgiler arasında köprü kurabilme ve bu bilgileri nerede ve nasıl kullanacağını bilme yetisine sahiptir. Ancak, ezberletilmiş bilgilerle donatılmış bir zihin bu bilgiler arasında bir bağ kurma konusunda yetersiz kalmaktadır. Nerede ve nasıl kullanılacağı bilinmeyen bilgilerin öğrenilmesi bireylere hiçbir fayda sağlamamaktadır. Örneğin, Emile eserinde Rousseau (2009, 119); coğrafya dersi bağlamında ülke, şehir, deniz, ırmak adları öğretilen çocukların bunların aslında nerede olduklarını bilmediklerini, bu yerlerin sadece kâğıt üzerinde gösterildiği biçimde varlık gösterdikleri yanlısamasına düşüklerini dile getirmiştir. Demek ki öğrencilerin zihinleri bu bilgileri ezberleme yetisinde olsa da bu bilgileri kullanabilme ve muhakeme edebilme konusunda eksiktir. Soyut düşünemeyen bir zihne sahip çocukların kendi yaşantıları sonucunda elle tutulur, gözle görülebilir bilgileri edinmeleri bu zaman kaybından onları koruyarak daha anlamlı bir eğitim görmelerini sağlayacaktır. Aynı düşünce Rousseau'nun çocuklara ikinci bir dilin öğretilmesi hakkındaki görüşlerinde de kendini göstermektedir. Öncelikle ikinci bir dile sahip olabilmek için düşünceleri kıyaslayabilme yetisine sahip olmaları gerektiğini düşünmektedir. Ancak daha anadildeki düşünceleri anlayabilecek bir zihinsel yetiye kısıtlı bir şekilde sahipken başka bir dilde düşünebilmek ve kıyaslamalar yapabilmek onlar açısından zor olacaktır (Rousseau, 2009, 118). Bu sebeple ikinci bir dilin eğitimi de Rousseau açısından erken yaşlarda zaman kaybı olarak görülmektedir. Bu da çoğu düşünürün küçük yaşlardaki bireylerin dilleri öğrenme becerisinin daha gelişmiş olduğu görüşlerine zıt düşmektedir.

Düşünürümüz, ezber eğitime karşı olduğu gibi çocukların kitap okumasına da pek sıcak yaklaşmamıştır. Evet, kitaplar çocukların birtakım bilgileri edinmesini sağlayabilir; ancak Rousseau bilgilere bu yollarla ulaşılmasının sakıncalı olduğunu

düşünmüştür. Onun istediği, bireylerin bilgilere kendilerinin ulaşmasını sağlamaktır. Ona göre, kitapların içerdikleri hazır bilgilerdir ve bu yolla bilgi edinmek çocukların gerekli zihinsel gelişimi göstermelerine engel olmaktadır. Kitap, bilgileri öğrenme yolunu öğretmedikten sonra bir şeyler öğretse de bu aynı ezbere dayalı eğitimdeki gibi zihnin tembelleşmesine yol açacak ve gelecekte bilgi edinme konusunda sorunlara yol açacaktır. Rousseau (2009, 212), “Dünyadan başka kitap, olgulardan başka da eğitim yoktur. Okuyan çocuk düşünmez, yalnızca okumayı bilir, kendine eğitmez, sözcükler öğrenir.” diyerek kitap okumanın bir zihinsel tembelliğe yol açtığını ifade etmiştir. Kitap okumak yerine doğada vakit geçirerek davranışlarının sonuçlarından bir şeyler öğrenmelerinin daha iyi olduğunu söylemek istemiştir. Bu durumda Rousseau hem kitap okumayı sakıncalı görmüş hem de vakti boşa harcayarak bireylerin zihinsel gelişimine zarar verdiğini öne sürmüştür. Rousseau, kitaptan öğrenilen bilgilerin çocuğun zihinsel gelişimine bir katkıda bulunmadığını yalnızca başkalarının uslamalarına göre düşünmeye neden olduğunu dile getirmiştir (Maboçoğlu, 1990, 66). Başkalarının muhakemelerinin sonuçlarının ezberlenmesi yerine çocuğun kendi düşüncelerini kendisinin edinmesi ve zihninin körelmesine fırsat vermeden kendi yargılarını oluşturabilmesi gereklidir. Aksi durumda zihin köleleşecektir ve bağımsız düşünme ve hareket etme yetisi gelişmeyecektir. Bu da Rousseau’nun arzu ettiği birey tasarısının tam tersi olarak kendini göstermektedir. Rousseau ancak Emile’in belirli bir zihinsel gelişimi sağladıktan sonra kitap okumasına izin vermektedir. Gelişmiş bir zihne sahip birey başkalarının uslamalarının daha az etkisinde kalacaktır; çünkü o artık zihnini özgürleştirmiş olacaktır. Ayrıca “Emile’in okumayı 15 yaşından önce öğrenmesinin bir önemi yok. Sonsuza dek nefret edecekse okumanın ona ne yararı olacak?” (Rousseau, 2009, 132) diyerek vaktinden önce eline kitap alan bir çocuğun gelecekte bu alışkanlığı edinmemeye riski olduğunu da eklemiştir. Yanlış davranışlar edinmesinden önce hiçbir eylemde bulunulmamasının daha iyi olduğunu düşünen Rousseau, bu konuda da aynı istikrarını sürdürmüştür. Eğer çocuk, gelecekte kitap okumaktan nefret edecekse neden bu konuda acele edilsin ki? Yine burada vurgulanmak istenen şey; istenmeyen bir alışkanlık oluşturulmasındansa doğru zamanın beklenmesi gerektiğidir. Vaktinden önce yapılan her eylem çocuğa uzun vadede zarar vermektedir, şartlar olgunlaşmadan onların eline kitaplar tutuşturmanın Rousseau’ya göre yanlış bir tutum olduğu unutulmamalıdır.

4.3.3. Eğiticinin Rolü ve Çevre

Rousseau, çocuğun doğuştan getirdiği eğilimlerinin doğal bir yolla gelişebilmesi için çevrenin çok büyük bir rolü olduğunu savunmuştur. Çocuk daha dünyaya gelmeden çevresinin oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir. Bu çevre, çocuğun doğuştan getirdiği özelliklerini doğal bir yolla geliştirmesine engel olmayacak bir nitelikte olmalıdır. Çocuğun kent yerine kırdaki büyümesini arzu etmesi, sütanne ve eğitici seçimine önem vermesi, aileleri çocuk yetiştirilişi konusunda bilgilendirmeye çalışması buna birer örnektir. Düşünür, bireyin gelişim döneminde çevresinde bulunan her faktörün, onların yaşamları üzerinde önemli bir ölçüde etkisi olduğunu altını çizmiştir. Bu sebeple eğiticinin seçiminin de çocukların yaşamı üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olduğu akıldan çıkmamalıdır. Örneğin, Iheoma (1997,73) eğiticinin çocuk psikolojisinden anlaması ve çocukluk durumuna saygı duyması gerektiğini, onlara minyatür bir yetişkin gibi değil de çocuk olarak davranabilecek niteliğe sahip olmasının doğru olduğunu savunmuştur. Çocukluğun tanınması ve bu duruma saygı duyulması Rousseau'nun felsefesinde çok önemlidir. Önce aile daha sonra da eğiticiler, çocuklara yaşlarının gerektirdiği ölçüde yaklaşmalıdırlar. Çocuklardan yetişkinin davranışları gösterme beklentisi içine girmemelidirler. Ayrıca çocuk psikolojisi hakkında bilgi sahibi olan bir eğitici, çocuğa nasıl doğru olarak yaklaşması gerektiğini bilecektir. Bu da bireyin yaşantısındaki, Rousseau'nun görüşüne göre, en önemli sayılan ilk 12 yılda daha sağlıklı bir ilerlemenin gerçekleşmesinin önünü açacaktır. Eğitici, çocuğun duygu ve düşüncelerini anlayabilmeli, onlarla empati kurabilmelidir. İnce (2014, 90), eğitimcilerin öğretecekleri şeyleri öncelikle çocuklara sevdirmeleri ve onlarda merakın uyanmasını sağlamaları gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü, bir bireyin en sağlıklı şekilde bilgi sahibi olması isteniyorsa, derse ilgi duymaları ve konuya merak duygusuyla yaklaşmaları sağlanmalıdır. Bunu gerçekleştirebilmek için de çocukları tanımak ve psikolojileri hakkında bilgi sahibi olmak gereklidir. Aksi takdirde, çocuğun ilgisinin nasıl çekileceği bilinemez ve güdülenme gerçekleşmediği için verimli ve etkili bir eğitim ortamı sağlanamaz. Rousseau (2009, 108), "Düşüncesiz bir eğitimci nasıl davranacağını bilmediği için çocuğa her an hiç ayırım gözetmeden, seçim yapmadan her şeye söz verdirir, tüm bu söz vermelerden sıkılan ve bunların aşırı yükü altında kalan çocuk bunları yadsır, unuttur, kısacası küçümser ve bunlara anlamsız formüller gözüyle bakarak, söz verip tutmamakla eğlenir." ifadesiyle, çocuğu tanımaktan yoksun olan eğitimcilerin yanlış

uygulamalarının çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinden bahsetmektedir. Bireylerin karakterleri ve gelecekleri yaşamlarının ilk 12 yılında büyük ölçüde şekillendiğinden bu dönemde maruz kaldıkları davranışlar ve uygulamalar çok büyük bir önem arz etmektedir. Çocuğu tanımayan ve anlayamayan bir eğitici çocukların kalıcı olarak kötü karakter edinmelerine veya yanlış bilgilerle donatılmalarına sebep olabilir. Kendi yaşamını kaleme aldığı İtirafkar adlı eserindeki “Ustamın aşırı baskısı belki de sevebileceğim bu işten nefret ettirdi beni. Benim yalancılık, tembellik, hırsızlık gibi kötü huylar edinmeme neden oldu.” (Rousseau, 2018, 37) cümleleriyle bu düşüncesini belki de kendi yaşantısından yola çıkarak oluşturduğu anlaşılabilir. Aşırı baskı belki o an için çocuğun arzu edilen davranışları ortaya çıkarmasını sağlayabilir ama uzun vadede isyankârlık dahil birçok kötü alışkanlıklara sahip olmalarına yol açabilir. Bu sebeple eğitici sabırlı olmalı ve arzu edilen davranışları çocuğun kendi rızasıyla yaptığından emin olmalıdır. Aksi takdirde bireylerin yaşamında izi silinemeyecek birtakım istenmeyen davranışlar yer edinecektir. Oelkers de (2002, 683) çocuğun her zaman kendisi olmasına izin verilmesi gerektiğini savunmuştur ve bu sayede çocuğun eğiticinin onlardan beklediği öğrenme, algılama, mantık kurabilme gibi birtakım zihinsel işlemleri yapabileceğini ifade etmiştir. Çocukların, bir şeyleri başarabilmeleri için onların üstünde çok büyük baskılar kurarak, aşırı müdahalelerde bulunarak bütün adımlarını planlamak gereksizdir. Çocuklar zaten yalnız da bırakılsalar doğal olarak bir şeyleri öğrenebilme ve tecrübe edebilme yetisine sahiptirler. Ancak bu tamamıyla eğiticinin gereksiz olduğu anlamına gelmemektedir. Eğitici, çocuğun öğrenim sürecinde bir rehber rolüne sahip olmalıdır. Çocukları gözlemlemeli ve gerektiği noktada müdahalede bulunmalı, onları yönlendirmelidir. Kolay’ın da (2015, 84) dediği gibi eğiticiler bilgileri öğretip ezberlettiren bir nitelikte olmamalı; aksine doğal ortamda çocukların öğrenmesi için imkanlar sağlayacak biri olmalıdır. Bundan fazlası, çocuğun doğal yolla eğitilmesine engel olacaktır, düşünce tembelliğine yol açacaktır ve özgüven gibi birtakım özelliklerin gelişmesini önleyecektir. Eğer çocuğun doğru ve sağlıklı bir şekilde zihinsel gelişiminin sağlanması isteniyorsa eğiticinin aşırı müdahaleden kaçınması gerektiği unutulmamalıdır. Ayrıca Işık (2013, 31), Rousseau, eğiticinin yöntemlerinin tümevarımsal olması ve çocukları keşfetmeleri konusunda cesaretlendirmeleri gerektiğini savunmuştur. Çünkü amaç çocuklara çok bilgi yüklemek yerine bu bilgilere nasıl ulaşacaklarının ve nasıl öğreneceklerinin yöntemini vermektir. Bir bilgiyi ezberlettirmek yerine, bilgiye ulaşma yöntemi verilse çocuk kendi kendine daha çok bilgiye ulaşabilir; bunlar arasında bağlantılar kurarak ufkunu

genişletebilir. Bu sebeple bilgi yerine yönteme verilecek önem daha pragmatist bir anlayışa hizmet edecektir. Bunlara ek olarak; English ve Stengel (2010, 541) eğitimcilerin çocuklar için güvenli bir eğitim ortamı yaratılmasının da sakıncalı olduğunu Rousseau'nun görüşlerinden yola çıkararak dile getirmiştir. Çünkü güvenli bir ortam sağlayan eğiticiler çocuklara kendilerini korumayı öğretmeden onları korumaya çalışırlar. Bu da çocukların sürekli güvende hissedebilmek için başkalarına bağımlı olmalarına yol açabilir. Ayrıca aşırı güvenli bir ortamın, çocukların yeni durumlarla karşılaşarak bunları tecrübe etmelerine, bu tecrübelerle korkular daha oluşmadan onları yenmelerine engel olabilir; aynı zamanda çocukların ürkek ve çekingen bir karakter kazanmalarına yol açabilir. Özetle, eğiticinin seçimi çocukların hem eğitiminde hem de karakter oluşumunda büyük bir etkiye sahiptir. Eğitici ocuğun karşısına geçerek kendi bilgilerini aktarmak yerine çocuğun kendi eğitim sürecinde aktif rol alması konusunda destekleyici olmalıdır. Rousseau'nun amacı; çocuğu eğiticinin istediği düzeye yükseltmek yerine, eğiticiyi çocuğun seviyesine indirerek onların doğal özellikleri doğrultusunda bir gelişim göstermelerinde rehberlik etmesini sağlamaktır (Maboçoğlu, 1990, 10).

4.3.4. Ahlak Eğitimi

Rousseau eğitim anlayışında ahlak eğitimine de yer vermiştir. Rousseau'ya göre ahlak eğitimi verilirken aceleci davranılmaması gerekmektedir. Çünkü ahlak, gelişmemiş zihnin kavrayamayacağı öğretilerden bir tanesidir. Rousseau, ocukların ahlaki ögeleri anlayacak durumda olmadıkları için ahlak eğitiminin daha ileriki yaşlarda verilmesi gerektiğini savunmaktadır (Rousseau, 2009, 228-229). Zaten ocuklar dünyaya saf ve temiz olarak gelirler ve onlarda ahlak bakımından hiçbir kötü düşünce bulunmaz. Eğer, doğanın öğretisi terkedilmezse çocuklarda bu iyilik durumu korunur. Rousseau (2009, 92), bireylerin doğanın kendilerinden istediğini yaptıkça iyilikten başka bir Şey yapmayacaklarını ifade etmiştir. Bu sebeple ekstra bir ahlak eğitimi hem doğayı yok saymak olur hem de yanlış bir bilginin yerleşmesine sebep olarak onların doğuştan iyi olma durumlarına ket vurabilir. Rousseau (2009, 111), tüm yaşlarda en önemli ahlak dersinin diğer kişilere ktlk yapmaktan kaçınmak olduğunu düşündüğünden çocuklara bu duygunun aşılanmasını yeterli bulmaktadır. Diğer bir deyişle bu yaşlarda karmaşık bir ahlak öğretisi onların zihinsel seviyelerine uygun değildir. Ayrıca bu konuda başkalarını taklitten kaçınmak da gerekir. Hangi davranış için olursa olsun

Rousseau (2009, 111), taklidi düşünme yetisinden yoksun olan hayvanların bir davranışı olarak görmekte ve bir eylemin başkaları öyle yaptığı için değil, yalnızca o eylem iyi olduğu için yapıldığında ahlak açısından iyi olduğunu düşünmektedir. Bireyler ne kadar başkalarının etkisinde kalmadan davranış ve düşüncelerini inşa ederlerse zihinleri o ölçüde gelişir ve zihinsel bakımdan özgürleşebilirler. Eğer bir davranışın iyi ya da kötü olduğuna kendi düşünceleriyle karar verebilirlerse başkalarına göre değil öznel düşüncelerine göre ahlaklı olabilirler. Belki de Rousseau için bu düşüncelerin ışığında ahlaki bakımdan yanlış bir davranışta bulunulması, bir başkasının etkisinde kalarak iyi davranışlarda bulunmaktan daha tercih edilebilir bir durumdur. Çünkü onun eğitimdeki nihai amacı kendi kararlarını kendisi verebilen, muhakeme yapabilen, davranışlarını başkalarının etkisi altında kalmadan gerçekleştirebilen bireylerin yetiştirilmesinin sağlanmasıdır.

4.3.5. Din Eğitimi

Bireylerin akıllarını özgürce hiçbir ideolojinin, düşüncenin etkisinde kalmadan kullanması ve ezber bilgilerden kaçınarak eğitilmesi gerektiğine inanan Rousseau, dogmatik bir öğretiyeye sahip din eğitimini çocuklar için sakıncalı görmektedir. Bilindiği gibi din küçük yaşlarda sorgulamaya ve üzerinde düşünmeye pek olanak sağlamadığından din eğitimi din kitaplarında yazan bilgilerin öğretilmesinden ibaret olacaktır. Rousseau'ya göre gelişmemiş bir zihin din öğretilerini kavrayamaz. “Siz çocukların yedi yaşında bu yeteneğe sahip olduklarını ileri sürüyorsunuz, oysa ben on beş yaşındakilerde bile bu yeteneği görmüyorum.” (Rousseau, 2009, 357) ifadesiyle gelişmiş zihnin dahi din eğitimine elverişli olmadığını düşünmektedir. Çünkü din, sorgulama ve uslamlama gibi zihinsel etkinliklerin kullanımını gereksiz kıldığından Rousseau'nun arzu ettiği zihin gelişiminin tamamlanmasında olumsuz bir role sahip olacaktır. Zihnin gelişmesi için muhakeme ve sorgulama gibi zihni etkili kullanmaya yönelik süreçlere zaman ayrılması gerekmektedir. Rousseau, zihinde akıl yerine otorite boy gösterdiğinde bireylerin artık düşünmeyeceğini ve başka kimselerin düşüncelerinin oyuncağı olacaklarını savunmaktadır (Rousseau, 2009, 212). Başka kimselere bağımlı bir şekilde hareket eden bireyler, kendilerini düşünmekten mahrum edecek, zihinlerini kullanmayacak ve Rousseau'nun hedeflediği gelişmiş bir zihne sahip olamayacaklardır. Din yapısı gereği soyut bir alanı temsil ettiğinden belli bir yaşa kadar bireylerin bu öğretiyi kavramaları güç olacaktır. Çünkü gelişmemiş bir

zihin ancak somut kavramları algılayabilir ve üzerinde düşünce sahibi olabilir. Bu sebeple Rousseau din eğitiminin, diğer başka soyut kavramların öğretimindeki gibi, zaman kaybı olduğunu düşünmektedir. İtirafar eserinde “Eğer çocukların dindar olmaları isteniyorsa onlara dinden bahsetmemek gerektiğini, onların Tanrı’yu anlayabilecek güçte olmadıklarını söylediğim zaman bunu tecrübelerimle değil, gözlemlerle çıkarmıştım.” (Rousseau, 2018, 73) ifadesine yer vererek aslında vaktinden önce gerçekleşen bir din eğitiminin de çocukların ileride dindar olmalarını engelleyeceğini savunmaktadır. Bu düşüncesi yine vaktinden önce verilen her türlü eğitimin uzun vadede istenmeyen sonuçları olacağı görüşüne bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Çocukların kafasını bu soyut kavramlarla karıştırmaktansa, onları kavrama gücüne eriştikleri zaman onları din öğretisiyle tanıştırmak daha doğru olacaktır ve böylece dini reddetme ve yanlış anlama tehlikesinin de önüne geçilmiş olacaktır. Zira zihnin derinliklerine kök salmış yanlış düşüncelerin düzeltilmesi çok güçtür. Tüm bunların yanı sıra Rousseau, çocukları belirli bir mezhebe sokmanın da yanlış olduğunu düşünmektedir. Emile eserinde “Ne bu ne de şu mezhebe sokacağız, onu aklını en iyi şekilde kullanarak bulacağı mezhebi seçecek duruma getireceğiz.” (Rousseau, 2009, 359) sözleriyle bireylerin yeterli zihin düzeyine ulaştığında kendi usullerine dayanarak mezheplerini kendilerinin seçmeleri gerektiğine de inanmaktadır. Yani dogmatik bir öğretilere sahip olan dinin olabildiğince dogmatiklikten sıyrılmasını amaçlamaktadır. Bireylere çevreleri tarafından belirli bir mezhebin dayatılması Rousseau’nun özgürlük düşüncesine tezat oluşturmaktadır. Ancak, kadınların küçük yaşta ailelerinin, evlendikten sonra da eşlerinin mezheplerini benimsemesi gerektiği düşüncesine sahip olan Rousseau, özgürlük ve bağımsızlık fikirlerini yok sayarak kendi kendisi ile çelişmektedir.

4.4. Kant’ta Çocuk Modernleşmesi

Kant’ı Aydınlanma Dönemi’nin en önemli düşünürlerinden biri olarak düşünmek yanlış olmaz; zira aydınlanma dönemine şekil veren “Aklını kullanma cesaretin olsun!” sözleri ona aittir. O, bireylerin kendi akıllarını kullanmadan başkalarının rehberliğinde hareket edilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Aklın ergin duruma geçemeyişinin bireylerin suçu sayıldığını ve bunu önlemenin yolunun da akli doğru kullanmayı öğrenerek akli eylemlerde bulunulması olduğunu ifade etmiştir. Bunlara ek olarak Kant, çocuk yetiştirme ve eğitimi konularında da dikkate değer görüşlere

sahiptir. Kant'ın Über Pädagogik isimli eseri, bu konudaki düşüncelerini ayrıntılı bir şekilde işlemektedir. Bu bağlamda Kant'ın çocuk hakkındaki düşünceleri çocuk algısı, çocuk masumiyeti, çocuk bakımı, özgürlük ve cinsiyet farklılıkları kapsamında ortaya konmuştur.

4.4.1. Çocuk Algısı

Orta Çağ Dönemi'ndeki çocuk anlayışı göz önüne alındığında Kant'ın çocuğa bir birey olarak değer verdiği, onları diğer yaş gruplarından ayrı tuttuğu, bakımlarının ve eğitimlerinin nasıl olması gerektiği üzerine kafa yormuş olduğu görülmektedir. Bu bakımdan eser, çocuk modernleşmesi kavramı bağlamında önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Öncelikle Kant (2007, 31), insanların yaşamlarının ilk yıllarında sırasıyla bebeklik, çocukluk ve talebelik evrelerinden geçtiğini ortaya atmıştır; bebeklikte bakıma ve beslenmeye, çocuklukta ise talim ve terbiyeye muhtaç olduğunu da eklemiştir. Bu doğrultuda çocuğa özel bir önem verilmesi ve yetişkinlerle bir tutulmamaları gerektiğine inandığı söylenebilir. Bireyler daha dünyaya gözlerini açtıkları ilk zamanlarda hayvanlar gibi içgüdüleri olmadığından bakıma ve ilgiye ihtiyaç duyarlar. Burada anne ve babalara büyük bir rol düşmektedir. Kant eserinde tıpkı Rousseau gibi bebeğin beslenmesi, giyimi, yürümeyi öğrenmesi gibi konularda ayrıntılı bilgilere yer vermiştir. Bu bakımdan Über Pädagogik, ebeveynler için bir kılavuz niteliği taşımaktadır. Kant, insanların dünyaya geldiğinde imkanlar ve eksikler varlığı olduğunu; ayrıca imkanlarını gerçekleştirebilecek ve eksiklerini tamamlayabilecek bir yetiye doğuştan sahip olmadıklarını düşünmüştür (Al, 2009, 56). Bu sebeple, bir birey haline gelme süreci boyunca bu eksiklerin tamamlanabilmesi için ailelerin ve öğretmenlerin rehberliğine gereksinim duyulmaktadır. Ancak çocukların birtakım eksikliklere sahip olması onların toplumun bir üyesi olmadıklarını göstermez ve tabii bu durum onların yetişkinlerle aynı anlamda bir birey oldukları anlamına da gelmemektedir (LaVaque-Manty, 2006, 368). Çocukların yetişkinlerle bir tutulabilmeleri için almaları gereken uzun bir yol vardır. Öncelikle Kant için küçük yaşlarda itaatın öğretimi çok büyük bir önem taşımaktadır. Hatta ona göre, çocuklara verilecek eğitimin ilk noktası itaattir. Çünkü daha sonraki yıllarda toplumun aktif bir katılımcısı olduğunda birçok durumda itaat etmesi gerekecektir; bu yüzden itaat etmeye alışmaları gerekmektedir. Ancak Kant (2007, 102), bu yıllarda çocukların toplumun ideal gördüğü bir yurttaş karakteri yerine,

kendilerine ait bir çocuk kişiliğine sahip olması gerektiğini düşünmüştür. Burada çocuğun modernleşmesinin etkileri kendini göstermektedir. Önceki çağlarda çocukların hızla yetişkinliğe hazırlanarak toplumda bir yer edinmeleri gerektiği düşünülürken Kant, buna acele edilmemesi gerektiğini çocukların öncelikle bir çocuk olarak eksiklerini tamamlamalarını ve doğuştan getirdikleri imkanları ortaya çıkartarak geliştirmeleri gerektiğini savunmuştur. Ona göre bireyler yaşamlarında bebeklik, çocukluk, gençlik, yetişkinlik evrelerinden geçer ve bu evreler doğal bir yolla takip edilmelidir. Başka bir yaşın gerektirdikleri, içinde bulunulan dönemi sekteye uğratmamalıdır. Çocuk, bir çocuk olarak değer görmeli ve ondan bir yetişkinin sahip olması gereken davranışlar beklenmemelidir. Örneğin, ileriki bölümlerde bahsedilecek, ahlak eğitimi belirli zihinsel melekeler geliştikten sonra çocuklara verilmelidir. Çünkü Rousseau gibi Kant da çocukların bu dönemde bu bilgilere daha hazır olmadıklarını düşünmektedir. Bu sebeple Kant'a göre onlara yaşlarına uygun olanların öğretilmesi, uygun olmayanlar içinse acele etmeden doğru zamanın gelmesinin beklenmesi önemlidir. Ayrıca Kant (2007, 83), "Bir çocukta hiçbir şey büyümüş de küçülmüş dedirtecek türden iyi bir davranış ve küstahça bir ukalalıktan daha gülünç değildir." sözleriyle bir çocuğun yetişkinler gibi davranmasının ne kadar uygunsuz olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda her yaşın kendine özgü bir güzelliğinin olduğu, nasıl bir yetişkinin bebek taklidi yapması gülünç kaçıyorrsa, aynı şekilde çocukların da yetişkin davranışları göstermesinin toplumca garipteneceği unutulmamalıdır. Kant (2007, 108), çocukların zeki ve kurnaz olabilmelerinin mümkün oluşundan bahsetse de bunun bir yetişkinin kurnazlığıyla aynı derecede olmaması gerektiğini de eklemektedir. Kısaca Kant, çocuklara yetişkinlere olduğundan farklı yaklaşılmasının doğru olduğunu ve kendi yaşlarına uygun davranışları sergilemeleri gerektiğini savunmuştur. Bu dönemde çocukların üzerine düşen bir birey olma yolunda doğuştan sahip olduğu eksikleri tamamlamak ve gizil halde bulunan yetilerini geliştirmektir.

4.4.2. Çocuk Masumiyeti

Kant, ilk günah öğretisini reddeden düşünürlerden bir tanesidir. O, insanların günahkâr olarak doğdukları görüşüne katılmaz ve insanların doğuştan ne iyi ne de kötü bir doğasının olduğunu düşünür. Kant için ilk günah öğretisindeki problem, kendi seçimleri ile sahip olmadıkları doğuştan gelen özelliklerinin insanların sorumluluğu

olarak görülmesidir (Demirci, 2017, 67-68). Bir çocuk kendi isteğiyle dünyaya gelmemiştir ve daha ahlaki gelişimini tamamlamadan sahip olduğu özelliklerin ve yaptığı eylemlerin sorumluluğunu ona yüklemek yanlış olur. Çünkü ne yaptığının bilincinde değildir ve bir eylemin ahlakılığı üzerine düşünebilmesi için gereken zihinsel gelişmişliğe erişememiştir. Dolayısıyla, Kant için bir çocuk iyidir ya da kötüdür diye bir değerlendirme yapmak yanlıştır. O, ilk zamanlarda bireylerin iyi olarak dünyaya geldiğine inanarak Rousseau ile aynı fikri paylaşmıştır. Ancak daha sonraları bu düşüncesinden uzaklaşarak bireylerin ne iyi ne de kötü sayılabileceğini ifade etmiştir. “İnsan tabiatı itibarıyla ne iyi ne kötüdür, çünkü o tabiatı itibarıyla ahlaki bir varlık değildir. O ancak aklı ödev ve yasa fikrini geliştirdiğinde ahlaki bir varlık haline gelir.” (Kant, 2007, 123) ifadesiyle neden insanları iyi ya da kötü olarak değerlendirmenin yanlış olduğunu açıklamıştır. Ona göre çocuklar ahlaki gelişimlerini tamamlamadıkları için onların davranışlarını bu bağlamda değerlendirmek hatadır. İnsan ancak ahlaki bir birey haline geldikten sonra davranışlarının farkına varabilir ve eylemleri iyi ya da kötü olarak değerlendirilebilir. Kant, iyiliğin de kötülüğün de tohumlarının bireylerde doğuştan saklı olduğunu ve bu iki eğilimin birbiriyle bir üstünlük yarışı içerisinde olduğunu düşünür (Demirci, 2017, 68). Bireye düşen ise iyilik tohumlarını olabildiğinde yeşertmeye çalışmak ve kötülüğün gelişimini engellemektir. Bu da iyi bir ahlak eğitimiyle mümkün olabilir. Kant (2007, 123)’a göre, insanın kötülöklere karşı bir yatkınlığı vardır ve dürtülerin istekleriyle aklın buyurdukları birbiriyle çatışır. Buna dayanarak, erdemli davranmayı öğrenememiş, aklın sesini dinlemeyi bilemeyen bireyler, dürtülerine mağlup olarak kötü davranışta bulunabilir. Ayrıca insanın içindeki iyilik ortaya çıkarılıp geliştirilmediğinde de kötölük fırsattan istifade ederek bireyi etkisi altına alacaktır. Bu nedenle ahlak eğitiminin doğru bir şekilde yapılması büyük bir önem arz etmektedir. Sonuç olarak çocuklar dünyaya geldiklerinde ahlak yasalarına göre hareket edemediğinden iyi ya da kötü değerlendirmesinin yapılabilmesi için kararlarını ahlaki nitelikte alabilecek yetiye sahip oldukları zamanın gelmesi gerekmektedir. Bunun için de ahlak eğitiminin verilmesi ve ödev duygusunun onlarda geliştirilmesinin sağlanması şarttır.

4.4.3. Çocuk Bakımı

4.4.3.1. Alışkanlık

Kant (2007, 59), çocuğun beslenmesini, bakımını ve gözetimini fiziki eğitim içerisinde değerlendirir ve bu süreçte ebeveynlerin ve dadıların sorumluluk sahibi olduğunu belirtir. Bu eğitim, Rousseau'nun da benimsediği negatif bir eğitim özelliği taşır. Çünkü Kant da doğanın sunduklarının çocuk gelişimi bakımından yeterli olduğunu ve bunlara yardımcı olabilecek herhangi bir suni aracın eklenmemesi gerektiğini düşünür. Bu bağlamda çocuklar doğanın rehberliğinde gelişebilir ve ebeveyn ya da dadılar da bu sürece gerekli olmadığı müddetçe müdahalede bulunmamalıdır. Kant için çocukların bu dönemlerinde de gelecekte de başka kişilere bağımlı olmadan yaşama sanatını öğrenmeleri önem arz eder. Onu bu konuda Rousseau'dan ayıran tek nokta; itaat ve disiplinin daha erken yaşlarda çocuğa benimsetilmesini gerekli görüşüdür. Bu davranışların gelecekte elde edilmesinin zor olması Kant'ın bu görüşünün şekillenmesinde etkin bir role sahiptir. Ancak burada çocuğun itaat etmesinin, aklını başka kimselerin etkisi altında kullanması anlamına gelmediğini unutmamak gerekir. Kant için önemli olan kişilerin kendi istekleriyle ve bir görev bilinciyle itaat etmelerinin sağlanmasıdır. Kant, kişilere bağımlılığa şiddetle karşı çıktığı gibi eğitimde suni araçların kullanımına da aynı şekilde iyi gözle bakmaz. Çünkü bu araçlar çocuklarda bir bağımlılık yaratabilir ve bunun sonucunda doğal gelişimleri sekteye uğrayabilir. LaVaque Manty (2006, 377), çocukların fiziksel aktiviteleri kendi kendilerine yapmalarının onları güçlü kılacağını, bağımsızlık duygusunu tattıracağını ve davranışlarına sahip çıkmalarını sağlayacağını ifade etmiştir. Örneğin, çocuklar yürümeyi öğrenirken yürüteç gibi yapay araçlar yerine doğanın onlara bahsettiği doğal araçlar olan el ve ayaklarını kullanma fırsatını yakalarlarsa, bu bedenlerini hem daha iyi tanımalarını ve yönlendirmelerini sağlar hem de yürüme davranışını yardım almadan kendileri öğrendiği için özgüvenleri gelişir. Bu şekilde nesnelere ve başka kişilerden yardım almadan da bir şeyleri başarabileceklerini keşfederler.

Kant (2007, 66) bu durumu, "Bütün bu suni tasarılar, tabiatın dengeli ve akıllı varlıklar oluşturmadaki hedefinin aksi yönde işlediği için daha zararlıdır; çünkü güçlerini/kabiliyetlerini nasıl kullanacaklarını öğrenebilmeleri için tabiat onların özgürlüklerini muhafaza etmelerini ister." sözleriyle ifade etmektedir. Başka bir deyişle Kant, dışarıdan bir müdahale olmaksızın çocukların doğal bir şekilde fiziksel

olarak gelişebileceklerini savunmuştur. Örneğin, çocuk yürümeyi veya konuşmayı yardıma ihtiyaç duymaksızın kendi kendisine öğrenebilir; bunun için herhangi bir müdahaleye ihtiyaç yoktur. Bu süreci hızlandırmanın çocuğa bir yararı olmadığı gibi zararlarının olabileceği de unutulmamalıdır. Kant (2007, 64), çocuklara yürümeyi öğretebilmek için yürüme kayışı ve yürüteç gibi araçların kullanımına şiddetle karşı çıkmış ve bu araçların çocukların bedeninde birtakım hasarlara sebep olacağını öne sürmüştür. Ona göre, yürüme kayışı çocuk eğildiğinde göğüs kafesine baskı yapar ve bu nefes darlığı gibi hastalıkların oluşumuna sebep olabilir. En iyisi bu konularda acele etmemek ve doğanın planına müdahale etmemektir; geri alınamayacak hasarların oluşumuna sebep olmak yerine bu davranışların edinilmesi uzun sürse dahi sabır göstermek daha doğru olacaktır. Bunlara ek olarak Kant, çocuklarda alışkanlıkların oluşturulmasının yanlış olduğuna da inanmaktadır. Çünkü ona göre çocuklarda ne kadar fazla alışkanlık kökleşirse o derece özgürlüğü ve bağımsızlığı engellenecektir (Kant, 2007, 62-65). Örneğin; eğer çocuk her ağladığında ailesinin yardımına koştuğunu öğrenip bu davranışı alışkanlık haline getirirse, her zorlandığı durumda ağlayarak onlardan yardım isteyecektir. Bu da onların bu zorlukları kendi başlarına açarak başkalarından bağımsız bir şekilde hareket etmeleri önünde büyük bir engel oluşturacaktır. Bu sebeple ebeveynler, çocukları her ağladığında yardıma koşmamalı öncelikle ağlama sebebini bularak sadece gerekli olduğunda bir müdahalede bulunmalıdırlar. “Ağlayan bir çocuğun yardımına hemen koşmak çocuk için hiç iyi değildir ve çoğu kez onu bozan şeyin tohumları böylelikle atılmış olur, çünkü ağlayarak isteğinin yerine getirildiğini gördüğünde daha fazla ağlayacaktır.” ifadesiyle Kant (2007, 63-64), ebeveynlerin bu davranışlarının çocukların daha fazla ağlamasına sebep olacağını da eklemektedir. Çocuklara her karşılaştıkları zorlukta yardım etmek, onların problem çözmeye becerilerinin gelişmesini önleyerek bağımsız kararlar almaları konusunda zorluk oluşturacaktır. Problem çözmeye konusunda bir özgüven sağlayabilmeleri için çocuklara bu sorunların çözümlerinde biraz zaman tanımak daha doğru olacaktır. Çocuklar her ağladığında yardımlarına koşmamak onlara sabretmeyi de öğretecektir. Ancak sabretme davranışını edinmeleri amacıyla her istediklerini reddetmek de doğru değildir. Yapılması gereken isteklerini ve ihtiyaçlarını gerekli olduğu kadar karşılamak ve bunun yeterli olduğunu onlara kesin bir dille bildirmektir (Kılıç, 2014a, 92). Bu şekilde çocuk, elindekilerle yetinmesini öğrenecek ve ağlamanın her problemi çözmediğini görerek kendi eylemlerinin sorumluluklarını üstelenecektir. Kant açısından yapılması gereken en doğru hareket

budur. Doğaya ters düşen, yanlış ve zararlı alışkanlıkların önlenmesi büyük bir önem arz etmektedir; zira bu alışkanlıkların yok edilmesi gelecekte güç olacaktır. Ayrıca Kant (2007, 63), çocukların ağlamasını durdurmak için onları ileri geri sallamanın da yanlış olduğunu ifade etmektedir ve aslında ağlama eyleminin onlar için sağlıklı bir durum olduğunu da eklemektedir. Çocukları sallayarak susturmak ancak onların sersemlemesine sebep olur ve bir problemi çözmez. Ayrıca bu sarsıntı onların sağlığını da olumsuz olarak etkileyebilir. Bu sebeple; öncelikle çocuğun neden ağladığı anlaşılmalı ve eğer gerekliyse bir müdahalede bulunulmalıdır. Son olarak Kant (2007, 61-62), çocukların sıcağa alışmalarının da sakıncalı olduğunu öne sürmektedir. Soğukun insanı güçlü ve dirençli kıldığını, bu yüzden soğuk banyoların ve soğuk yatakların onlar için daha uygun olduğunu ifade etmektedir. Burada çocukların her türlü alışkanlıktan kaçınmasını öneren Kant'ın onların soğuğa karşı bir alışkanlık edinmelerini salık vererek kendisiyle çeliştiğini söylemek doğru olacaktır. Çocukları sadece soğuğa alıştırmak onları sıcağa karşı savunmasız kılmaktadır. Bu sebeple Rousseau'nun savunduğu gibi onları sıcaklığın her seviyesine dayanıklı kılmak daha doğru bir hareket olacaktır. Ancak Kant'ın alışkanlık konusunda okuyucuya empoze etmek istediği; onların her istediğini yaptırmaya alıştırmak tabiatlarının bozulmasını engellemenin doğru oluşudur. Çocukların bağımsız olmasına ve özgür eylemlerde bulunmasına engel olan her türlü alışkanlık ona göre yanlıştır ve gelecekte büyük problemlerin ortaya çıkmasına sebep olacaktır.

4.4.3.2. Kundaklama ve Giyim

Kant da Rousseau gibi çocukların kundaklanması konusunda toplumun yanlış bilgilere sahip olduğuna inanmaktadır. Öncelikle Kant, çocukların çok sıcağa alıştırılmasının yanlış olduğunu düşündüğünden onların soğuğa karşı kat kat bezlerle kundaklanmalarının sakıncalı olduğuna inanmaktadır. Çocukların bedenlerinin bu kadar sıcağa alıştırılması onları güçsüz kılacaktır. Burada yetişkinlerin çocukların kanının onlarınkinden daha sıcak olduğunu (Kant, 2007, 61) bilmiyor olması da büyük bir rol oynamaktadır. Yani yetişkinlerin üşüdüğü ortamlarda çocuklar ortamın aynı derecede soğuk olduğunu hissetmezler. Bu sebeple onları kat kat sarmalayarak sıcak tutmak sıcaklığı daha fazla hissedeceklerinden bunalmalarına sebep olur. Buna ek olarak Rousseau gibi Kant (2007, 62) da çocukların ebeveynlerin ve dadıların rahat etmek için kundakladıklarına da inanmaktadır. Bu yolla her an onları gözetleme

sorumluluğundan kaçındıklarını da düşünür. Rahat etmek için çocuğu kundaklayarak bir köşede bırakmak ihmalden başka bir şey değildir. Çünkü, kundağın çocukların bedenlerine zarar veren bir alışkanlık olduğu çok açıktır. Sıkı sıkı kundaklanmış bir bedende kan dolaşımı engellenir, bu da birtakım hastalıkların ortaya çıkmasına sebep olur. Ek olarak Kant (2007, 62), kundağın çocukları rahatsız ettiğini ve uzuvlarını hareket ettirmelerine engel olduğunu da öne sürmektedir. Özgürlüğe önem veren düşünürlerden bir tanesi olan Kant, çocukların hareketlerinin engellenişinin onların özgürlüğüne müdahale olduğunu düşündüğünden kundaklanmanın yanlış olduğuna inanmaktadır. İleriki yaşlarda da çocukların kıyafetlerinin onların özgürlüğünü kısıtlayıcı bir tarzda olmaması gerektiğini savunmaktadır. Temiz ve sade kıyafetler, gösterişli ve süslü kıyafetler yerine çocuklar için daha uygundur (Kant, 2007, 108). Gösterişli kıyafetler onlarda kibir duygusunu geliştirerek başkalarının üzerinde bir üstünlük kurma isteğini ortaya çıkartabilir. Bu bakımdan kıyafetlerin sadeliği hem mütevazı bir karaktere sahip olma hem de onların daha rahat hareket edebilmelerini sağlama açısından Kant tarafından tavsiye edilir.

4.4.3.3. Beslenme

Kant, bebeklikten başlayarak ileriki yaşlarına kadar çocukların beslenmesi konusunda da birtakım görüşler ortaya atmıştır. Rousseau gibi o da en değerli besinin anne sütü olduğunu düşünmüştür. Çünkü, doğanın bir bebek için sunduğu besin anne sütüdür ve eğer anne bebeğini besleyebilecek durumda ise emzirme hem anne hem de bebek için daha sağlıklıdır (Kant, 2007, 59). Zaten doğanın uygun gördüğü anne sütü varken başka bir besine ihtiyaç yoktur. Çünkü anne sütü bir bebeğin ihtiyaç duyduğu besleyiciliğe sahiptir. Ancak anneler çocuklarını emziremeyecek durumda iseler bir sütanneye başvurmak Kant için bir sorun olarak görülmemektedir. Zira burada önemli olan çocukların anne sütü ile beslenmesinin sağlanmasıdır. Yani anne kendi sütünü çocuğuna veremiyorsa başka besinler kullanmak yerine başka bir annenin sütünden faydalanmak daha doğrudur. Kant çocukların karakterlerinin emdikleri süttan etkilediği görüşüne katılmaz ve ilk süttan zararlı olmadığını bu sebeple sağılıp atılmaması gerektiğini savunur. Ayrıca Kant eserinde (2007, 60), bu ilk süttan zararlı olup olmasının ortaya çıkışında Rousseau'nun etkisinden de bahsetmiştir. Rousseau'nun tabiatın boş olan hiçbir şey yaratmayacağı düşüncesinden yola çıkarak hekimlerin dikkatini bu konuya çektiğini ve sonuç olarak bu süttan yararlı olduğunun

ortaya çıktığını dile getirmiştir. Buradan doğa çocuk için her ne planladıysa bunların çocuklara faydalı olduğu ve doğaya müdahaleden kaçınılması gerektiği anlaşılmaktadır. Ek olarak, Kant'ın emdikleri sütün çocukların karakterinin etkilenmeyeceğini söylemiş olması da dikkate değer bir konudur. Bilindiği gibi, eski çağlarda emdikleri sütün çocukların mizacında bir etkisi olduğuna inanılırdı ve bu sebeple de sütannelerin seçiminde onların karakterlerine de dikkat edilirdi. Tabii ki çocukların sütanne veya annelerin karakterlerinden etkilendiği doğru bir tespittir ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta bunun beslenme yoluyla gerçekleşmediğidir. Çocuk yalnızca bu kişilerin davranışlarından ve konuşmalarından etkilenerek, onları model alarak karakterini şekillendirebilir; bunun içilen sülle bir bağlantısı yoktur. Çocuğun emzirilme sürecinde Kant, onları emziren kişilerin beslenme şeklinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Annenin veya sütannelerin bu süreçte et ile beslenmelerinin en sağlıklı yöntem olduğunu öne sürmüştür ve bu beslenme tarzının çocuklara uygun olduğunu da eklemiştir (Kant, 2007, 60). Yani Kant'a göre sütün kalitesinde emziren kişilerin karakteri değil; onların beslenme tarzlarının daha etkili olduğuna inandığı sonucu çıkarılabilir. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da emziren kişilerin sağlığıdır. Çünkü sül ile beraber çocuklara bazı hastalıkların geçme ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Bu sebeple var olan sağlık durumlarının değerlendirilmesi ve buna etki edecek beslenme gibi birtakım faktörlerin dikkate alınması çocuğun sağlığı açısından önemli bir yere sahiptir. Buna ek olarak; çocuklar anne sülünü bırakacak yaşa geldiklerinde de aldıkları gıdalara dikkat edilmesi gereklidir. Önceki çağlarda çocukların toplumda bir çocuk olarak değerlendirilmediği, beslenme konusunda da böyle bir ayırım yapılmadığı ve buna bağlı olarak yetişkinlerle aynı beslenme şekline sahip oldukları bilgisine bu çalışmanın daha önceki başlıklarında yer verilmişti. Bu bağlamda Kant'ın onların beslenme şekillerini yetişkinlerden farklı şekilde değerlendirmesi onun çocukluk kavramına dair görüşlerini gözler önüne sermektedir. Kant (2007, 61), çocukların alkol ve baharat gibi güçlü uyarıcı nitelikteki besinlerden ve çok sıcak yiyecek ve içeceklerden uzak tutulmaları gerektiğini öne sürmüştür. Bunun sebebi hem bu besinlerin onların sağlığına zararlı olabileceği hem de alkol gibi maddelerin onlarda birtakım alışkanlıklar oluşturabileceği düşüncesidir. Yetişkinlerin beslenme tarzı çocukların bünyesine ağır gelebilir ve bu yaşlarda bazı alışkanlıklar edinmeleri uzun vadede düzeltilmesi zor olan sorunların başlangıcı olabilir. Bu sebeple çocukların beslenişi konusunda onların ihtiyaçları ve bünyeleri

göz önünde bulundurulmalı ve yetişkinlerinkinden daha farklı bir beslenme düzeni üzerine yoğunlaşılmalıdır.

4.4.4. Özgürlük

Kant, bir yandan çocukların eylemlerinde serbest bırakılarak özgür olmaları gerektiğini savunurken bir yandan da bu özgürlüğün sınırlarını belirlemiştir. Onun özgürlük kavramı hepimizin bildiği gibi başkasına zarar verilmediği müddetçe istenen eylemlerin gerçekleştirilmesi anlamına gelmemektedir. Kant'a göre, belirli bir yasaya bağlı kalmadan gelişigüzel gerçekleştirilen eylemler olumsuz anlamda bir özgürlükken; bireylerin kendi iradeleriyle oluşturduğu öznel yasalara bağlı hareket etmeleri olumlu bir özgürlük olarak değerlendirilmektedir (Heimsoeth, 1986, 144). Yani bireylerin özgürlüğü davranışlarındaki gelişigüzellikten değil, ahlaki yasalar koyabilme, ödeve uygun davranabilme ve sorumluluk alabilme davranışlarının varlığına göre belirlenmektedir. Kişinin aklını kullanabilmesi ve ahlaki eylemlerde bulunabilmesi onların özgür olduklarının bir işaretidir. Bireyler akıllarını göz ardı ederek doğal eğilimlerinin peşinden gittiklerinde aslında kendi tutkularının kölesi olurlar; bu da onların davranışlarında aslında tamamıyla özgür olmadıkları anlamına gelmektedir. Bir aydınlanma düşünürü olarak Kant'ın insanlarda gerçekleşmesini istediği en mühim gaye onların aklın yasalarına göre hareket etmelerinin sağlanmasıdır. Ona göre ancak bireyler akılları ile hareket ederlerse özgür davranışlarda bulunmuş olurlar. Acar'ın da (2015, 121) ifade ettiği gibi insanlar özgür olduklarından dolayı kendi yasasını kendi koyar ve bunu uygular; bu onların özerk nitelik taşıdığı ve bu eylemlerin sonuçlarından da sorumlu oldukları anlamına gelmektedir. Burada aslında insanın özgürlüğü, başkalarının belirlediği yasalara göre hareket etmekten ziyade kendi aklını kullanarak ortaya koyduğu yasalara bağlı olarak değerlendirilmektedir. Özgürlük kendi aklını kullanabilme ve başkalarından bağımsız hareket edebilme imtiyazından ileri gelmektedir. Kant'a göre bireyler kendi aklına göre davranarak eylemlerinin sonuçlarını sahiplendiğinde özgür olarak nitelendirilebilirler. Kant, bireyler doğar doğmaz nasıl davranacağına karar verme yetisinden yoksun oldukları için bu dönemde onlar adına başkalarının karar vermesinin daha uygun olduğunu ifade etmiştir (Çelebi, 2006, 18). Başka bir deyişle onlarda ahlak ve karar verme becerisi bulunmadığından davranışlarında başkalarının etkisinin görülmesi normaldir. Ancak eğer LaVaque-Manty'nin de (2006, 378) öne

sürdüğü şekilde akılları tamamen başkalarının etkisi altındaysa bu sakıncalı bir durum yaratmaktadır. Evet; çocuklar akli bakımdan gelişmemişlerdir ama belli başlı davranışlarını yönlendirme becerisine sahiplerdir. Onların bu eksikliklerinden faydalanarak bir piyon gibi hareket ettirilmeleri hiç etik değildir. Ebeveynlerin ve dadıların üzerine düşen çocuklar akıllarını kullanma yetisini geliştirene dek gerekli durumlarda onlara rehberlik etmektir. Zaten bu dönemde çocukların gösterdikleri davranışlar ahlaki bir nitelik taşımadığından onlara bir serbestlik tanınması normaldir. Kant (2007, 52), bu dönemde çocuğun boyun eğmeyi ve itaat etmeyi öğrenmesi gerektiğini daha ileriki yaşlarda ise kendi kendisine düşünmesine ve özgür davranışlarda bulunmasına izin verilmesi gerektiğini doğru bulmuştur. Buradan Kant'ın itaat ve disipline ne kadar fazla önem vermiş olduğu anlaşılmaktadır. Aklın gelişimi tamamlanmadan koşulsuz bir itaatin öğretilmesine ihtiyaç duyulması muhtemelen işi şansa bırakmama isteğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, çocuğun gelecekte kurumlara ve belli başlı kurallara saygılı olabilmesi, topluma uyum sağlayabilmesi açısından baskı yoluyla öğretilen itaatin önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir (Kolay, 2015, 77). Kant, çocuk hem akla dayalı eylemlerde bulunamayacağından hem de doğal eğilimlerine karşı koymayı bilmediğinden bu şekilde bir itaat öğretiminin uygun olduğunu düşünmüştür. Çünkü özgürlük sevgisi çok güçlü bir duygu olduğundan buna alışıldığında kişilerin davranışlarını akla uygun bir şekilde kontrol etmesi zor olacaktır. Bu sebeple disiplin, bu durumun ortaya çıkmaması açısından Kant'a (2007, 43) göre eğitimin ilk adımlarından birisi olmak zorundadır. Yani disiplin eksikliği bilgi eksikliğinden daha önemli görülmektedir. Bunun sebebi de disiplinsizliğin telafisinin bilgi öğretiminden daha zor oluşundandır. Bilgi eksikliği bir şekilde giderilebilir ancak itaate alıştırılmamış bir bünyenin topluma uyum sağlaması zorlu bir süreçtir. Dahası Kant (2007, 68), bu disiplinin kölelere özgü bir şekilde verilmemesi gerektiğini de eklemiştir. Burada amaç; çocuk ödev ve sorumluluk duygusunu geliştirene kadar onlara rehberlik yapılmasını ve itaat duygusunun yerleşmesini sağlamaktır. Başka kişilerin her dediğini yapacak köleler yetiştirmek Kant'ın nihai hedefine ters düşmektedir. Onun en büyük amacı aklını başkalarının etkisinde kalarak değil de özgürce kullanma cesaretine sahip insanların yetişmesinin sağlanmasıdır. Ancak gelecekte toplumda anarşizm dışında uyulması gereken düzeni sağlayıcı bazı buyruklara itaat için bir hazırlık yapılması da onun açısından önemli görülmektedir. Kant'ın bu görüşü dikkate alındığında Rousseau'dan keskin bir şekilde ayrıldığı görülmektedir. Çünkü Rousseau, çocukların kendilerine

zarar verdikleri ve yanlış alışkanlıklar edindikleri zamanların dışında tamamıyla özgür bir çocukluk tasarısı ortaya atmıştır. Ancak her ne kadar Kant, çocukluğa saygı duyan ve çocukların haklarını göz önünde bulunduran bir düşünür olsa da disipline ve itaate verdiği önem daha ön planda kendini göstermektedir. Zaten Kant'ın özgürlük anlayışı da diğer düşünürden farklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant'ta hep bir yasaya ve kurallara uyma durumu vardır, özgürlüğün belirlenişinde de bu kuralları koyanın kim veya ne olduğuna bakılmalıdır. Birey, kendi koyduğu kurallara uyup bu davranışların ortaya çıkardığı sonuçların sorumluluğunu alabiliyorsa özgürdür.

4.4.5. Cinsiyet Farklılıkları

Kant'ın çocukların cinsiyetleri arasında bir ayrımcılık yapıp yapmadığı konusuna gelindiğinde, genel olarak böyle bir ayrıma başvurmamış olduğu söylenebilir. Eserleri incelendiğinde çocuğu cinsiyetinden bağımsız ele aldığı ve kız ya da erkek açısından cinsiyete özel olarak odaklanmadığı görülmektedir. Yani eğitim konusunda her cinsiyete de eşit fırsat tanıdığı çıkarımını yapmak doğru olacaktır. Örneğin; “İtaat bir çocuğun, bilhassa okula giden erkek veya kız çocuğunun kişiliğinin teşekkülünde temek bir özelliktir.” cümlesi onun görüşlerinin her cinsiyet için de geçerli olduğunun bir kanıtıdır (Kant, 2007, 103). Bu durumda eğitim konusunda Kant'ın cinsiyetçi bir tutuma sahip olmadığı görülmektedir. Zira Kant, tüm cinsiyetler için aynı eğitimin verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, LaVaque Manty (2006, 377) eserinde, Kant'ın cinsiyetçi bir tavır sergilediğini ileri sürmektedir. LaVaque Manty, kısmen de olsa Kant'ın ilgisinin erkek çocukları üzerinde toplandığını ve onların efemine davranışlar göstermelerinden çekindiği çıkarımında bulunmaktadır. Kant'ın erkek çocukları üzerine yoğunlaşmış olduğu görüşünün bir dayanağı yoktur, çünkü Kant'ın eserleri incelendiğinde böyle bir düşünceye ya da ifadeye rastlanmamaktadır. Yalnızca erkek çocukların kadınsı davranışlar göstermesi konusundaki çekincesine pedagoji kitabının bir yerinde yer vermektedir. Bu ifadesini de “Eğitimin yapabileceklerinin tamamı çocukların kadınsılaşmalarını önlemekten ibarettir. Bu onları zayıflığın yahut kadınsılığın tam zıddı olan sertliğin veya dayanıklılığın alışkanlıklarına alıştırmakla yapılabilir.” (Kant, 2007, 66) şeklinde ifade etmiştir. Burada, kadınsılığın sertliğin tam tersi bir özellik olduğunun altını çizmektedir. Ancak Kant, böyle bir düşünceye sahip olsa da diğer tüm görüşlerinde cinsiyet üzerinde bir ayırım yapmadığı da ortadadır. Aslında Kant, bu ifadesinde yalnızca erkeklere değil,

her iki cinsteki çocuklara hitap etmeyi amaçlamaktadır. Bu durumda kadınsı olmanın yaşlarına ve doğalarına uygun olmadığından kız çocuklarına da uygun görülmediği çıkarımı yapılabilir. Yani çocukluğu yetişkinlikten ayrı bir yerde tutmaktadır. Sonuç olarak, Kant'ın genel olarak kız ya da erkek çocuk ayrımı yapmadığı, bu iki cinsi birbirinden ayrı tutmadığı ve fiziki ya da pratik eğitim konularında onlar arasında bir farklılığa işaret etmediği akıldan çıkmamalıdır.

4.5. Kant ve Eğitim

Bu bölümde Kant'ın çocuk eğitimine dair görüşleri; eğitim görüşü, ezber metodu ve kitap okuma, eğitimcilerin rolü, çevrenin etkisi, ahlak eğitimi ve din eğitimi başlıkları altında incelenmiştir.

4.5.1. Eğitim Görüşü

Kant'ın öne sürdüğü düşünceler incelendiğinde onun için bireylerin eğitiminin ne kadar kaçınılmaz ve mühim olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Onun her düşüncesi eğitimin ne kadar gerekli olduğunu ortaya koyar. Yani, Kant'ın felsefesinde her yol eğitime çıkar. Öncelikle Kant, insanların yaratılış olarak hayvanlardan farkı üzerinde durmuştur. Hayvanlar hayatta kalmayı ve kendi kendine yetebilmeyi iç güdüleri aracılığıyla öğrenirken insanda böyle bir yeti bulunmamaktadır. Buna bağlı olarak Kılıç'ın da (2014a, 55) belirttiği gibi insanların bu farklı yaratılışı onların eğitilmesini gerekli kılmaktadır. İlk yaşlarda hayatta kalabilmek için ailelerin ve dadıların bakımı yeterli olsa da daha sonraki yaşlarda eğitim aracılığıyla yaşama sanatının öğrenilmesi şarttır. Ayrıca iç güdü konusuna ek olarak insanlar hayvanların aksine düşünebilme özelliğine sahip olduğundan bu yetinin gelişebilmesi için de eğitim şarttır. Aydınlanma düşünürlerinin en büyük kaygılarından bir tanesi insanların akıllarını kullanma cesaretine sahip olmamasıdır; bunu engellemenin yolu eğitim aracılığıyla aklın nasıl kullanılacağına öğrenilmesi ve başkalarının etkisi altında kalmama konusunda bireylerin cesaretlendirilmesidir. Tabiat insanlara düşünme yetisi vermiş olsa da bu yeti henüz gelişmemiş haldedir, bu sebeple insanlara düşen bu yetiyi olabildiğinde geliştirmektir. Zira, insanların özgür bireyler olabilmeleri için kendi düşünce ve davranışlarının kontrolünü elinde tutarak eylemlerinin sorumluluğunu üstlenebilmelidirler. Kabasakal Badamchi'nin de (2016, 178) öne sürdüğü üzere hem Kant'ın hem de Rousseau'nun eğitim anlayışında; bireylerin karar alırken kendi aklını

kullanabilen özerk bireyler yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Başka bir deyişle; aklını başka bireylerden bağımsız olarak kullanabilme cesareti kazanabilmek ve bu yolla özgür bir karakter inşasını sağlamak Kant eğitiminin önemli karakteristiklerinden biridir. Bireylerin doğuştan getirmiş olduğu geliştirilmesi gereken akıl ve düşünme yetisinden başka becerileri de vardır. Kant (2007, 37) bu düşüncesini; “Tabiat bitkiye bu çok çeşitli tohumcukları yerleştirmiştir ve bunların gelişimi sadece bir uygun ekim ve dikim meselesidir. O halde bu, insan için de böyledir!” benzetmesi ile dile getirmiştir. Bahsi geçen tohumcuklar, bireylerde saklı bulunan nüveler olarak anlaşılmalıdır. Bu tohumların uygun bir şekilde ekim ve dikimi ise eğitimle mümkün olabilir. Bireylerin bu doğuştan sahip oldukları nüveleri kullanması ilk yaşlarında mümkün değildir; çünkü çocuklar dünyaya bir şey bilmeyerek gelirler (Çelebi, 2006, 20), onlarda sadece geliştirmeleri gereken becerilerin tohumları vardır. Birey olma ve mükemmelleşme yolunda bu becerilerin ortaya çıkartılarak eğitim yoluyla geliştirilmesi gerekir. Uğurlu’nun da (2015, 32) belirttiği gibi doğuştan getirilen bu nüvelerin boşa gitmemesi ve bireyin faydası için kullanılabilmesi için eğitim şarttır. Aksi durumda oluşan bir kişiliğin sonradan düzeltilmesi güçleşecektir. Buradan çıkartılacak sonuç; nüvelerin gelişiminin geç olmadan sağlanması ve bunun için çocukların eğitiminin ileriki yaşlara ertelenmemesidir. Dikkat edilmesi gereken tek şey, bazı becerilerin eğitiminin vaktinde yapılmamasıdır; yani eğitimde her zaman çocukların seviyelerine uygun hareket etmek gerekmektedir. Örneğin; çocuklarda ahlak gelişiminin gerçekleşebilmesi için zihinlerinin belirli bir gelişmişlik seviyesine ulaşması şarttır. Zira, bu soyut kavramı onların kavrayabilmeleri pek mümkün görünmemektedir. Ahlak eğitimi Kant’ta eğitimin varacağı son durak olduğundan ve en önemsedığı konulardan biri sayıldığından erken yaştaki eğitim, ahlak eğitimine bir hazırlık niteliği taşımaktadır. Mesela, çocukluğun ilk yıllarında bir koşulsuz itaat uygulamasına yer verilmesi ahlak eğitimi adına yapılan hazırlıklardan bir tanesidir. Burada anlatılmak istenen özetle, çocukların kendilerinde saklı olan becerilerini geliştirme konusunda zamanlamanın doğru ayarlanmasıdır. Bu bağlamda onların yaşlarının ve zihinsel durumlarının göz önüne alınması gerekmektedir. Giesinger (2012, 6), buradan yola çıkarak çocukları, doğanın belirlediği alinyazıları doğrultusunda eğitmenin Kant’ın eğitim düşüncesinin temelini oluşturduğunu ifade etmektedir. Daha önce çocuk masumluluğu konusunda da belirtildiği gibi Kant, iyiliğin ve kötülüğün tohumların da bireyler tarafından doğuştan getirildiğine inanmaktadır. İnsanların iyilik tohumunu ekimi ve yetiştirme sürecinde eğitimin rolü yine büyüktür.

Kant'a göre bireyler ancak eğitim yoluyla içlerinde bulunan iyiliği ortaya çıkartabilecek ve kötülüğün büyüüp serpilmesine engel olabileceklerdir. Bayrak'ın da (2015, 2714) öne sürdüğü gibi kötülüğü ortaya çıkaran şey, insanların iyi eğitim alamamalarıdır. Yani, insanların dünyaya ilk geldiklerinde iyi ya da kötü olarak tanımlanabilmeleri mümkün değildir; zira bu yıllarda onlarda sadece gelişmeyi bekleyen iyiliğin ve kötülüğün nüveleri vardır. Onların daha sonra ortaya çıkacak karakter özellikleri ancak eğitim alınmasıyla birlikte gözlenecektir. Yayla'nın da (2005, 77) ifade ettiği şekilde kötülük, tabii olarak bulunan iyilik potansiyelinin başıboş bırakılışı sonucunda kökleşmektedir. İnsanların salt kendi doğal eğilimlerini takip etmesi, aklın gösterdiği yola sapmaması kötülükle sonuçlanacak kararların alınmasına yol açabilir. Bu sebeple eğitime önem verilmesi ve hem iyilik potansiyelinin geliştirilmesi hem de aklın eğitilmesi zaruri bir hal almaktadır. Kant aynı zamanda çocukların bir meslek edinmeleri için okula gitmeleri gerektiğine inanmayan düşünürlerden bir tanesidir. Asıl amaç, çocukların insanlığı ve evrensel iyiliği kazanmaları için yetiştirilmeleridir (Uğurlu, 2015, 33). Kant'ın eğitim düşüncesinde önemli olan insanların belirli mesleklere sahip olmasından ziyade iyi ahlaklı, aklını kullanabilme cesaretine sahip, insanlığın ve toplumun iyiliği için bir şeyler katabilecek bireylerin gelişimini sağlamaktır. Ayrıca Kant; bir nesil gelecekteki neslin eğitiminde de etkin role sahip olacağından eğitimde hataların en aza indirilmesi gerektiğini de vurgulamaktadır. Ancak bu şekilde yıllar içerisinde eğitim kusursuz hale gelebilecektir (Kant, 2007, 38). Eğer eğitimde yanlış uygulamalara gidilirse ve eğitimin çıktısı arzu edilmeyen sonuçlar doğurursa maalesef gelecek nesiller de bundan olumsuz olarak etkilenecektir. Buradan Kant'ın mükemmel bir insanlık ve toplum inşasını hedeflemiş olduğu çıkarımı da yapılabilir. Ancak bütün bunlar bir yana unutulmaması gereken eğitimde en önemli nokta Kant'ın deyişiyle (2007, 115) “kişiliğin teşekkülüdür.”

Kant'ın eğitimin amaçlarından biri olarak bireylerin doğal olarak sahip olduğu nüvelerin geliştirilmesi gerektiğini savunması, eğitimde doğanın rolünü göz ardı etmediğini göstermektedir. Doğada hiçbir şeyin boşu boşuna tasarlanmadığı inancından hareketle doğanın rehberliğine başvurulması ve çocuğun yaşına uygun eğitilmesi için natüralist bir eğitim anlayışının benimsenmesi gerekmektedir (Kabasakal Badamchi, 2016, 173). Örneğin Kant, çocukların yürüme ve konuşma gibi becerilerini edinirken dışarıdan yapay bir müdahalede bulunulmamasını, onların doğal

süreci takip ederek bu yetileri geliştirebileceklerini belirtmiştir. Bu aslında negatif bir eğitim anlayışına hizmet eden bir düşüncedir. Kılıç'ın da (2014a, 89) öne sürdüğü gibi eğitimin fiziki kısmında çocuklar bakıma ve yardıma muhtaçtırlar, bu sebeple eğitim sürecinde doğayı takip etmek şartıyla ebeveynlerinin ve dadılarının yardımı ve müdahalesi gereklidir. Ancak eğitim pratik bir kimlik kazandığında çocuklar kimseye muhtaç olmadan aktif bir şekilde eğitimlerini tamamlayabileceklerdir. Yani, öğrenme konusunda bireysel tecrübelerin rolü azımsanmayacak bir etkiye sahiptir. Çilingir ve Küçükali'nin (2004, 82) belirttiği gibi kurgulanmış ve yapay teknikler eğitimde işlevsizdir; bunun yerine deneyim aracılığıyla öğrenmek eğitim ve öğretimin sürecinin bel kemiğini oluşturmaktadır. Kısaca öğrenmenin en etkili yolu yaşayarak deneyimler kazanmaktır. Kant'ın da (2007, 97) ifade ettiği şekilde; “En eksiksiz biçimde öğrendiğimiz ve en iyi hatırladığımız şey bir bakıma kendi kendimize öğrettiğimiz şeylerdir.” Tüm bunlardan Kant'ın eğitim sürecinde dışsal etkilerin müdahalesinden kaçınılması gerektiğine inandığı anlaşılmaktadır. Çocuğun kendi eğitim sürecinin aktif katılımcısı olması ve kendi deneyimleri aracılığıyla öğrenmesi Kant için doğru bir eğitim şekli olarak görülmektedir. Ancak Kant bu konuda Rousseau ile aynı görüşü paylaşıyor olsa da öğretmenlerin çocuklara bir şeyler öğretmesi ve kitap bilgisi konusunda onun kadar keskin bir çizgi çekmemiştir (Kabasakal Badamchi, 2016, 177). Eğitimde deneyimin rolü göz ardı edilemez ve bu sürecin bel kemiği olmalıdır. Ancak bu yöntemi gölgelemeyecek şekilde başka tekniklere başvurulabilir. Çünkü Kant'a göre bireylerin sahip olduğu a priori bilgiler, deneyim aracılığıyla elde edilmez (Erkek, 2013, 57). A priori bilgide tündengelim esastır; bu yüzden deneyden ve gözlemden bağımsız var olan hazır bir bilgidir. Bu bilgilerin deneme yanılma yoluyla öğrenilmesi yerine başka tekniklerin uygulanması Kant açısından daha doğru görülmektedir. Kant aklın kendisinin bazı a priori bilgileri bulup edinebileceğinin ihtimaller dahilinde olduğunu düşünmektedir (Cevizci, 2009, 711). Bu durumda a priori bilginin tamamen aktif yolla edinilemeyeceği konusunda genel bir yargıda bulunmak iddialı olacaktır. Tüm bunlar, Kant'ın Rousseau kadar keskin bir menfi eğitim destekçisi olmadığını gösterir. Bilindiği gibi Rousseau, belirli bir yaşa kadar eğitimin her bakımdan öğrencinin aktif rol aldığı ve yapay hiçbir araç ve metodun kullanılmadığı bir kimliğe sahip olması gerektiğinin ateşli bir savunucusudur. Ancak Kant bu kadar radikal ve sınırları aşılabilir bir düşünceye sahip değildir, ona göre öğrencilerin aktif katılımı ve deneyimlerinin rolü eğitimde büyük bir yer tutar ancak başka tekniklerin de kullanımı konusunda Rousseau kadar yasağcı bir anlayış geliştirmemiştir. Tabii ki, bilginin hazır

alınması, kitaplardan öğrenilmesi gibi başka hiçbir teknik öğrencilerin deneyimleme metodunu gölgede bırakmamalıdır. Çünkü Kant'ın asıl amacı çocukların hazır düşünceleri alması değil; aksine düşünebilmeyi öğrenebilmeleridir. Aksi takdirde çocuklar, başkalarının düşünceleri aracılığıyla hareket eden pasif öğrenici haline gelirler (MacDonald Ross, 2005, 76). Zaten bireylerin başkalarının aklına bağlı olarak karakter oluşturması, Kant'ın onları kendi akıllarını kullanma konusunda cesaretlendirmesi durumuna karşıtlık oluşturmaktadır. Onun, çocukların deneyimlemelerini ve kendi akıllarına güvenerek bilgiler öğrenmelerini desteklemesi aydınlanma düşüncesi ile tutarlılık oluşturmaktadır. Son olarak Kant, Rousseau'nun aksine çocukların toplumdaki izole bir eğitim sürecine dahil olmalarını desteklememiştir. Çünkü ona göre eğitim çocuğun toplumun her türlü etkisiyle karşı karşıya gelmesini sağlamaktır (Kılıç, 2014a, 46). Çocuğun belirli bir yaşa gelene dek toplumdaki uzak tutulması Kant açısından mümkün değildir. Eğer topluma uyumlu ve toplum için bireyler yetiştirme amacı taşıyorsak, çocukları bu ortamdan uzaklaştırmak anlamsız kaçacaktır. Kant'ın amaçladığı gibi; çocuğun itaati öğrenebilmesi, ödev duygusunu geliştirebilmesi ve ahlaki eğitime hazırlık yapabilmesi için topluma dahil olması gereklidir.

4.5.2. Ezber Metodu ve Kitap Okuma

Kant'ın eğitimde deneyimin rolü hakkındaki düşünceleri göz önünde bulundurularak onun ezber ve kitap hakkındaki görüşleri bir bakıma tahmin edilebilir. Öncelikle Kant, romanların çocuklar için tamamen işe yaramaz ve zararlı olduğunu öne sürmüştür. Ona göre bu eylem eğlenceden başka bir işe yaramadığı gibi onların hafızalarını zayıflatır (Kant, 2007, 91). Bu durumda kitap okumak onun için bir zaman kaybıdır. Bu görüşünden hareketle Kant'ın çocukların eğlenmesine karşı olduğu yorumu yapılmamalıdır zira o, çocukların oyun oynamalarını teşvik eden bir düşünürdür. Ancak burada temel mesele, roman okumanın onların zamanını hem boşa harcadığı hem de onların zihinsel gelişimi açısından olumsuz etkilere sahip olduğudur. Romandaki bilgilerin çocukların eğitiminde bir rolünün olmaması Kant'a göre hafızayı meşgul etmekten başka bir şey değildir. Kant hafızanın akılda tutmaya değer ve işe yarayacak bilgilerle donatılması gerektiğini öne sürmüştür (Kılıç, 2014a, 102). Bu sebeple eğitim sürecinde hafızaya eklenecek bilgilerin niteliği çok önemlidir. Hafızayı gereksiz ve işlevsiz bilgilerle doldurmak Kant açısından oldukça yanlış bir

eylemidir. Buna bağılı olarak hafızanın gelişimi erken yaşlarda başlamalıdır ancak bilgileri depolarken anlayış becerisini bir kenara bırakmamaya özen göstermek gereklidir (Kant, 2007, 92). Anlaşıldığı üzere Kant, ezberi Rousseau gibi tamamen yasaklamamış; aksine bazı durumlarda bu yöntemin kullanılması konusunda aileleri ve eğitimcileri yüreklendirmeye çalışmıştır. Bunu da hafızada en iyi yer edinen bilgilerin ezber yoluyla yapıldığını ifade ederek ve coğrafya dersinin en iyi bu yöntemle öğrenilebileceğini örnek vererek desteklemiştir (Kılıç, 2014a, 102). Ezberleme konusunda Kant'ın bu derece ılımlı olması, bireylerin kendi akıllarını kullanması konusundaki düşüncelerini sorgulama ihtiyacını doğurmaktadır. Eğer ezberlenecek bilgi bir başka kişinin düşüncelerine göre şekilleniyorsa yine de Kant bu görüşünün arkasında durur muydu? Yoksa onun işe yarar bilgilerin ezberlenmesi gerekliliğinden bahsederken düşündüğü, bireylerin kendi akıllarını kullanması konusunda yararlı olabilecek birtakım bilgilere ulaşılması mıdır? Son sorunun cevabı olumlu olsa bile aklın yetkinleştirilmesi ve düşünme becerisinin geliştirilmesinde kişinin eğitim sürecine aktif katılımı kalıcı bir öğrenmenin gerçekleşmesine daha da yardımcı olacaktır. Ancak Kant, ezber bilgilerin bellekte daha kalıcı bir yere sahip olduğunu öne sürmektedir. Kolay'ın (2015, 49) ifadesine göre de Kant'ın deneyim aracılığıyla edinilen bilgilerin bellekte belirli bir düzene göre organize edilip aralarında bağlantılar kurulmasının öğrenme sürecinde gerekliliğini savunduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Kant'ın ezber bilgilerin mi yoksa deneyimle elde edilen bilgilerin mi daha kalıcı ve etkili olduğunu düşündüğünü bilebilmek zorlaşmaktadır. Gerçi ezberin en iyi yöntem olduğunu düşünseydi tüm eğitim düşüncelerini ezber üzerine inşa ederdi; demek ki ona göre ezber tek doğru yol değildir. Önemli olan öğrenenlere bilgileri kendi başlarına nasıl öğrenebileceklerini öğretmektir. Ancak bu yolla onlara zihinlerini özgür bir biçimde kullanmaları konusunda fırsat tanınabilir. Ayrıca Kant (2007, 91), sözcüklerin öğrenimi konusunda onları ezberciliğe teşvik etmek yerine okudukları metinlerde karşılaştıkları sözcükleri öğrenmelerinin daha doğru olduğunu da savunmuştur. En etkili yöntemin ezber olduğuna inansaydı eğer, öğrencilere kelime listeleri vererek bunları ezberlemelerini isterdi. Ancak metin içerisinde görülen kelimelerin öğrenilmesini vurgulaması onun öğrenilenler arasında bağlantı kurulması gerekliliğine ve bağlam içerisinde öğrenilen öğelerin daha etkili akılda tutulacaklarına dikkat çekmektedir. Özetlemek gerekirse Kant, çocukların roman okumaları konusunda yasaklayıcı bir tavır takınmıştır, çünkü kitap okumanın onların zihinsel gelişimine faydası olmadığını ve hafızalarını boş yere meşgul ettiğini düşünmüştür.

Ayrıca öğrenme konusunda deneyime ek olarak ezberin de önemli bir yöntem olduğuna ve hafızanın gelişiminde yararlı etkilere sahip olduğuna inanmıştır.

4.5.3. Eğiticinin Rolü ve Çevre

Kant çocukların topluma uyumlu bir birey olarak yetiştirilmesi gerektiğini vurgularken onların belirli bir ideolojiye göre yetiştirilmesini savunmamaktadır. Onun ideali, bireylerin evrensel insanlık amacı doğrultusunda yetiştirilmesinin sağlanmasıdır. Çocukların toplumun yazılı ve sözlü kurallarına itaat göstermelerinin önemi Kant açısından çok büyüktür; ancak onun asıl hedeflediği ahlaki bakımdan gelişmesi ve maksimler (ahlaki yasalar) oluşturarak bunlara uyulmasının sağlanmasıdır. Bu bakımdan, eğiticilerin insanlığa uygun bir ideale sahip olmaları ve çocukları da bunun doğrultusunda yetiştirmelerinin gerekliliği üzerinde durmaktadır (Yayla, 2005, 77). Eğer çocuklar, sürekli doğal eğilimlerine dayalı olarak davranışlar gösterirlerse bu insanlık ideali adına eğitilmelerini güçleştirir. Çünkü doğal eğilimlerin neden olduğu davranışların ahlaki bir değeri yoktur. Eğiticilere düşen ise çocukların ahlaki bir birey olma yolunda onlara yol göstericilik yapmaktır. Öncelikle mutlak bir itaatın öğretimiyle başlayan ahlak eğitimi serüveni daha sonra çocuklara kendi ahlaki davranışlarını oluşturma ve itaat duygusunu içten gelen bir zorunlulukla yapma davranışlarını kazandırarak devam eder. Bunun yanı sıra, eğiticilere düşen en önemli görevlerden bir diğeri de çocukların sahip olduğu nüvelerin geliştirilmesinde rol oynamalarıdır. Kant, bu becerilerin gelişim sürecinde bazen bir öğretimin gerekli olduğunu; bazen de çocukların kendi kendilerine yöntemler geliştirebileceklerini ve bu süreçte ebeveynlerin ve eğiticilerin onlara yardımcı olmaları gerektiğini ifade etmiştir (Kılıç, 2014a, 98). Eğitici hem çocukların kendi kendilerine yeteneklerini geliştirmeleri süresince teşvik edici bir rol takınmalı hem de gerekli durumlarda onları bilgilendirmeli ve gereken bilgileri öğretmelidir. Ayrıca Kant, çocuklara bir şeyler öğretirken takip edilmesi gereken yöntemin öğrenilmesi arzu edilenlerin çocukların önüne bir ödev ya da vazife olarak koyulması olduğunu da öne sürmüştür (Kılıç, 2014a, 83). Bu şekilde bir taşla iki kuş vurulmuş olur; çünkü bu yolla hem öğretilmek istenen öğeler kavranırken hem de ödev duygusunun gelişmesi sağlanır. Ödev duygusunun gelişmesi de Kant'ın en büyük amacı olan ahlaklılığın inşasında önemli bir paya sahiptir. Son olarak Kant'ın, eğitimde taklidin rolünü inkâr etmediği ifadesine (McBay Merritt, 2011, 237) dayanarak; eğiticinin model alınabilecek kişilik

özelliklerine sahip oluşu da büyük bir önem arz etmektedir. Örneğin, eğitici ahlaki kararlar alıp uygulayabiliyorsa ve ödevde uygun davranabiliyorsa bu özellikleriyle çocuk üzerinde bir etki bırakabilir ve çocukların da aynı özelliklere sahip olması hususunda teşvik edici bir rol oynayabilir.

Kant, eğitimde disiplinin ilk adım olması gerektiğine inanmıştır. Bilindiği gibi Kant, eğitim sürecinde çocukların ne kadar bilgiyi ne derecede öğrendiğine değil de onların ahlaki ve kişilik gelişimleri üzerine odaklanmıştır. Zaten onun eğitimde varmak istediği son nokta da bireylerin ahlaki gelişimini tamamlamasıdır. Bu bağlamda; ahlak eğitimine giden yolda önemli bir adım olan disiplin ve itaatin en erken vakitte çocuklarla tanıştırılması gerektiğini düşünmektedir. Okul çağından önce mutlak bir itaat davranışı kazandırılan çocuklar okulda itaat, ödev ve sorumluluk duygularını geliştirmeye devam edeceklerdir. Kant'ın disiplini ve terbiyeyi bilgilerin öğreniminden daha çok önemsemesinin sebebi, bilgi eksikliğinin gelecekte telafi edilebilmesi kolayken disiplinsizliğin ve topluma aykırı davranışların telafisinin güç olduğuna inanmasıdır (Kant, 2007, 35-36). Demek ki; Kant için okulun bilgi yuvası olmaktan ziyade itaatin ve disiplinin öğretildiği bir kurum olarak değeri vardır. Bu durumda Kant'ın okulu ciddi bir terbiye merkezi olarak gördüğünü söylemek de yanlış olmaz. Yani Kant'ın idealize ettiği okul; çocukların davranışlarının kontrol edildiği, belirli kurallarla uymalarının sağlandığı ve itaat duygularının pekiştirildiği bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant'ın (2007, 33) pedagoji kitabında yer verdiği “Çocuklar sözgelimi önce okula bir şeyler öğrenmeleri için değil, fakat daha çok, sessizce oturup kendilerine söylenenleri gerektiği gibi yapmaya alışmaları için gönderilmeli.” cümlesi onun okul eğitiminden ne beklediğinin özetidir. Ona göre; bilgiler okulda ya da okul dışında da öğrenilebilir, hatta belirli bir yaşta öğrenilmese bile ileride telafi edilebilir. Ancak, topluma uyum sağlama ve disiplinin eksikliğini gidermek ileriki yaşlarda zor olacaktır. Bu sebeple Kant okulu, bu davranışların kazandırılması için en doğru yer olarak görmektedir. Ayrıca o, dikkatsizliğin insanların yeteneklerinin geliştirilmesine engel olduğunu düşündüğü için okulda dikkat dağıtabilecek unsurlara izin verilmemesi gerektiğini de savunmuştur (Kılıç, 2014a, 102). Özetle Kant, Rousseau'nun aksine, çocuğu toplumsallaşmanın ilk adımlarından biri olan okuldan uzak tutulmasına karşı çıkmış ve burada topluma uyum sağlamaları için bir eğitim görmeleri gerektiğinin savunucusu olmuştur. Zira, topluma uyum sağlayacak bireylerin yetişmesinde disiplin ve itaat eğitimi vazgeçilmezdir. Son

olarak Kant'ın (2007, 87) eğitimi; serbest ve okul olarak ikiye ayırdığını ve okul eğitimini bir iş olarak gördüğünü eklemek gereklidir. Kant, okulu ciddi bir kurum olarak görmekte ve okulda, eğlence ve disiplinsizlikten kaynaklanan her türlü davranışa karşı çıkmaktadır.

4.5.4. Ahlak Eğitimi

Kant, ahlak eğitimini bireyin eğitim sürecinin hem en son hem de en mühim adımı olarak görmektedir. Onun insan yetiştirilişindeki asıl amacı; ahlaki bakımdan mükemmelleşmenin sağlanmasıdır. İnsanın mutlu oluşunun da özgür oluşunun da yegâne şartı ahlaki eylemlerde bulunabilmeleridir. Kant'a (2007, 87) göre bir insan fiziki eğitimini mükemmel bir şekilde tamamlamış olsa bile ahlak bakımından eksikse kötü bir insan olarak tanımlanır. Zaten bilindiği üzere Kant, bireylerin ne kadar bilgili olduklarıyla değil onların ahlaki yanıyla ilgilenmektedir. Ayrıca ahlaki eğitimin ihmalinin birçok kusurun ortaya çıkışında haberci olacağını da savunarak insanın gelişimi ve iyi oluşu noktasında ahlakın rolünden de bahsetmektedir (Kant, 2007, 54). Cassirer'in (1996, 95) belirttiği gibi bireylerin eylemde bulunabilmeleri için ahlaki bir süreçten geçmeleri gerekmektedir. Ahlaka dayanmayan eylemlerin Kant açısından bir değeri yoktur; o, bunun dışında kalan eylemlerin doğal eğilimlerden kaynaklandığına inanmaktadır. Bu doğal eğilimler, insanların doğuştan getirdiği kötülük tohumlarının beslenmesine neden olabilirler. Bu sebeple bireylerin ahlaki eğitimi, içlerindeki kötülük geri alınmaz bir şekilde kökleşmeden başlamalıdır. Kant'a göre insanların kötülükten uzak durmaları ancak onların ahlaklı oluşuyla mümkün olabilir (Kolay, 2015, 66). Ahlaklı davranışlar akla dayalı eylemlerden oluştuğundan, bu davranışlarda doğal eğilimlerin etkisi görülmez. Doğal eğilimlerin ise bireyleri kötü davranışlarda bulunmaya itebileceği gözden kaçırılmaması gereken bir gerçektir. Bu sebeple; ahlaki davranışlar hayatın merkezine konulduğunda, doğal eğilimlerin sebep olduğu kötü davranışlar da daha az görülecektir. Kılıç'a (2014a, 78) göre, Kant insan eylemlerinin tesadüfe bırakılmasının doğru olmadığını düşündüğü için ahlak eğitimini, eğitimin merkezine koymak gerektiğini savunmuştur. Çünkü bireyler başıboş bırakıldığında doğal eğilimleri onları nereye çekerse oraya gideceklerdir. Bu eylemlerde kişinin kontrolü olmadığından davranışları ahlaki sayılmayacak ve bu davranışlar onların iyiliği yok sayarak kötü olma yolunda ilerlemelerine sebep olacaktır. Tabii ki doğal

eğilimler ve arzular tamamen yok sayılmamalıdır; doğru olan bu eğilimlerin mantık süzgecinden geçirilerek davranışlarda bir ahengin sağlanmasıdır.

Kant, Rousseau'nun aksine çocuğun toplumdan izole bir şekilde büyümesine ve yetiştirilmesine karşı olduğundan topluma uyum sağlayabilmek için çocukların belli başlı davranışları kazanması gerektiğine işaret etmiştir. Ancak toplum yalnızca belirli kuralların ve yasaların öğrenilip bunların uygulanacağı bir yer değildir. Aynı zamanda bireylerin kendi ahlaki yasalarını oluşturmasında toplumun önemli bir yeri vardır. Bu sebeple ahlaki bakımdan hem etkilenen hem de etkileyen oluşundan dolayı çocukların toplumdan uzak tutulmaması, bunun aksine toplumun aktif bir katılımcısı olması şarttır. Acar'ın da (2015, 87) belirttiği üzere Kant, bireylerin hem yasalara uyan hem de yasa koyabilen bir varlıktır. Bununla birlikte Kant bireylerin, başkalarının koyduğu yasalardan kaynaklanan davranışların ahlaki olmadığına inanmıştır. Bireyler yalnızca kendi akıllarına dayanan davranışların sorumluluğunu üstlenebilir, geri kalan davranışlar ise ahlaki bir nitelik taşımaz. Bu durumda yasaya uyma gibi toplumun dayattığı davranışlar zorunlu ve doğru olsa da ahlaki değillerdir. Toplumun bireylerin ahlaki gelişimindeki etkisi de Uğurlu'nun (2015, 47) açıkladığı gibi içinde bulunulan insani ilişkilerin ortaya çıkarttığı problemler ya da durumlara verilen tepkilerin ahlaki inşa edişindedir. Bireylerin belirli davranışları edinebilmesinin en etkili yolu yaşayarak ve tecrübe ederek öğrenmesidir. Toplumda ortaya konan davranışlar da ahlaki davranışların gelişmesinde büyük bir tecrübe sağlamaktadır. Zira ahlak kitaplardan öğrenilebilecek bir şey değildir, insanların etkileşimi bu süreçte olmazsa olmaz bir faktördür. Kant (2007, 101), maksimlerin insanda doğal bir yolla gelişmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu sebeple eğitici ya da ailelerin yapabileceği, neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda belirli düşünceleri benimsetmektir. Yani yapılması gereken; şu doğrudur bu yanlıştır diyerek ahlaki davranışları öğretmek değil, sadece bu fikirlerin onların zihinlerine doğal bir şekilde yerleştirilmesinin sağlanmasıdır. Giesinger'in da (2012, 10) belirttiği gibi bireylerin ahlaki yasalarını oluşturmasında pedagojik bir yardım gereklidir. Çocukları başıboş bırakmak onların ahlaki bakımdan gelişmelerine engel olabilir; çünkü bu durumda onlar doğal eğilimlerine dayalı eylemler göstereceklerdir. Ancak bu gerekli müdahalenin çocukların davranışlarını kontrol etmek anlamına gelmediğini unutmamak gerekir. Sonuç olarak çocukların eylemlerini, başkalarının etkisinde kalmaksızın kendi akıllarına ve maksimlerine dayalı olarak, oluşturmaları ahlaki açıdan geçerlidir. Eğitimcilerin ve ailelerin müdahil

olacakları kısım ise çocukların aklını kullanma yetisinin ve yasalar koyabilme yetisinin geliştirilme sürecidir.

Bir eylemin ahlaki bir nitelik taşıması için bireyin kendi hür iradesiyle yapılmış olması gerekmektedir. Kant'a göre, toplumsal alışkanlıkların, törelerin ve yasaların ahlak yasasına uygun olsalar bile ahlaki bir nitelik taşımamaktadır (Acar, 2015, 29). Çünkü tüm bunlar bireyin iradesinden değil, başkalarının iradesine dayalı gelişmiş zorunluluklardan doğan davranışlardır. Sözgelimi yasaya uymak ahlaka uygun sonuçlar doğursa da bunun çıkış noktası bireyin kendi iradesi olmadığından Kant için ahlaki bir eylem değildir. Bu durum, bu kurallara uyulmaması gerektiği anlamına gelmemektedir. Sadece Kant'ın ahlaki davranış olarak tanımladığı başkalarının etkisinden arınmış bir şekilde ortaya konan davranışlardır. Bunun yanı sıra ceza korkusu veya ödül elde etme niyetiyle yapılan eylemler de Kant için ahlaki sayılmamaktadırlar (Yayla, 2005, 85). Çünkü bu durumda da başka bireylerin veya kurumların istediği, zorunlu koştuğu eylemlerin yapılması söz konusudur. Bireyler hiçbir zaman toplumdan dışlanmamak veya başkalarına kendilerini beğendirmek için eylemde bulunmamalıdır.

Kant ve ahlak konusunda iyi niyet kavramı ve onun bu konudaki düşüncelerinin de aydınlatılması gereklidir. Kant, bir eylemin ahlaki sayılışında veya iyi olup olmadığının tespiti yapılırken bireylerin niyetlerinin en büyük rolü oynadığını savunmaktadır. Bireylerin gösterdiği davranışların sonucu iyilik veya kötülükle sonuçlanabilir. Bu noktada önemli olan bireyin başlangıçtaki niyetidir. Eğer, bireyler iyi niyetlerle bir davranışı ortaya koydularsa, bu davranışın ortaya çıkardığı sonuç ne olursa olsun o davranış iyidir. İyi niyetle yapılmış bir eylem istenilen sonuca ulaşmasa bile iyiliğinden hiçbir şey kaybetmez (Heimsoeth, 1986, 126). Bu durumda bir eylemin ahlaki bakımdan iyi ya da kötü olduğunu değerlendirirken sonuçlarına bakılmamalı, en baştaki niyetin iyi olup olmadığı sorgulanmalıdır. Çünkü Kant için sadece bu şekilde davranışın iyi ya da kötü olduğu anlaşılabilir. Bir eylemin ahlaki sayılabilmesi için iyi olduğu düşünüldüğü için yapılması ve yaratıcının buyruğu ne olursa olsun hür iradeye göre davranılması gerekmektedir (Öktem, 2007, 3). Bu bakımdan davranışlar ancak bireyin kendi kararlarıyla ortaya konduysa ahlaklıdır, bir eylemin iyiliği de sonucuyla değil niyetin ne olduğuyla değerlendirilmelidir. Kant için din, yasa, gelenekler, alışkanlıklar, emirler ve buyruklar kesinlikle ahlaki bir eylemin

belirleyicisi olamazlar. Bir eylemin ahlakiliği her zaman bireylerin inisiyatifine dayalı gerçekleştiğinde tartışılabilir ve bu eylemlerin sorumluluğu sahibine aittir. Kolay'ın da (2015, 64) belirttiği gibi ahlaki eğitim, özgürlüğü amaçlamaktadır. Çünkü bir birey davranışlarının sorumluluğunu alabildiğinde özgürdür. Ayrıca onun özgürlüğü kendi eylemleri üzerinde kontrolü oluşundadır. Başkalarının etkisiyle yapılan eylemlerde özgürlükten söz edilemez. Bu bağlamda bireylerin kendi maksimlerini yani ahlaki yasalarını oluşturmaları ve bu maksimlerin önderliğinde davranışlarda bulunmaları gerekmektedir. Bu maksimler, insanların kendisinden ve hür iradesinden meydana gelmelidirler; bir başkasının etkisi veya baskısı maksimler üzerinde belirleyici olmamalıdır (Kılıç, 2014a, 83).

Ödül veya cezanın ahlaki eylemlerin belirleyicisi olamayacağı daha önce de belirtilmişti. Çünkü, cezadan kaçınma veya ödül elde etme kaygısıyla yapılan eylemlerde bireyin iradesi yoktur. Cezadan kaçınma veya ödül elde etme amacıyla gerçekleşen eylemlerin irade dışında gerçekleşmesi, bu davranışların ahlaki olarak değerlendirilemeyeceğinin bir göstergesidir. Yayla (2005, 84) da “Kant’a göre ahlaklı olmak o kadar yüce, kutsal ve ulvi bir şeydir ki, onun cezai yöntemlerle derecesini düşürmemek ve disiplin ile aynı seviyede tutmamak gerekir.” söylemiyle bu görüşü vurgulamaktadır. Çünkü ödül ve ceza devreye girdiğinde çocuklar, yalnızca bunları göz önünde bulundurarak eylemde bulunacaklardır. Bu ahlaki eğitim sürecinde düşülebilecek en büyük hatalardan bir tanesidir. Kant cezanın eğitimde hiçbir yerinin olmaması gerektiğini savunuyor olsa da bazı durumlarda bunun kaçınılmaz olduğunu da kabul etmiştir. Ancak mesela, çocuğun yalan bir söylediği durumda hemen cezaya başvurulmaması gerektiğini, yalnızca aşağılama, küçümseme gibi manevi cezaların kullanılmasının uygun olduğunu ve bunların ahlak eğitimini desteklediğini ifade etmiştir (Kant, 2007, 104). Toplumdan dışlanma veya utanç duygusunun uyandırılması gibi cezalar, manevi bir nitelik taşımaktadır. Bu durumda Kant için ceza, tamamen yok sayılabilecek bir yöntem değildir. Ancak çocukların ahlaki gelişimini olumsuz yönde etkileyecek miktarda da ceza önerilmemektedir. Zira davranışlarda sadece cezadan kaçınma isteğinin rol oynaması ahlaklılığın terk edilmesidir. Kant'ın arzuladığı ise bu değildir. Ayrıca Kant (2007, 105), “Maddi cezalar manevi cezaların yetersiz kaldığı durumlar için sadece ikame yahut destek olmalıdır.” ifadesiyle maddi cezaların da gerekli görülen zamanlarda kullanılmasının önünü açmaktadır. Ancak, ceza bir kez verilmeye başlandığında bunun devamının geleceği de akıldan

çıkılmamalıdır. Maddi cezalar sonucu hızla alınan ve etkili gibi görünen sonuçlar elde edilse de manevi cezalar daha çok tercih edilmelidir. Maddi cezaların hiçbir şekilde ahlak eğitiminde yararlı olmadığı, manevi cezaların en azından ahlak açısından olumlu bir etkiye sahip olabilme ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü nihayetinde önemli olan çocukların yanlış davranışlarını cezalandırmak değil, onların ahlaki davranışlarda bulunmaları için teşvik edici bir rol üstlenmektir. Ek olarak; bireylerin davranışlarındaki asıl amaç, kendilerine karşı ödevlerini yerine getirmek ve kendi özgürlüklerini ön plana koymaktır. Sözelimi yalan söyleme eylemi Acar'ın (2015, 112) ifade ettiği gibi bireylerin başkalarına karşı ödevlerini yok saymasından çok, kendisine karşı ödevlerini yok sayması olarak görülmektedir. Yani burada, bireyin yalan söyleme davranışında aslında başkasına değil de kendisine zarar verdiği açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü bu eylem sonucunda bireyler hem kendisine karşı saygısını hem de güvenini kaybeder. Bu da aslında başkaları tarafından küçük görülme daha kötü bir durumdur. Ayrıca Kılıç (2014a, 97), çocukların eğitim sürecinde başkalarıyla kıyaslanmalarının onlarda kıskançlık duygusunu ortaya çıkartacağını ve kendilerini onlarla yarıştırmak, onların hatalarını arayarak kendi değerlerini yükseltmeye çalışacaklarını da ortaya koymuştur. Bu kıyaslamaların çocukların eylemlerini etkileyeceğini de eklemek yanlış olmaz. Onlar kıyaslandıklarını bildiklerini için davranışlarını kendilerini kıyası yapan kişilere beğendirmek amacıyla gerçekleştirecektir. Böyle bir niyetle gösterilen eylemlerde ne iyilikten ne de ahlaki bir nitelikten söz edilemez. Özetle, Kant'ın ahlaki bir davranıştan beklediği; iyi bir niyetle ortaya konmuş olması ve sadece kişinin kendi iradesi doğrultusunda gösterilmiş olmasıdır.

4.5.5. Din Eğitimi

Kant, dini ahlaka ait olan bir alan olarak görmektedir (Kant, 2007, 127). Bu bakımdan din ahlaki eylemlerin ortaya çıkmasını sağlamalıdır. Yani Kant'a göre din, ahlaki davranışların pekiştirilmesinde rolü olan bir alandır. Ancak ahlaklı olabilmek için dine illa ki bir ihtiyaç yoktur (Al, 2009, 99). Dini bir inanışa bağlı kalmadan da insanların ahlaki eylemlerde bulunabilmeleri mümkündür. Ancak dini bir inanış varsa ve bu inanış ahlaki gelişime bir katkı sağlıyorsa bu Kant için dikkate değerdir. Kant açısından dinin ahlaktaki rolü, Kılıç'ın da (2014a, 105) belirttiği gibi, ödevlerin tanrısal bir buyruk olarak gösterilmesindedir. Tabii ki Kant'ın ahlak anlayışında

dışarıdan gelen hiçbir buyruğun değeri yoktur; eylemlerin ahlaki sayılabilmesi için bunların kişilerin kendi akıllarından kaynaklanması şarttır. Ancak bu yolla bireyler kendi davranışlarının sorumluluğunu alabilirler. Bu bağlamda ancak din, belirli ahlaki düşüncelerin oluşumuna ve kökleşmesine katkı sağladığında Kant açısından değerli sayılabilmektedir. “Ahlaki dürüstlük-titizlik olmaksızın din bir hurafe işidir.” cümlesiyle Kant’ın bu konu hakkındaki düşüncesi özetlenebilir (Kant, 2007, 128). Ayrıca burada Kant’ın dini dogmatik bir öğreti olarak gördüğünü de eklemekte fayda var. Çünkü din insanlardan koşulsuz bir inanış beklemekte ve sorgulamanın önüne geçerek davranışlarda akli melekelerin rolünü sınırlandırmaktadır. Cassirer’in de (1996, 409-410) belirttiği gibi dinin dogmatikliği yerine ahlaksal akıl dininin rehber alınması şarttır. Başka bir deyişle Kant dogmatik bir din inanışını, ahlaki davranışların gösterilişinde bir engel olarak görmektedir. Ancak tüm bunların yanında Kant, Rousseau gibi dini bir eğitimin belirli bir yaşa kadar kişiyi engellemeyeceğini düşünmektedir. Ona göre çocuklar tabii ki dini öğeleri kavrayabilecek bir altyapıya sahip değillerdir; fakat bazı öğelerin de bu zamanlarda öğretilmesi kaçınılmazdır (Kant, 2007, 125-126). Zira çocuklar günlük yaşantılarında dine ve yaratıcıya dair birçok şey duymaktadırlar ve temel bir eğitim, onların bu konularda yanlış bilgileri edinmelerine engel olması bakımından gereklidir. Tabii bu bilgilendirme dogmatik bir inanışı uyandıracak nitelikte olmamalıdır. Çocuklara bir din eğitimi verilirken bunun ahlaki gelişime hizmet etmesi gerektiği unutulmamalıdır. Bu bağlamda Kant (2007, 128), çocuklara duaların ezberletilişin de sahte bir dindarlık oluşturacağı düşüncesiyle faydasız olduğunu savunmaktadır. Çünkü Kant için bildiğimiz şekildeki bir din inanışı tamamen işlevsizdir, din ancak insanın içindeki iyiliği ortaya çıkarma ve geliştirmede önemli bir role sahip olabilir.

4.6. Locke’da Çocuk Modernleşmesi

Locke çocuk hakkındaki düşüncelerini “Eğitim Üzerine Düşünceler” adlı eseriyle ortaya koymuştur. Çocukların kimliğine ve niteliklerine uygun çocuk yetiştirilişine dair önerilerde bulunmuştur. Bu düşüncelerin ışığında Locke’un çocuk algısı, çocuk masumiyeti, çocuk bakımı, özgürlük ve cinsiyet hakkındaki görüşlerine çalışmanın bu kısmında yer verilmiştir.

4.6.1. Çocuk Algısı

John Locke, insanların zihinlerinin boş bir sayfa olarak nitelendirildiği “tabula rasa” kavramı ile özdeşleşmiştir. O, dünyaya gelindiğinde zihnin boş olduğunu ve zihindeki bilgilerin duyular aracılığıyla elde edilen algılar ve deneyim ile oluşmaya başladığını ifade etmiştir. Bu bağlamda çocuklar ilk zamanlarda yetişkinlerle kıyaslanamayacak kadar az bilgiye sahiptirler. Onlar ne doğa yasalarını ne de günlük yaşamdaki kuralları anlayabilecek bir bilgi birikimi ve yetiye sahip değillerdir. Bu sebeple içinde buldukları durumlara yetişkinler gibi tepkiler verebilmeleri beklenemez. Locke (2004, 71), bir çocuğun bir yetişkinle aynı düşünce şekline ve ifadelerine sahip olamayacağını belirterek aralarındaki farka değinmiştir. Çünkü, yetişkinlerin bilgi birikimi ile çocuklarınki arasında büyük bir uçurum vardır. Locke’un, idelerin deneyim aracılığıyla kazanıldığı görüşü ele alındığında; hayatı daha çok deneyimlemiş olan yetişkinlerin daha fazla bilgiye sahip olacağı da açıktır. Burada çocuklar açısından, yetişkinlerin belirli durumlarda verdikleri tepkiler bir bilgi kaynağı olarak görülebilir. Çünkü Locke, örnekler aracılığıyla öğretme ve gözlem gibi eylemlerin de bir şeyler öğrenmede etkin role sahip olduğunu düşünmüştür. Bu noktada unutulmaması gereken kısım; yetişkinlerin çocukların mevcut zihinsel gelişimini gözeterek onlarla iletişim kurmalarıdır. Çünkü Locke (2004, 72), “Uzun konuşmalar ve mantıksal sonuca varma felsefesi yapma en iyi ihtimalle çocuğu şaşırır ve aklını karıştırır; ona bir şey öğretmez.” diyerek çocukların yetişkinlerin algılama yetisine sahip olmadığına dikkat çekmektedir. Çocukların doğaları göz ardı edilmeden, basit ve anlaşılır ifadelerle yer vermek, soyut yerine somut öğelerden söz etmek gereklidir. Aksi durum onlara bir şey katmadığı gibi bildiklerini de şaşırmalarına sebep olacaktır. Locke’a göre, çocukların davranışları yetişkinlerinkinden farklıdır ve onların bu farklılığına saygı duymak gerekir. Dikkatsizlik, neşelilik ve umursamamazlık gibi nitelikler, çocukların doğasından gelir ve bu davranışlara saygıyla yaklaşmak en doğrusudur (Locke, 2004, 71). Bu bağlamda Locke, çocukluğu ayrı bir gelişim dönemi olarak kabul eden ve çocukluğun incelenmesinin yolunu açan düşünürlerden biri sayılmaktadır.

4.6.2. Çocuk Masumiyeti

Çocuğun masumiyetinin kabulü çocuk modernleşmesi kavramı açısından önemli bir gelişmedir. Hatırlanacağı üzere; ilk günah öğretisinin reddedilmesi çocuğun masum

olarak görüldüğüne işaret etmektedir. John Locke'un da zihni boş bir sayfa olarak nitelendirmesi zihinde doğuştan bir günah öğretisinin bulunmayacağına inandığının bir göstergesidir. Çünkü ona göre, zihinde ne Tanrı'ya ne de iyilik veya kötülüğe dair bir bilgi bulunmamaktadır. Eğer doğuştan gelen bir ide olsaydı; bu olsa olsa Tanrı idesi olurdu (Güzeloğlu, 2008, 11). Zihinde bu tarz bilgilerin bulunmaması, çocukların iyi ya da kötü olarak nitelendirilemeyeceğinin bir kanıtıdır. Bomboş bir zihne sahip bir birey nasıl günahkâr sayılabilir ki? Ek olarak, Keleş'in (2013, 70) belirttiği gibi çocukların ilk yaşlarında aklını kullanamadığı ve iyi ile kötünün ayrımını yapamadığı düşünülürse, akıllarını kullanma yetisine erişene dek onları iyi ya da kötü olarak kategorize etmek yanlış olacaktır. Burada Locke'un Kant ile paralel bir görüş taşıdığı kolaylıkla anlaşılabilir. Locke eserlerinde çocuğun masumluluğu konusuna özel bir başlık ayırmamış olsa da onun düşüncelerinden ve ifadelerinden çocukların masum olduğuna inandığı kolayca anlaşılabilir. Örneğin, çocuklar için bir eğiticinin seçimi konusunda yer verdiği "Çocuğunuzu masumiyetini, neşesini koruyabilecek ellere emanet edin ki bu eller ona iyi baksın, kötü eğilimlerini kökünden söksün ve yerine güzel alışkanlıklar koysun." (Locke, 2004, 137) söyleminde çocuğun masum olduğu ve bu masumiyetin korunması gerektiğine dikkat çektiği görülmektedir. Yine bu söylemden çıkarılabilecek bir diğer sonuç da çocukların kötü eğilimlere sahip olduğudur. Kant gibi Locke da akla dayalı olmayan arzuların kötü davranışlara yol açabileceğine inanmaktadır. Bu açıdan doğru olan, onları kötü eğilimlerden uzak tutarak içlerindeki iyinin korunmasını sağlamaya çalışmaktır. Bu bağlamda Locke'un çocuklara iyi davranış alışkanlığını aşılıyarak gelecekte akıllarını kullanmaya başladıklarında iyiye yönelmelerinin sağlanacağına inandığı da açıkça görülmektedir. Sonuç olarak, çocukluk kavramının temellerinden sayılan masumiyet inancı Locke'ta da kendini hissettiren bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.6.3. Çocuk Bakımı

4.6.3.1. Alışkanlık

John Locke, "Eğitim Üzerine Düşünceler" adlı eserinin daha ilk cümlesinde çocuk yetiştirilişinde en temel noktanın vücudun sağlığı olduğunu ve sağlıklı bir zihne sahip olabilmenin yolunun en başta beden sağlığından geçtiğini ifade etmiştir. Bu düşüncesine de zihni doğru bir şekilde işlemeyen bireylerin hiçbir zaman doğru seçimler yapamayacağını ve bedenleri sağlıksız olduğu sürece bir ilerleme

gösteremeyeceklerini eklemiştir (Locke, 2004, 13). Bu sebeple ailelere düşen ilk görev; çocuklarının bedenlerini olabildiğince sağlıklı ve dayanıklı olmasını sağlamaktır. Bedenin her türlü zorluğa dayanıklı olabilmesinin yolu ise çocukların en basit tabirle pamuklara sarılmadan, çeşitli zorlayıcı durumlara alışabilmelerinin sağlanmasıdır. Bu, ne kadar erken vakitte uygulamaya konulursa o kadar faydalı olacaktır; zira Locke'un (2004, 18) belirttiği gibi bireyler büyüdüğünde onları buna alıştırmak için geç kalınmış olunacaktır. Örneğin, çocukların uyku saatleri, alışacakları sıcaklık, giyim kuşamı ve beslenmesi gibi konularda geleneksel yöntemleri kullanmak yerine; zihnin ve bedenin sağlığının gözetilerek, onların geleceği bakımından doğru alışkanlıkların kazandırılması gereklidir. Çünkü, bu dönemde edinilen yanlış alışkanlıklar onların bütünsel gelişimine zarar vererek, gelecekte geri alınamayacak kusurların meydana çıkmasına zemin hazırlayacaklardır. Ayrıca Ward (2010, 177), bu gibi dış müdahalelerin sadece bedenleri zorlu durumlara alıştırmak kaygısı değil aynı zamanda arzuları kontrol etme ve aklın etkili kullanımına zemin hazırlamak amacı güttüğünün altını çizmiştir. Bedenin dayanıklı kılınması, bireylerin zihinlerinin de sağlıklı olmasında en büyük faktörlerden biridir ve arzuların engellenebilmesi aklın etkili bir şekilde kullanılabilmesinin yolunu açmaktadır. Keleş'in (2013, 75) ifade ettiği gibi çocukların bu tür zorluklara alışması, onların hayattaki sorunlarla baş edebilmelerini sağlayacak, kendi ayakları üzerinde durmayı öğrenerek başkalarının kolayca etkisi altına girmeyecektir; aksi takdirde zayıf bir kişiliğe sahip olarak başkalarının egemenliği altına girmeleri kolaylaşacaktır. Özgürlükçü bir düşünür olan Locke için, bu kaçınılması gereken en mühim durumlardan bir tanesidir; bu sebeple çocuklarında sağlam bir karakter oluşturabilmek için ailelerin bu hassas dönemlerinde çocuklarının bedenlerini güçlü kılmaları büyük bir önem arz etmektedir. Sözelimi, çocuklar hasta olduğunda hiç beklemeden onları doktora göstermek, doktor gereksiz ilaçlar vererek çocukların midesini dolduracağından sakıncalı bir durumdur (Locke, 2004, 31). Eğer, hastalık çok ciddi değilse ilaç kullanmadan iyileşmenin beklenilmesi daha doğrudur; zira ilaç kullanmaya alışmak karaciğer ve böbrek gibi organlar üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Ayrıca ilaca başvurmadan iyileşmek, bağışıklık sisteminin güçlenmesini ve bedenin yılmaz olmasını sağlayacaktır. Burada unutulmaması gereken durum, hastalığın ne derece ciddi olduğunun belirlenmesidir. Aksi takdirde, gereken durumda doktora başvurulmaması da sakıncalı durumların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Çocukların, sağlığını gözetmek ve hastalıklara karşı önlemler almak önemlidir; ancak en önemlisi onların her türlü hastalığa ve probleme

karşı dayanıklı kılınmalarının sağlanmasıdır. Bu sebeple çocuğun bakımına dair her davranış, onların gelecekte karşılaştıkları durumlara hazırlıklı olmaları ve onların akıl ile beden sağlığını korumaları amacını taşımaktadır.

Locke, çocukların her türlü sıcaklığa karşı dayanıklı olmalarının gerekli olduğunu savunmuştur. Soğuğa dayanıklı yetiştirilen bir bedenin daha dayanıklı olacağını bu sebeple çocukların sürekli sıcakta tutulmamaları ve üşümelerinden korkularak sürekli birtakım tedbirlerin alınmaması gerektiğini düşünmüştür. “Sık soğuk su kullanımıyla vücudun bu kısımlarını dirençli hale getirerek, aksi şekilde terbiye edilmiş çocuklarda ayakların kazaren ıslanması sonucu oluşabilecek talihsizlikler engellenecektir.” (Locke, 2004, 16) ifadesiyle, çocukların soğuğa karşı dayanıklılığının artırılmasını önermiştir. Sözelimi sürekli sıcakta tutulmuş bir ayak, ıslandığı zaman üşüyecek ve çocuk bu duruma alışkın olmadığı için birtakım hastalıkların habercisi olacaktır. Bu bağlamda bu gibi talihsizliklerden kaçınabilmek için çocukların türlü sıcaklıklara maruz kalmaları, onlar için çok daha faydalı olacaktır. Çocukları belli bir sıcaklığa alıştırmak, gelecekte farklı sıcaklıklara maruz kaldığında güçsüz ve hazırlıksız kılacaktır. Bu durum ise onların sağlıklarını olumsuz etkileyecektir. Aynı zamanda, çocuk güneşten kaçınarak daha çok gölgede vakit geçirirse güneş yanığı gibi güzelliklerini engelleyecek bir durum yaşamaz ancak bu, onların işe yarar bir birey olmalarına engel olur (Keleş, 2013, 75). Sürekli çocukları bir şeylerden koruyarak, kırılgan bir nesnelermiş gibi yetiştirmek aslında onları daha da kırılgan ve dayanıksız yapmaktadır. Çocuk güneşin altında da vakit geçirmelidir, yağmurlu havada da karda da koşturmalıdır. Bunların engellenmesi hem onların özgürlüğüne bir darbe vuracak hem de gelecekte karşılaştıkları iklim koşullarına hazırlıksız yakalanmalarına sebep olacaktır; Locke’un arzusu ise tüm bunların engellenmesidir. Ayrıca Locke, çocukların uyuma saatleri ve uyuyacakları ortamlar konusunda da birtakım düşünceler ortaya koymuştur. Ona göre, çocuklar uzun saatler boyunca uyumamalı, bedenlerinin ihtiyacı olan sürede uyuyabilmeleri için çeşitli düzenlemeler yapılmalıdır. Bu konuda Locke (2004, 27), çocukların sabah erken saatte uyandırılması durumunda, ne zaman uyuyacaklarının da belirlenebileceğini ifade etmiştir. Çünkü erken uyandıklarında uykuları da erken gelecektir ve böylelikle bir uyku düzeni oluşturulabilecektir. Ek olarak, çok yumuşak olan yataklar, çocukların vücut şeklini bozmakta ve onları güçsüzleştirmektedir (Keleş, 2013, 77). Bu bağlamda çocuklar için en sağlıklı sert yataklarda uyumalarıdır. Sert bir yatakta uyumak hem onların güçlü bir bedene sahip

olmalarını sağlayacak hem de beden yapıları bozulmayarak sağlıklarını koruyacaklardır. Aynı zamanda Locke (2004, 28), çocukların sürekli aynı şekilde hazırlanmış bir yatakta uyumak yerine, yastığın yüksekliği gibi değişikliklerin yapıldığı bir yatakta uyumalarının gelecekte karşılaşacakları birtakım değişikliklere hazırlık olacağını da ifade etmiştir. Çocuklara her türlü durumu yaşatmak onların gelecekteki birçok zorluğa göğüs germelerini kolaylaştırır; ancak konfor alanı içerisine sıkıştırılan bir çocuk karşılaştığı ilk terslikte bocalayacaktır.

Çocukların alışmaması gereken bir diğer davranış da ağlayarak her istediklerini yaptırma davranışıdır. Bu alışkanlık onlara yerleştiğinde istedikleri en ufak şeyde ağlamaya başlayarak etrafındaki kişilerin bu isteklerini yerine getirmesini beklerler. Bu da onların, elde etmek istedikleri şeyler için çabalamamalarına ve nihayetinde hiç tecrübe kazanamamalarına neden olur. Başkalarına bağımlı hale gelir ve kendi işini kendi görmeyi öğrenemez; sonuç olarak da zihinlerini dahi özgür bir şekilde kullanmayı unuturlar. Locke (2004, 32), çocukların arzularına karşı gelmeyi, doğal eğilimlerini kontrol etmeyi ve bedenlerini her türlü zorluğa alıştırmaları gerektiğini ifade etmiştir. Bu, gelecekte karşılaşılan zor durumların kolayca atlatılması bakımından önemli bir adımdır. Hem de sürekli arzularının peşinde koşulduğunda aklın isteklerine kulak verilemez ve akıl yerine arzuların kölesi olunur. Bu da zihnin sağlıklı gelişiminin önünde büyük bir engeldir. Ayrıca, sürekli bu isteklerin gerçekleşmesi için uğraşmak bireyin özgürlüğüne en büyük darbelerden bir tanesidir. Bu nedenle ebeveynlerin, çocuklarının her istediğini yerine getirmemesi ve her ağladıklarında hemen yelkenleri suya indirmemesi gereklidir. Çocukların istediklerini reddetmek onları üzebilir ancak, bu onların geleceği için büyük bir yatırımdır. Locke (2004, 93), “Doğal ihtiyaçların yol açtığı acılar daha da büyük rahatsızlıkların işaretleridir ve bu sebeple kesinlikle ihmal edilmemelidir. Ancak yine de çocuklar bu tür zorluklara ne kadar çok alışırse vücutları ve zihinleri verilen akıllıca özenle o kadar güçlü olur ve onlara gelecekte o kadar faydası olur.” ifadesiyle sadece gerekli durumlarda çocukların isteklerinin yerine getirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Karşılaştıkları zorlukların çocukları daha güçlü kılacağı bu sebeple acı veren bazı durumlarda hemen yardıma koşmak yerine, onların bunlarla baş etmelerine izin verilmesi gerektiğinin daha iyi olduğu belirtilmiştir. Ancak Locke (2004, 95); ebeveynlerin yapmayı reddettiği bazı istekler başkaları tarafından çocuklara sunulduğunda onların, ailelerine duydukları sevgi ve saygıyı yitirme tehlikesinin

bulduğunu da eklemiştir. Böyle bir durumdan kaçınmak için çocuklara neden isteklerinin yerine getirilmediği anlatılmaya çalışılmalıdır. Ailelerin çocuklarına, bu karşı gelişlerin onların iyiliği ve geleceği için yapıldığını hissettirmeleri gereklidir. Bunun sonucunda çocuklar, hayatta bir şeylerin emek gösterilmeden elde edilemeyeceğini görerek istediklerini elde etmek için kendileri çabalayacaklardır. Ayrıca, her zaman bu arzuların yerine getirilmesinin mutluluk verici olmadığına da aşılması oldukça önemlidir. Zira en nihayetinde önemli olan aklın isteklerinin gerçekleştirilmesi için emek harcamaktır. Locke'un (2004, 32) deyişiyle "Kendi arzularını reddedebilen bir kişi kendi eğilimlerini aşar ve iştahı aksi yöne eğilimli olsa bile aklının yönlendireceği en iyi yolu izler."

4.6.3.2. Kundaklama ve Giyim

Locke, çocukların ilk doğdukları andan itibaren dar ve sıkı giysiler giydirilmesinden ve sıkı kundaklama yöntemlerinden kaçınılmasının doğru olduğunu, bu tarz bir giyim şeklinin onların özgür hareketlerine engel olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda dikkat edilmesi gereken ilk şey; çocukların hiçbir zaman sınıksız kıyafetler giymemesi ve sarmalanmamasıdır (Locke, 2004, 19). Zira bu tür uygulamalar çocukların vücut şeklini bozarak doğal gelişimini engelleyecektir. Daha önce de belirtildiği gibi dar ve sıkı kıyafetler ile kundak bezleri çocukların kan dolaşımını engellemekte ve hareket özgürlüklerini kısıtlamaktadır. Rahat bir şekilde beden gelişebilmesi için daha bol ve rahat giysilerin tercih edilmesi gerekmektedir. Zaten çocukların bedenleri doğal bir biçimde kendiliğinden gelişeceğinden ve bu konuda doğaya daha yetenekli olduğundan onların bedenlerinin gelişimine müdahale etmeden doğaya fırsat tanınması daha doğru olacaktır (Keleş, 2013, 75). Aksi bir çaba, çocukların bedenlerinde kalıcı bir hasarın meydana gelmesine yol açabilmektedir. Doğal bir yolla gelişip serpilecek çocuğu belirli kalıplara sokmak orantısız bir büyümenin gerçekleşmesine de zemin hazırlayabilmektedir. Locke (2004, 20) bu konuda, "Dar göğüsler, kısa ve kokan nefes, hasta akciğerler ve sakatlık sıkı korsaj ve dar kıyafetlerin doğal ve hemen hemen değişmez etkileridir. Bu şekil narin ve güzel şekil verme çabaları onları bozmaktan başka işe yaramaz." söylemiyle bu tarz bir giyim şeklinin çocukların sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini açıklamıştır. Ancak ne var ki bu tür kıyafet seçimlerinin ardında bir de çocukların vücutlarını sıcak tutma kaygısı yer almaktadır. Bilindiği gibi Locke, çocukların ne çok sığa ne de çok soğuya maruz kalmaları gerektiğini savunmuştur.

Aslında çocukların bedenlerini sıcak tutmak iyi bir amaç olmamakla beraber sakıncaları da fazladır. Örneğin; çocuklara evin içerisinde şapka ve bere takılarak başlarının sıcak tutulması Locke'a göre (2004, 15), baş ağrısı ve soğuk algınlığı gibi birçok hastalığın sebeplerinden biridir. Hatta, çocukların başlarını ve vücutlarını sürekli sığağına alıştırmak onların soğukla baş edebilmelerini engelleyecektir. Dayanıklı bir bedene sahip olduklarında ise çok daha kolay hasta olabileceklerdir. Bu konuda diğere düşünürler gibi Locke da ailelerin yanlış inanışlarının ve çocuk yetiştirmede düştükleri hataların düzeltilebilmesi için bir çaba göstererek çocuğun sağlığını ve mutluluğunu ön plana çıkarmıştır. Ayrıca Locke, kıyafetlerin rahat olmasının yanında sade oluşunun da gözetilmesi gerektiğine inanmıştır. Çünkü eğer çocuklar süslü giysiler giymeye alıştırlarsa diğere çocuklardan üstün olduklarını düşünecekler, kendini beğenmiş bir karaktere sahip olacaklar ve devamlı yeni giysiler giymek isteyeceklerdir (Locke, 2004, 35). Bu durum, çocukların arzularını besleyerek, davranışlarında akli geri plana atmalarına olanak tanıyacaktır ki bu çocuk yetiştirilişinde kaçınılması gereken en temel mevzulardan biridir.

4.6.3.3. Beslenme

John Locke, çocukların aldığı besinlerin ve beslenme şeklinin de onların gelişimi üzerine etkisi olduğunu düşünerek birtakım görüşler ortaya koymuştur. Sonuçta yenilen besinlerin bireylerin sağlığı açısından önemli bir etkisi vardır. "Ne yersen o'sundur." cümlesi çok sık duyulan bir ifadedir ve bu ifade, vücuda alınan her besinin kişinin bedeninin gelişiminde ve sağlığında belirleyici bir role sahip olduğunu anlatmaya çalışır. Beden sağlığı, Locke açısından zihinsel gelişimi etkileyen en temel etmen olarak görüldüğünden Locke, çocukların beslenmesi üzerine de fikir yürütmüştür. Locke (2004, 20) bu konuda, çocuklara basit ve sade yiyecekler verilmesi ve diş ve vücut sağlığına olumsuz etkileri olacağından onlara belirli bir yaşa kadar et yedirilmemesini önermiştir. Genel olarak çocukluk kavramını tanıyan düşünürlerin hepsi çocukların yetişkinlerle farklı bir beslenme şekline sahip olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Onların ihtiyacı oranında ve sadece bedensel gelişimlerine yararı dokunacak besinlerin verilmesi büyük bir önem arz etmektedir. Çocukların bünyesi, yetişkinlerin tercih ettiği ağır ve baharatlı yiyeceklere alışkın değildir ve bu besinlere erken yaşlarda alışmamaları gerekir. Burada hem onların sağlığı düşünülürken hem de az ve basit öğünler tüketerek lükse ve aşırılığa alışmamaları amaçlanmaktadır.

Locke (2004, 21), çocukların süt ve süt ürünleri gibi besinleri tüketmelerinin en doğrusu olduğunu; baharatlı, soslu, şekerli, tuzlu yiyeceklerden ve alkollü içeceklerden kaçınılması gerektiğini öne sürmüştür. Buradan öğünler ne kadar sade ve basit tutulursa çocukların daha sağlıklı bir bünyeye sahip olacaklarını düşündüğü anlaşılmaktadır. Fazla baharatlı yiyecekler yetişkinler için bile sakıncalıyken, daha hassas bir bünyeye sahip çocukların bundan olumsuz etkilenmemesi beklenemez. Ayrıca alkol, bağımlılığa yol açacağından erken yaşlarda alkollü içeceklerin hiç içilmemesi gerekir. Alkolün, karaciğer gibi organlara verdiği zararlar göz önünde bulundurulduğunda, genç yaşta böyle bir alışkanlık kazanmanın sağlık açısından büyük olumsuzluklara sebep olacağı da çok açıktır. Öte yandan Locke (2004, 23), çocukların her gün aynı saatte yemek yemelerinin de sakıncalı olduğunu ekleyerek buna alıştıktan sonra eğer farklı bir vakitte yemek yenirse midenin rahatsızlanabileceğine dikkat çekmiştir. Aslında Locke'un çocukları dayanıklı ve sağlıklı kılabilmek için onlara her türlü durumu ve zorluğu tecrübe ettirme arzusu burada da kendisini göstermektedir. Sonuç olarak; Keleş (2013, 76), çocukların beslenme alışkanlıklarının esiri olmaması gerektiğini, çünkü bu durumun onların karakteri haline geleceği ve daha sonra ortadan kaldırılmasının zor olacağını belirtmiştir.

4.6.4. Özgürlük

Locke için özgürlük, bireylerin bir eylemde bulunma ya da bulunma seçimini kimsenin etkisinde kalmadan yapmasına olanak tanıyan bir güçtür. Çocukların seçim yapabilmesi için belirli bir akli gelişim düzeyinde olması gereklidir. Çocuklar, kendi davranışları üzerinde kontrol sahibi oldukları ve yeterli zihinsel gelişimi sağladıkları zaman özgür bir birey haline geleceklerdir; bu zamana kadar ise ailelerinin bakımına ve yönlendirmesine muhtaçtırlar (Genç, 2007, 21). Daha aklını kullanmaya başlamamış bir çocuğun, akla dayalı davranışlar göstermesi beklenemez. Arzularının ve eğilimlerinin etkisi altında kaldıkları için de tam olarak özgür sayıldıkları söylenemez. Bu sebeple ailelere düşen en büyük görev, çocuklarına yol gösterici bir rol edinmek ve onlara arzularını reddetmeyi öğretmek aklın kullanımını ön plana almalarını sağlamaktır. Çünkü özgürlük Locke felsefesinde önemli bir kavramdır ve bireyler akıllarını özgürce kullanabilecek düzeye gelene kadar ailenin desteği gereklidir. Eğer, bu şartlar oluşmadan ebeveynler çocuklarını tamamen özgür

bırakılırsa, Genç'in de (2007, 22) belirttiği gibi onları hayvanların dünyasına itmiş olurlar. Bireylerin akıllarını kullanmadan evvel kontrolsüz bir biçimde başıboş bırakılmaları onları özgür kılmaz, aslında hayvanlar gibi vahşi dürtülerinin doğrultusunda eylemlerde bulunmalarının önünü açar. Locke'un görüşüne göre özgürlük; her an istenilen davranışların gerçekleştirilmesi değil, bu davranışların gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceği üzerinde bir kontrole sahip olmaktır. Bu düşüncesini Locke'un (1999, 314) "Bir eylemi gerçekleştirmek ya da caymak eşit olarak bir insanın gücünde değilse ya da yapmak ya da yapmamak eşit ölçüde zihnin tercihiyle belirlenmiyorsa eylem istençli olsa bile o insan özgür değildir." ifadesinde görebilmek mümkündür. Başka bir deyişle, özgür olmak için illa ki bir davranışta bulunmak şart değildir; bir eylemi gerçekleştirme ya da gerçekleştirilmeme gücünü elinde bulundurmamak dahi özgür olunduğunun bir ibaresidir. En önemlisi de bu şartların başka bireylerin etkisi altında değil de bireyin kendi aklından kaynaklanarak oluşmasıdır. Gianoutsos'un da (2006, 3) dile getirdiği gibi özgürlük tüm engellerin ve kısıtlamaların ortadan kalkmış olması değil, bireylere bağımsızlık duygusunun aşılmasıdır. Yani asıl özgürlük, bireyin hareket ve düşüncelerinde tamamen bağımsız olması, öncelikle zihnin başkalarının mahkumiyetinden kurtarılmasıdır. Çocukları doğada başıboş bırakmak Locke için yanlış olsa da bu çocuğun tamamen dışarıdaki dünya ile bağının kesilmesi gerektiği anlamına gelmemektedir. Çocuk toplumun içerisinde yer alarak bir şeyleri deneyimlemeli ve çeşitli durumlara başkalarının verdiği tepkileri gözlemlemelidir. Ayrıca toplumun içerisinde cesaret kazanacağı ve yaşlıları ile uyum sağlamayı öğreneceği de unutulmamalıdır (Locke, 2004, 58). Dünyaya hiçbir şey bilmeyerek gelen bir çocuğun, hayatta kalabilmesi için gözlemler yapması, bir şeyleri tecrübe ederek deneyim kazanması ve nihayetinde yaşadığı dünya hakkında bilgi sahibi olması gereklidir. Tabii, belirli bir yaşa gelene dek ailenin çocuk üzerinde hakimiyetinin olması gerektiği de unutulmamalıdır. Ailelerin kurduğu bu hakimiyet ve yönlendirme sonucunda çocukların özgürlüğü ile ilgili bir yargıda bulunmak da doğru olmayacaktır; çünkü bireyler akli bir varlık haline gelmeden özgürlükten bahsedilemez. Ancak zihinler bağımsız bir şekilde kullanılarak, eylemler üzerinde tam kontrol sağlandığında özgürlüğün varlığından söz edilebilir.

4.6.5. Cinsiyet Farklılıkları

John Locke her ne kadar hem çocukluk durumuna saygı duyan hem de özgürlükçü düşünceleriyle tanınan bir filozof olsa da kız ve erkek çocukları arasında ayırım yapmış olduğu açıkça görülebilmektedir. Lascarides ve Hinitz (2000, 49), Locke'un mektuplarında kız ve erkek çocukların eğitiminin farklı olması gerektiği düşüncesine yer verdiğini ifade etmişlerdir. Anlaşılacağı üzere, Locke'un pedagoji üzerine yazdığı eserde yer verdiği düşünceler her iki cinse de hitap etmemektedir. Her ne kadar bunun sebebine değinmemiş olsa da erkek ve kız çocuklarının bedensel ve zihinsel eğitiminin aynı olamayacağını savunmuştur. "Burada hep erkek çocuğuyla ilgili konuşuyorum çünkü bu sohbetin temel amacı genç bir beyefendinin bebekliğinden itibaren nasıl yetiştirilmesi gerektiğini anlatmaktır ve bunların çoğu kız çocuklarının eğitime çok da uymayacaktır." (Locke, 2004, 15) ifadesiyle pedagoji kitabını erkek çocuklarına hitaben yazdığını ve çoğu düşüncesinin de kız çocuklar için uygulanamayacağını belirttiği açıkça görülebilmektedir. Rousseau da aynı şekilde eserinde Emile örneği üzerinden erkek çocuklara dair düşüncelerini ortaya koymuş; kız çocuğuna dair ise ancak Emile'e eş olacak Sophie örnekleme üzerinden görüş bildirmiştir. Bu durumda Locke, kendi görüşüne göre, eğitim konusunda kız çocuklarının erkeklerden ayrı tutulması gerektiğini düşünmüş olmasına rağmen eserinde kız çocuğun eğitime dair bir düşünceye rastlanmamıştır. Kız çocuğunun bahsi ancak kitabın bir iki yerinde geçebilmektedir; örneğin, erkek çocuklarının güzelliği yerine işe yarar bir birey haline gelmesi önemli görüldüğünden gölgede korunmak yerine güneşin altında vakit geçirmeleri önerilirken kız çocuklarının güzelliğine önem verilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Locke, 2004, 18). Ancak Locke'un bu ifadesinden onun cinsiyetçi bir tutuma sahip olduğu gibi bir çıkarım yapmak yanlış olacaktır.

4.7. Locke ve Eğitim

Bu başlık altında Locke'un çocukların eğitimi hakkındaki görüşleri; eğitim görüşü, ezber metodu ve kitap okuma, eğiticilerin rolü, çevrenin etkisi, ahlak eğitimi ve din eğitimi başlıkları ile sunulmuştur.

4.7.1. Eğitim Görüşü

Çocuklar, doğuştan hiçbir bilgiye sahip olmadığından eğitim işi, Locke için önemli bir süreç olarak görülmektedir. Çocuk çevresinde ne gözlemlerse, deneyimlerse ve ona ne öğretilirse zihni tüm bunlara göre şekillenir. Locke (2004, 13), çocukların zihinlerinin bu şekilde şekillendirmesi durumunu nehir benzetmesiyle açıklamıştır. Çocukların zihinlerinin nehirdeki su gibi yönlendirilebileceğini, istenilen yöne çevrilebileceğini ifade etmiştir. Yani çocukluğun ilk yıllarından itibaren çocukların algıladıkları ideler, onların bilgi birikimini oluşturmaktadır. Bu yüzden doğumundan itibaren çevresinde yaşanan, onlara öğretilen ve deneyimledikleri her şey çocukların kişiliklerinin oluşumunda etkilidir. Dolayısıyla çocukların eğitiminin geciktirilmemesi büyük bir önem arz eder. Locke'a göre çocuğu şekillendirmeye erken yaşta başlamak gereklidir; ancak bu şekilde çocuk, aklını kullanabilmeyi öğrenerek arzularını reddedebilme yetisini kazanabilir (Keleş, 2013, 74). Bunun için çocuk aklını kullanabileceği yaşa gelene kadar bu dönem için hazırlık yapmak gerekir. Örneğin, çocuğun yetiştirildiği süreçte onları lükse ve her istediklerinin yerine getirilmesine alıştırmamak gereklidir. Aksi takdirde çocuk bu durumlara alışarak arzularını eylemlerinin merkezine alacaktır ve bu durum gelecekte aklın kullanılması önünde büyük bir engel oluşturacaktır. Locke (2004, 83), çocuklara yanlış verilmiş bir eğitimin onları olumsuz etkileyeceğini ve dünya hakkında gerekli bilgiye sahip olmadıklarında bocalayacaklarını öne sürmüştür ve bunu önlemenin yolunun da onlara dünyayı tanıtmak olduğunu eklemiştir. Çoğu kez çocukları, dünyayı ilk kez ziyaret eden bir turiste benzetmiş olan Locke, çevrelerindeki yaşamı onlara öğretmenin ailelerin ve öğretmenlerin görevi olduğunu düşünmüştür. Bu sebeple Locke'a göre, hem onların işine yarayacak bilgilerle donatılması hem de meraklarına yenik düşerek sordukları soruların sabırlı bir şekilde cevaplanması gerekir. Ayrıca Locke (2004, 86), çocukların dünya hakkındaki her şeyi öğrenmesi mümkün olamayacağından, onlara işlerine yarayacak ve en gerekli bilgilerin öğretilmesi gerektiğinin de altını çizmiştir. Bu açıdan Locke'un eğitimde pragmatist bir anlayışa sahip olduğu söylenebilir. Çünkü onun için önemli olan öğrenilen bilgilerin miktarından ziyade işe yararlılığıdır. Locke'a göre çocuğun dünyayı tanımaya ve gelecekte dünyaya uyum sağlayabilmesine yetecek kadar bilgi gereklidir, fazlası ise zaman kaybı ve hafızanın gereksiz bilgilerle doldurulmasıdır. Buna göre çocuklara öğretilen bilgilerin onların seviyelerine uygun olması, ezber yerine deneyim üzerine kurulması ve gereksiz bilgilerle çocukların belleklerinin

doldurulmaması gerekir. Ayrıca Locke (2004, 136-137) için bu öğretim işi eğitimin küçük bir kısmını oluşturmaldır. Asıl önemli olan ise çocukların kötü eğilim ve alışkanlıklarını yok ederek iyi alışkanlıklarını ön plana çıkarmaktır. Onların akıllarının gösterdiği yolda ilerleyebilme ve arzularına karşı koyabilme yetisini kazanabilmesi Locke için daha önemli bir amaçtır. Çünkü Locke, bir insanın değerini ne kadar bilgili olduğuyula değil, onların erdemliliği ve ne derece akli olduğuyula ölçmektedir. En nihayetinde de Locke'un arzuladığı bir dünya insanı yetiştirmiş olmaktır (Didier, 2009, 59). Dünya insanı yetiştirirken yalnızca derslerin öğretiminin yeterli olmayacağı çok açıktır. Bunların yanında Locke'un eğitim anlayışında natüralist eğitimin izlerini de bulmak mümkündür. Locke'a göre eğitimin doğal gelişimi desteklemesi ve çocuğun yetenek ve eğilimlerini göz önünde bulundurması gerekir (Kılıç, 2014a, 35). Locke göre, çocuk eğitiminde her tedbirin doğru zamanda alınması ve hiçbir şeyi vaktinden önce çocuklara öğretmek kafalarını karıştırmamak gerekir. Özetle Locke'un eğitimden beklediği, bireylerin doğal eğilimleri üzerinde kontrol gücüne sahip olabilmelerini, erdemli davranışlar göstererek bir dünya vatandaşı haline gelebilmesini, yeteneklerin doğal bir yolla gelişebilmesini ve üzerinde yaşadığı dünya ile ilgili gerekli bilgileri kazanmayı sağlamasıdır.

4.7.2. Ezber Metodu ve Kitap Okuma

Öte yandan çocukların kitap okuması konusunda Locke'un, Rousseau ve Kant gibi yasaklayıcı bir tutum takınmadığı gözlenmektedir. Hatta, çocuğun seviyesine uygun bir kitap okuduğu görüldüğünde okumaya karşı bir çaba gösterdiği için ödüllendirilmesi gerektiğini bile ifade etmiştir (Locke, 2004, 140). Locke, çocukların kitap okuma aktivitesi ile onların okuma becerisini geliştirdiğini düşünmektedir. Rousseau ve Kant'ın bu konudaki en büyük çekincesi; çocukların zihinlerinin kitaplardaki gereksiz bilgilerle doldurulacak olmasıdır. Locke'da da aslında aynı kaygı görülse de o, kitap seçiminin önemli olduğuna inanmaktadır. "Kitabın konusu onun seveceği türden olmalı, asla zihnini gereksiz saçmalıklarla veya kötü davranışlara ilişkin prensiplerle ilgili bir şeyle doldurmamalı." (Locke, 2004, 140) cümlesiyle kitabın içeriğinin çocuklar üzerinde yanlış bir etkiye sahip olabileceğine de dikkat çekmektedir. Yani Locke için kitap okumak sakıncalı görülse de kitapların içeriğinin çocuklarda olumsuz bir etkiye sahip olmaması ve hafızalarını işe yaramayan bilgilerle meşgul etmemesi gerekmektedir. Locke (2004, 115) ayrıca kitap okumanın

çocuklara bir görev olarak verilmemesi gerektiğini de eklemektedir. Çünkü onun düşüncesine göre, bir eylem ya da davranış çocuklara görev olarak verildiğinde veya zorunlu tutulduğunda çocuk bu eylemden nefret edecektir. Bu bakımdan yapılması arzu edilen davranışları, onlara görev olarak yüklemek sakıncalıdır. Bu tavır çocukların gerçekleşmesi istenen eylemden sonsuza dek nefret etmeleri riskini arttırır. Önemli olan çocukların eylemleri kendi istedikleri için yapmalarını sağlamaktır. Kitap okudukları görüldüğünde onları kontrollü bir şekilde ödüllendirerek bu eylemin sürekliliği sağlanabilir. Ancak gerekli durumlarda onların kitap seçimlerine müdahalede bulunmak gerekir. Bu müdahalenin doğru bir şekilde yapılması ise çok önemlidir. Zira burada yanlış bir yol izlenirse onları tamamen kitaptan soğutma riski vardır. Sonuç olarak Locke göre, eğer çocukların seviyesine uygunsa ve gereksiz ya da kötü örnek oluşturabilecek bilgilerle yüklü değilse, onların okuma becerisini geliştirmek amacıyla kitaplar okunmaları desteklenmelidir.

Locke, eğitimde ezberin yanlış bir yöntem olduğuna ve en kalıcı yöntemin yaparak ve yaşayarak öğrenme olduğuna inanmıştır. Ona göre, dersleri ezberleterek öğretmek zaman kaybından başka bir şey değildir. Çünkü zihin önemsemediği ve işe yaradığını düşünmediği bilgiler yerine önemli gördüğü bilgileri depolar (Keleş, 2013, 91). Bu sebeple, eğitimcilerin veya ailelerin önemli gördükleri ancak çocuklar için gerekli olmayacak türden bilgileri çocuklara ezberletmek faydasızdır. Bu sebeple, eğer bir bilgi çocuklara öğretilmek isteniyorsa bu bilgilerin önemi çocuklara benimsetilmeli; ayrıca ezber yerine başka bir metot kullanılmalıdır. Ezber yönteminin sakıncasına ek olarak öğrenilmesi arzulanan bilgilerin ezberlenmesi amacıyla çocuğun önüne bir görev olarak konulması da öğrenmenin önünde çok büyük bir engeldir. Locke (2004, 64) bu görüşünü “Öğrenecekleri hiçbir şey onlara yük haline getirilmemeli ve onlara bir görev olarak yüklenmemelidir. Aksi şekilde öğrenecekleri şeylere karşı nefret geliştirirler ve önceden belki zevk aldıkları ya da kayıtsız oldukları şeylerden kaçmaya başlarlar.” ifadesiyle ortaya koymuştur. Ezber eylemi bir görev olarak sayılabileceğinden çocukların bu bilgileri hiçbir zaman öğrenememesi gibi bir risk de doğuracaktır. Ayrıca Locke (2004, 159-160) için hafızada yer edinecek bilgilerin seçimi de dikkat edilmesi gereken mühim unsurlardan biridir. Çocukların algılayamadığı kurallar ve düşüncelerle hafızalarının doldurulması Locke için bir hatadır. Eğitim konusunda pragmatist düşüncelere sahip olan düşünür için hafızada yalnızca işe yarar bilgilerin depolanması gerekir. Çünkü hafızaya işlenen gereksiz

bilgilerin gelecekte çocuğa hiçbir faydası dokunmayacak ve asıl öğrenmesi gereken bilgilere yer kalmayacaktır. Locke (2004, 160), çocukların hafızalarına sürekli akıllarında tutmaları gereken faydalı sözlerin kazınması ve bu cümleler üzerine düşünerek hafızalarını güçlendirmelerinin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Kant ise ezberin en iyi öğrenme yöntemi olduğunu ve hafızayı güçlendirmede çok büyük bir rolü olduğunu savunmuştur. Bu bakımdan her iki düşünürün farklı görüşte olduğu gözlenmektedir. Zira Locke'a göre, ezber bilgiler hafızayı güçlendirmek yerine yalnızca zihni meşgul etmektedirler. Bunu da "Benim demek istediğim, söylendikten ve ders bittikten sonra bilinmeze uçup gidip sonsuza kadar ihmal edilecek kitap sayfalarındaki bilgileri ezberle öğrenmekle hafızaların meşgul edilmemesidir. Bu ne hafızayı ne de zihni güçlendirir." ifadesiyle açıklamıştır (Locke, 2004, 159). Bir yaşantı sonucunda öğrenilmeyen, üzerine düşünülmeyen, sadece ezberlenerek zihne depolanmaya çalışılan bilgilerin kalıcılığından söz edilemez. Eğer hafızanın güçlenmesi isteniyorsa bunun için deneyim, gözlem ve deney yoluyla edinilen bilgiler üzerine düşünmek ve bunlar arasında bağlantılar kurmaya çalışmak gereklidir. Locke'a göre öğrenciye hiçbir anlam ifade etmeyen öğelerin ezberletilmesi, onların hafızasını güçlendirmek yerine asıl gerekli bilgilerin yerinin işgal edilmesine yol açmaktadır. Locke (1999, 206), "İnsanların Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme" adlı eserinde eksikliğinde tüm bilgi ve becerilerin yararsız kalacağını ve kişinin yalnızca şu ana hapsedileceğini belirterek belleğin önemine vurgu yapmıştır. Çünkü ideler hafızada depolanmadığında ne geçmişte edinilen dersler hatırlanabilir ne de gelecek için bir yatırım yapılabilir; her şey anlık gelişir. Bu durumda belki de eğitim bile işlevsiz kalmaktadır. Hafıza bu derece önemli bir konuma sahipken onu gereksiz bilgilerle doldurmak büyük bir yanıltır. Öğrenme için harcanan emek ve bilgilerin kalıcılığını gözetmelidir; aksi takdirde gelip geçici bilgilerin bireylere bir yararı yoktur. Örnek vermek gerekirse Locke, yabancı dil öğrenimi sürecinde de dilbilgisi kurallarını ezberletmek yerine ana dil nasıl kendi kendine öğreniliyorsa aynı yolun izlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre, gramer kurallarıyla çocukların kafalarını karıştırmak ve yabancı dildeki eserleri onlara ezberlemeleri yerine dili kullanarak öğrenmeleri daha doğrudur. Sonuçta çocuklar doğduklarında ana dillerini de bilmemektedir ve kendi dillerini nasıl öğreniyorlarsa ikinci bir dili de aynı şekilde öğrenebileceklerdir (Locke, 2004, 145). Yani dil öğretiminde ezber metodunu kullanmaktansa çocukları o dile maruz bırakmak ve kullanmaya teşvik etmek daha yararlı bir yöntemdir. Geçmiş yüzyıllarda dahi böyle düşünceler ortaya atılmışken

günümüzde neden hala yabancı dil öğretiminde ezberci bir yöntem kullanıldığı ise soru işaretleri oluşturmaktadır. Gerçi eğitim üzerine eserler bırakmış tüm düşünürlerin bu konu üzerinde ortak bir görüşe sahip olmadığı da unutulmamalıdır. Örneğin Kant, ezberin önemli bir yöntem olduğunu düşünen filozoflardan bir tanesidir. Ayrıca Locke (2004, 160-161), yabancı dilin temeli oturtulduktan sonra coğrafya, tarih, geometri gibi dersleri de bu dillerde çocuklara göstererek bu bilimlerin, öğrenilmesi arzu edilen dillerin gelişimini sağlayarak öğretilbileceğini de öneri olarak sunmuştur. Bu şekilde aynı anda iki iş yapılarak bir taşla iki kuş vurulabilir. Tüm bu eğitim meselesinde en önemli olan nokta, çocukların bu işleri keyif alarak yapmasının sağlanmasıdır. Onlara dersleri bir görev olarak yükleme, ceza ve göz korkutma yöntemlerini kullanma ya da işlerine yaramayacağını hissettikleri konuları öğretmeye çalışma etkili birer yöntem değildir. Eğer çocuklar, derslerin ne derece faydalı olduğunu hissederse ve öğrenme sürecine yönelik olumlu bir tutum geliştirirse zaten kendiliğinden eğitime aktif olarak katılacaklardır. Bu sebeple Locke, gereksiz ve yararsız görülen bilgilerin ezberlemeleri amacıyla çocuklara dayatılmasını yanlış bir tutum olarak kabul etmiştir.

4.7.3. Eğiticinin Rolü ve Çevre

Locke, evde verilecek bir eğitimi okul, eğitimine tercih etmektedir. Çünkü Locke'a göre okullardaki kalabalık mevcutlu sınıflarda öğretmenin her öğrenciyle yeteri kadar ilgilenememesi, müfredat dışında kalan konulara değinmeye fırsat kalmaması ve çocukların sınıf arkadaşlarından olumsuz birtakım davranışlar öğrenebilmesi ihtimali söz konusudur (Aktaş, 2018, 136). Bilindiği gibi Locke için eğitim, kitap bilgilerinin çocuklara öğretilmesinden daha büyük ve mühim bir iştir. Öğretim boyutu eğitimin yalnızca küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Çocuklara, birtakım erdemlerin kazandırılması, arzularını reddederek akla dayalı düşünme yetisinin aşılması gibi birtakım konularda onları eğitmek Locke için daha önemli bir meseledir. Kalabalık mevcutlu okullarda böyle bir eğitimin sağlanması pek de olanaklı olmadığından evde verilecek bir eğitim Locke açısından daha doğru bir tercihtir. Burada evde eğitim verecek olan eğiticinin seçimi de önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Eğiticinin işinde iyi olması ve çocukları Locke'un arzuladığı şekilde yetiştirebilme yetisine sahip olması gerekir. Aksi takdirde çocuğun evde özel bir eğitim alması anlamsızdır. Locke'a (2004, 61) göre eğer evde özel öğretmenden eğitim alan bir çocuk, okula gittiğinde öğreneceklerinden daha azını öğreniyorsa, bu durum ebeveynlerinin yanlış

bir eğitici seçimi yaptığını gösterir. Bu nedenle özel öğretmenin seçimi yapılırken dikkat edilecek en önemli hususlardan biri; çocuğa okul eğitiminin katacağı değerlerden fazlasını vaat edip edemediğine bakılmasıdır. Çocuklar, okullarda coğrafya, matematik, tarih gibi bilimleri iyi kötü bir şekilde öğrenebileceklerdir; ancak karakterin gelişimi ve erdemli bir kimlik kazanılması ancak özel bir eğitimle mümkün olabilmektedir ki, burada öğretmenin bu konudaki becerisi ön plandadır. Locke (2004, 79-84), çocuğun eğitilmesi için seçilecek öğretmenin; iyi yetişmiş, nerede nasıl davranması gerektiğini bilen, görgülü, dünya bilgisini iyi kavramış, öğrencilerin eğilimlerini, karakterlerini ve güçlü veya zayıf yanlarını gözlemleyebilecek bir karaktere sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Çocuklar, çevrelerindeki insanların davranışlarını model alma eğilimine sahip olduğundan ve öğretmenle uzun vakitler geçireceğinden öğretmenin kişiliğine dikkat etmek gerekir. Öğretmen görgü sahibi, nerede nasıl davranış gösterileceğinin bilincinde olan biri olsa dahi bu özellikleri öğrencilerine aşılabilir kabiliyetine sahip olmalıdır. Bunun yanı sıra eğitimciler çocuk psikolojisi hakkında da bilgi sahibi olmalıdırlar (Bilgiç, 2009, 105). Çocuk psikolojisinden anlamak ve öğrenciyi iyi gözlemleyebilmek eğitim sürecinin daha etkili bir şekilde düzenlenebilmesine olanak sağlar. Çünkü eğitimde asıl olan öğrencilerin önüne öğrenmeleri istenen materyalleri koymak değil, onların ilgisini canlı tutarak güdülenmelerini sağlayabilmektir. Bu da öğrencinin ihtiyaçlarını ve öğrenme stillerini göz önünde bulundurarak ve öğrencinin merakını canlı tutma amacı taşıyarak tasarlanan bir öğretim süreci ile mümkün olabilir. Ayrıca bu şekilde öğrencilerin nelere eğilimi olduğu saptanarak onlara bireyselleştirilmiş bir eğitim sunulabilmesini olanaklı kılar. Ancak okullarda, öğretmenin her bir öğrencisini bu derece yakından gözlemleyerek yönlendirebilmesi pek de kolay değildir; yalnızca çok becerikli bir öğretmen böyle bir durumun altından kalkabilir. Locke (2004, 148), çocukların konsantrasyon sürelerinin kısa olduğunu, aynı anda birkaç şeye odaklanmalarının güç olduğunu öne sürerek eğitimcilerin öğretim sürecini öğrenciler için ilgi çekici hale getirmeleri ve öğrencilerin dikkatlerini tek bir yönde toplamaları gerektiğini ifade etmiştir. Zira yalnızca bu şekilde verimli bir öğrenci aktif katılımı sağlanabilir. Ayrıca, konuları öğrencilerin seviyesine uygun olarak düzenlemek de onların ilgisini canlı tutacaktır; aksi takdirde öğretmenin anlattıklarını anlayamayan öğrencilerin öğrenmeye ilişkin hevesi kırılacaktır. Bunun için de öğretmenin öğrencisini iyi tanıması ve gözlemlemesi şarttır. Her birey, farklı özelliklere ve karaktere sahip olduğundan her öğrenci için aynı eğitim yöntemleri kullanılamaz.

Örneğin, görsel zekâsı gelişmiş bir öğrenci için dinlemeye yönelik aktiviteler pek uygun olmayacaktır; onlar için en iyi yöntem göze hitap edecek aktiviteler hazırlamaktır. Ek olarak; merak öğrenmeye karşı motivasyonu canlı tutacağından çocuklardaki merak duygusunun beslenmesi gereklidir. Merak, çocukların dünyayı öğrenmeleri konusunda itici bir güç olduğundan çocukların soruları sabırlı bir şekilde, seviyelerine uygun olarak ve onları utandırmadan cevaplanmalıdır (Gianoutsos, 2006, 3). Çocukların sorularına bunun tam tersi bir tutumla cevap verilirse ya da bu sorular görmezden gelinirse, çocukların hevesleri kaçabilir ve bunun geri dönüşü mümkün olmayabilir. Eğiticiler, en büyük amaçlarından birinin öğrencilerin ilgi ve meraklarını canlı tutarak onların eğitim sürecine katılımlarını sağlamak olduğunu unutmamalıdır. Locke (2004, 85), “Bir öğretmenin en büyük işi davranışları ve zihni biçimlendirmektir; öğrencisine iyi alışkanlıklar ve erdem ve bilgelik prensipleri aşılacaktır; azar azar ona insanoğluluyla ilgili bir görüş vermek ve mükemmel olanı ve övgüye değer olanı sevdirmek ve taklit ettirmektir ve bunları öğretirken de öğrencisine istekli, aktif ve çalışkan olmayı öğretmektir.” ifadeleriyle iyi bir öğretmenin hangi niteliklere sahip olması gerektiğini özetlemiştir. Görüldüğü üzere, iyi bir öğretmen çocuklar üzerinde aynı anda birden çok öğenin gelişimini sağlayabilecek bir yetiye sahip olmalıdır. Aksi takdirde çocuğun okula gönderilmemesinin hiçbir anlamı kalmaz. Sonuç olarak aileler çocuklarına eğitim verecek kişiyi seçerken çok hassas davranmalıdır. Hatta Locke (2004, 79), ailelerden çocuklarına eş ararken gösterdikleri özeni bu süreçte de göstermelerini beklemiştir. Aslında eğiticinin seçiminin bir eş seçiminden daha önemli olduğunu düşünmek de yanlış olmayacaktır. Çünkü iyi bir eğitici, çocuğun karakterini, davranışlarını ve zihnini şekillendirerek onun geleceğini inşa eder.

Locke her ne kadar çocukların okula gitmelerini desteklememiş olsa da toplumdan izole bir şekilde yetişmelerinin de yanlış olduğunu düşünmüştür. Çünkü çevrelerindeki kişilerden kötü alışkanlıklar kazanma ihtimali olsa da ancak toplum içerisinde yaşadıklarında güven ve cesaret gibi kişilik özellikleri kazanacakları ifade edilmiştir (Bilgiç, 2009, 78). Locke, çocuğun eğitim sürecinde gözlem ve deneyimin önemli olduğuna inandığından insanlarda birtakım özelliklerin toplumun aktif katılımcısı olduklarında gelişeceğini öne sürmüştür. Çocuk, çevresindeki insanların davranışlarını gözlemleyerek ve onlarla iletişimde bulunarak toplum içerisinde nasıl yaşayacağını tecrübe edecektir. Ayrıca ailelerin ve öğretmenlerin örnek olaylar göstererek bu

olaylardaki iyi veya kötü noktalara dikkat çekmeleri ile çocukların olumsuz durumlardan kaçınmaları sağlanabilecektir (Locke, 2004, 90). Şüphesiz ki bu yöntem, doğru davranışlar hakkında birtakım kurallar ortaya koymaktan çok daha etkili olacaktır. Tabii bir yandan da çocukların olumsuz davranışlar edineceği bir ortama girmemelerinin sağlanması gereklidir. Çünkü çocuklar doğumlarından itibaren çevrelerindeki her şeyden etkilenmeye çok açıktırlar. Onların yanında yapılan konuşmalar, şahit oldukları davranışlar, insanlarla kurdukları iletişim gibi pek çok faktör onların kişiliğinin gelişmesinde büyük bir role sahiptir. Locke (2004, 56) bu düşüncesini: “Eğer çevresindekiler kötüyse dünyadaki tüm kurallar ve hayal edilebilecek tüm terbiyeler bile onları cilalayamaz. Çünkü şunu kesin olarak kabul etmelisiniz ki onlara istediğinizi öğretin ve günlük olarak istediğiniz güzel dersleri verin; davranışlarını etkileyecek en önemli etken çevresinde onunla konuşan insanlar ve bu insanların tavırlarıdır.” cümleleriyle açıklamıştır. Bu bağlamda çocuklar çevrelerinde olumsuz davranışlara şahit olduğunda ve hatta bu davranışların normal karşılandığını gördüklerinde her ne kadar doğru davranışlar anlatılırsa anlatılsın gördükleri davranışları gerçekleştirmeye meyilli olacaklardır. Ancak karşılaştıkları yanlış bir davranışın toplum tarafından yadırgandığını ve ayıplandığını gördüklerinde bu eylemlerden kaçınmaya çalışacaklardır. Bu sebeple, anne ve babalar çocuklarını iyi karakterli insanların çevresinde tutmaya ve uygunsuz muhabbetlere maruz kalmalarını önlemeye özen göstermelidirler (Keleş, 2013, 84). Locke, çocukların düşünceleri ve davranışlarının dışarıdan gelen etkilerle kolayca şekillenebileceğini düşündüğünden; ona göre çocuklar neye maruz kalırsa o düşünce ve davranışları edinmeleri kolaylaşacaktır. Çevresinde sürekli kötü örnek oluşturacak insanlar bulunursa çocuk nasıl iyi davranışlar geliştirebilir, iyi davranışları nerede görüp kendisi de uygulayabilir? Bu yüzden çocuğun iyi bir karakter edinebilmesi için iyi örnekleri görmesi ve tecrübe etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla ailelerin çocukların çevresinde bulunacak bireylerin karakterlerine özen göstermeleri çok önemlidir. Locke (2004, 61), aileler çocukları arkadaş seçimlerinde tamamen özgür bıraktığında çocukların doğru arkadaş tercihi yapamayabileceğini, buna bağlı olarak da ahlaksızlık ve günahkarlık gibi olumsuz davranışlar geliştirebileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda çocuğun eğitimi konusunda ne kadar özen gösterilirse gösterilsin çevrenin etkisi göz ardı edildiğinde gösterilen tüm emek boşa gidecektir. Bunun önlenmesi için de Locke, öncelikle özenle seçilmiş bir öğretmen eşliğinde ev eğitimini desteklemiş ve çocuğun

çevresinde bulunacak kişilerin davranışlarına dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

4.7.4. Ahlak Eğitimi

John Locke'un "tabula rasa" görüşü doğrultusunda çocuğun ahlak ile ilgili düşüncelerinin doğuştan olmadığı düşüncesini savunduğu açıkça anlaşılmaktadır. Locke'a göre eğer ahlak doğuştan olsaydı tüm toplumda aynı ahlaki kuralların var olması gerekirdi (Sel, 2018, 29). Bu nedenle çocukların ilk yaşlarında onlardan ahlaki davranışlarda bulunmaları beklenemez; çünkü ahlaka dair hiçbir şey bilmemektedirler. Ancak Locke, Rousseau gibi çocuğun ahlak öğelerini belli bir zihinsel gelişime sahip olduktan sonra edinmesi gerektiğini düşünmemektedir. Bu konuda hemfikir oldukları tek düşünce; çocukların ahlak konusunda hiçbir şey bilmeyerek dünyaya gelmiş olmasıdır. Locke (2004, 127), "Erken yaşta diğerlerini sevmesini ve iyi davranmasını öğretmek için dürüst insan temellerini erken yaşlarda atın, genelde büyük adaletsizlikler insanların kendilerine duyduğu aşırı sevgi ve diğerlerine karşı duyduğu sevgisizlikten kaynaklanır." ifadesiyle olabilecek en erken vakitte çocuklara ahlaki düşünceleri aşılacak gerektiğini öne sürmüştür. Aksi takdirde ileriki yaşlarında onları doğruya yönlendirmek ve kazanılan kötü davranışları yok etmek güç olacaktır. Küçük yaşlarda onların kötülükten kaçınmaları sağlanarak ve arzularına boyun eğmeleri önlenerek erdemli birer birey olmaları sağlanabilecektir. Locke, çocuklarda kötü davranışlar gözlemlendiğinde bunların cezalandırma yöntemine başvurmadan, nazikçe konuşarak engellenmesi gerektiğini düşünmüştür. Örneğin, çocuk yalan söylediğinde bu durumu göz ardı etmek yerine, bu davranışın sonuçlarının ve toplumdaki karşılığının ne olduğu çocukla paylaşılmalıdır. Bu davranış kesinlikle tepkisiz bırakılmamalı, kınanmalı ve davranışın sonunda toplumda dışlanabilecekleri ifade edilmelidir. Böylece çocuğun ileride ahlaklı bir kimliğe sahip olması desteklenebilecektir (Locke, 2004, 122). Ancak Locke ahlaka diğer düşünürlerden farklı bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. O, ahlaki bakımdan iyi ve kötüyü, haz ve acı kavramlarına dayanarak açıklamıştır. Ona göre, kişilerin iyi ya da kötü davranışlarda bulunması acıdan kaçınma ve hazza ulaşma bağlamında değerlendirilebilir. Ama bu şekilde bir ahlak düşüncesinin evrensel olması beklenemez. Bu konuyla ilgili Genç (2007, 28), Locke'un evrensel ve kişiden kişiye değişmeyen bir ahlak düşüncesi oluşturabilmek için Tanrı'nın iyi ve kötüsüne dayalı bir ahlak anlayışının

benimsenmesinin gerekliliğine inandığını ortaya koymuştur. Çünkü bireysel acıdan kaçınma ve hazza yönelme amacıyla yapılan davranışların ahlaklılığını belirlemek zordur. Tabii, içinde yaşanılan toplumun da yaşamı düzenlemek üzere ortaya koyduğu yasaların da ahlaklı davranış üzerinde bir belirleyiciliği olduğunu unutmamak gereklidir. Haz ve acı ancak Tanrı, doğa ve toplum gibi yasalara uygun davranıp davranmama sonucunda elde edilecek ödül ve cezanın varlığı konusunda kendisini gösterebilir. Bu durumda uyulması gereken bu yasalar ahlaki açıdan iyi ve kötü; günah-sevap ve erdem gibi kavramlar çerçevesinde ele alınabilir (Aktaş, 2018, 113). Bu bağlamda Locke'un, ahlak konusunda insanların ortak paydada buluşabileceği, kişiden kişiye değişmeyen bir anlayışa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin; yalan söylemek tüm insanların ahlaki bakımdan kötü bir davranış olduğu konusunda ortak karara varabilecekleri bir davranıştır. Sevap ve günah sadece dini bakımdan bir ahlak değeri oluşturuyor olsa da erdem, Aktaş'ın (2018, 114) ifadesine göre hem toplumun hem de dinin ortaya koyduğu doğru ve yanlış olgular ile belirlenebilmektedir. Bu bakımdan Locke'un eğitim anlayışında çocuklara verilecek ahlaki bir eğitimi, erdem açısından ele almak daha doğru olacaktır. Çünkü aslında din öğretileri bir ahlaki davranış örüntüsü ortaya koymuş olsa da herkesin bir Tanrı inancı olduğunu varsaymak yanlıştır. Locke (2004, 123) "Erdemi bir adamın sahip olabileceği ve onu değerli ve sevilen bir insan yapacak nitelikler arasında en üst seviyeye koyuyorum. Erdem olmadan bir insanın ne bu dünyada ne de öbür dünyada mutlu olacağını düşünüyorum." ifadeleriyle erdemi en değerli ve bir bireyin kazanması gereken en önemli nitelik olarak gördüğünü öne sürmektedir. Locke'a göre bir çocuğu erdemli kılabilmek eğitimin en önemli amaçlarından ve bunu olabildiğince erken yaşta çocuklara aşılamak ailenin ve öğretmenlerin görevidir. Bunun yolu da en başta belirtildiği gibi çocuklara erdemli davranış örnekleri göstermek, iyi davranışları takdir edip kötü davranışlarda uyarıda bulunmak ve gerekirse kınamaktır. Bu şekilde çocuk hangi davranışların iyi, hangi davranışların kötü olduğunu kavrayarak ahlaki bir karakter oluşturabilecektir.

Çocukluğun ilk yıllarında ailelerin çocukları üzerinde kurduğu hakimiyet ve idare, yıllar geçtikçe azaltılarak daha ılımlı bir hal almalıdır (Locke, 2004, 41). Çünkü amaç çocukların zorunlu bir itaatte bulunmasını sağlamak yerine ebeveynlerine hürmet duymalarını sağlamaktır. Ailelerine saygı duyan bir çocuk, zaten onlara gönüllü bir itaatte bulunacaktır. Ancak ilk yaşlarda bu saygı duygusu doğuştan gelmediğinden,

onlar üzerinde otorite kurularak bunun dozu sonradan yavaş yavaş azaltılmalıdır. Locke'a göre ancak bu yolla çocukların ebeveynlerine karşı saygı duygusunun gelişmesi sağlanacaktır. Tarcov'un da (1984, 4) ifade ettiği gibi çocukların daha akli melekeleri gelişmediğinden kimseye bir itaatte bulunma zorunluluğu yoktur; itaat olacaksa bu gönüllü bir şekilde gösterilmelidir. Fakat, otoritenin baş gösterdiği dönemde çocuklara korku salmak ve ceza yöntemiyle eylemlerini şekillendirmeye çalışmak Locke tarafından sakıncalı görülmüştür. Çocuklarda bu şekilde korku duygusunun yaratılması onların sosyal ilişkilerini olumsuz etkileyecek, çekingen ve ürkek bir karakter edineceklerdir. Bu yüzden arzu edilen davranışların gerçekleşmesi için çocuğa ilgi ve isteğin aşılması gerekir (Bilgiç, 2009, 73). Eğer çocuklar, erken yaşlarda başkalarının korkutmasıyla veya cezadan kaçınma amacıyla eylemlerde bulunurlarsa, bu alışkanlık haline gelerek, gelecekte de başkalarının etkisi altında eylemlerde bulunacak ve davranışlarında kendi akıllarına başvurmayacaklardır. Bu bakımdan, doğru davranışların çocuklara uygun bir yolla benimsetilmesi çok büyük bir önem arz etmektedir. Ayrıca bu tarz bir disiplin çocukların kendilerini köle gibi hissetmelerine yol açarak, göz önünde itaat eder gibi görünürken ceza verecek kişinin bulunmadığı durumlarda hemen kendi arzularını gerçekleştirmeye devam edeceklerdir (Locke, 2004, 43). Burada, çocukların arzularını reddedebilmeyi öğrenmeleri için uygun bir yol bulunmasının gerekliliği kendisini göstermektedir. Aksi takdirde yasaklar, arzuların daha da şiddetlenmesine yol açabilmektedir. Görüldüğü gibi bu yaşlarda çocuklara gösterilen her davranış onların gelecekları üzerinde çok büyük etkilere sahiptir. Hassas olan bu dönemlerde atılan her adım iyice planlanması gerekmektedir. Ufak bir hata bile geri dönülmez bir alışkanlığa ya da yanlış bir karakterin oluşumuna sebep olabilecektir. Locke (2004, 45), birtakım eğilimleri önlemek için kullanılan ödül ve cezanın aslında bu tür davranışları güçlendirdiğini ancak bunun sebebinin yanlış yöntem seçimi olduğunu ve birçok durumda ödül ve cezanın gerekli olduğunu ifade etmiştir. Eğer, illa ki bir ödül-ceza kullanımına gidilecekse bunun seçiminde hassas davranılması ve sonuçlarının tahmin edilmesi önemlidir. Örneğin, dayak bir ceza yöntemi olarak seçilecek en yanlış uygulamalardan bir tanesidir; ancak Locke (2004, 74) en son çare olarak tüm yöntemler denendikten sonra fiziksel cezanın kullanılabileceğini de eklemiştir. Ancak unutulmaması gereken temel nokta; cezanın amacının çocuklara acı çektirmek olmadığıdır. Böyle bir amaçla yola çıkıldığında ne çocuklardan ebeveynlerine saygı göstermesi beklenmeli ne de onların sağlıklı bir karaktere sahip olacağına

inanılmamalıdır. Çocuğun onu fiziksel cezalar ile terbiye etmeye çalışan anne ve babasına içten bir saygı ve sevgi duyması beklenemez. Ayrıca sürekli fiziksel cezalar ile cezalandırılan bir çocuğun, aklını kullanarak yanlış davranışlardan kaçınmasının olanaksız olacağı da göz önünde bulundurulmalıdır. Ceza, çocuklara utanma hissi vermek yerine onların acı çekmesine neden oluyorsa hiçbir şekilde eğitici ve sağlıklı değildir ve hiçbir amaca da hizmet etmez (Bilgiç, 2009, 73). Sözgelimi, çocuklar yalan söylediğinde verilecek en uygun ceza bu davranışlarından utanmalarını sağlamak ve toplumdan dışlanabileceklerini hissettirmektir. Çocuklara saygı duyulma isteğini, utanca ve gözden düşmeye dair kaygıyı benimsettikten sonra onların doğruya kendi kendilerine yöneldikleri görülecektir (Locke, 2004, 71). Bu durumda verilecek dayak gibi bir ceza ne yazık ki bu davranışın tekrarlanmasını önleyecek bir yaptırıma sahip değildir. Ancak utanma ve dışlanma korkusu, ceza duygusundan daha güçlü bir konumdadır. Önemli olan, çocuklarda kalıcı davranışların kökleşmesini sağlamaktır. Bunlara ek olarak, Didier'in de (2009, 60) ifade ettiği gibi, cezalandırılan bir çocuk cesaretini kaybedecektir. Eylemlerinde cesur davranamayan bir çocuğun toplumda silikleşerek kolayca başkalarının egemenliği altına gireceği de unutulmamalıdır. Tüm bunların yanında ödül seçimi de çocukların karakteri ve gelişiminde büyük bir role sahiptir. Çocuklara verilecek ödül, ödülün sıklığı ve zamanı dikkat edilmesi gereken önemli konulardır. Ödüllerin çocuğun iştahının artmasına ve arzularına daha da sıkı sıkıya bağlanmasına yol açacağı unutulmamalıdır (Keleş, 2013, 80). Ödüller, çocukların her eylemlerini ödül ve takdir için yapmalarına yol açarsa; çocuklar, gelecekte hep kendilerini birilerine beğendirmek, onlardan onay almak ve arzuladıkları şeyleri elde edebilmek amacıyla hareket edeceklerdir. Bu da onların başkalarının akıllarına ve isteğine göre eylemde bulunmalarına neden olacaktır. Oysa olması gereken, arzuların etkisinden kurtularak bireyin kendi aklına hizmet etmesidir. Bu durumda cezanın da ödülün de yanlış seçimi, çok sıklıkla verilmesi ve doğru zamanda uygulanamaması her zaman çocuğun akli eylemlerinin önünde bir engel olarak kendini gösterecektir. Çocuğun doğruyu ve yanlışını kendi kendine ayırt edebilmesi sağlanamadıktan sonra ne kadar ödül veya ceza da verilse kalıcı bir davranışın onlarda yer edinmesi zorlaşacaktır.

4.7.5. Din Eğitimi

Locke'un din eğitimi üzerine düşüncelerine yer vermeden önce, çocukların din ve Tanrı konusunda da hiçbir şey bilmeyerek dünyaya gelmiş olduklarına inandığını hatırlamak gerekir. Eğer Tanrı idesi doğuştan olsaydı, insanların neden farklı dini inanışları olduğu ya da bazılarının Tanrı'ya neden inanmadığı nasıl açıklanacaktı? Dolayısıyla kimse bir mezhebe ya da inanca dahil olarak dünyaya gelmemektedir ve bireyler başkalarının baskısıyla değil yalnızca kendi isteğiyle bir inanışa yönelmelidir (Locke, 2017, 27). Çocukların dini bir inanışa sahip olmasını isteyen ailelerin yapması gereken onları Tanrı ve din ile tanıştırmaktır ve seviyelerine uygun ve doğru bilgileri edinmelerini sağlamaktır. Locke, Rousseau'nun çocukların belirli bir yaşa kadar dini eğitim vermekten kaçınılması gerektiği düşüncesinin aksine bu konuda Kant ile ortak bir paydada buluşur. Çocuklar, din eğitiminden mahrum bırakılırlarsa Tanrı ve din hakkında yanlış bilgiler edinebilirler. Locke'a göre bunu önlemek için din eğitimi erken yaşta vermek gerekir. Çocuklara erken yaşlarda Tanrı'nın doğru bir şekilde anlatılması onların birtakım batıl inanışlar edinmemeleri açısından da önemlidir (Eski, 2018, 39). Bu noktada dikkat edilmesi gereken şey; bu bilgileri çocuklara aktarırken onların zihinsel seviyesine uygun ve algılayabilecekleri şekilde verilmesidir. Aksi takdirde verilen eğitim onların kafasını karıştırmaktan başka bir şeye yaramayacaktır. Locke (2004, 123) için bu dönemde çocuklara Tanrı'nın üstün bir varlık olarak mevcudiyetinden bahsetmek ve Tanrı'ya karşı sevgi ve saygı duygularını aşlamak yeterlidir; bu yaşlarda ruhlardan ve Tanrı ile ilgili kavraması güç olan düşüncelerden bahsetmek yersizdir. Eğer verilen eğitim çocuklara uygun nitelikte olmazsa bu durum çocukların dini yanlış anlaması ya da dine hiç inanmamaları gibi bir tehlike doğurabilir. Aslında Rousseau'nun da din eğitiminden kaçınmasının sebebi buna dayanmaktadır. Çünkü çocuk belirli bir yaşa gelene kadar maruz kalacağı yanlış dini bilgilerden onları korumak kolay değildir. Bu sebeple çocukların seviyesine uygun bir şekilde dini bilgileri onlarla paylaşarak inanç oluşturmalarında bir zemin hazırlamak gereklidir. Burada Locke'a göre çocuğu belirli bir inanışa zorlamamak ve çocuğu bu konuda özgür bırakmak gerekmektedir. Locke (2004, 141), çocukların kutsal kitapları okumalarının da onlara bir faydası olmayacağını, anlayamayacağı ifadeler içeren bilgilerin onlara keyif vermeyeceğini ve aslında insanların İncil'i doğru olarak anlayamamalarının sebebinin de bu olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeple çocuklar kutsal kitaptaki imgeleri, ifadeleri ve karmaşık cümleleri algılayabilecek seviyeye

gelene dek kutsal kitabın tamamını okumaları önlenmelidir. Aksi takdirde çocuğa dini öğretmeye çalışırken onların hiçbir şey öğrenememeleri ya da yanlış bilgiler edinmeleri durumu ortaya çıkacaktır. Ayrıca, ezberci bir öğretim yöntemine karşı olan Locke, duaların dahi çocuklara ezberletilmemesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre duaların öğrenilmesi gereklidir; ancak onları ezberlemek yerine duaların sadece okunması Locke'a (2004, 141) göre daha doğru bir yöntemdir. Bunlara ek olarak, kutsal kitaptaki çocuklar için anlaşılır olan ve öğrenilebilecek düzeydeki ahlaka dair düşüncelerin de öğrenilmesi gerektiğini de ifade etmiştir. Yani, onların anlayabileceği düzeydeki Tanrı'nın buyruğu olan ahlaki öğelerin onlara benimsetilmesi Locke'un düşüncesine göre gereklidir. Görünmez (2018, 15), Tanrı'nın bu vahiyyelerinin insanın aklının yetersiz kaldığı durumlarda doğruyu bulma ve yanlıştan kaçınma sürecinde yardımcı bir öğe olduğunu belirtmiştir. Kendi aklıyla doğru ahlaki davranışları kavramada güçlük çeken bir birey için kutsal kitaptaki bu bilgiler yol gösterici bir rehberdir. Bu bakımdan çocukların kutsal kitabın tüm bölümlerini okumaları Locke için doğru bulunmasa da Locke, çocukların anlayabilecekleri bazı kısımları okumalarını önermektedir. Kısaca Locke; çocukların din ve Tanrı bilgisinden mahrum bırakılmamaları gerektiğini ve bu bilgilerin yavaş yavaş, seviyelerine uygun bir şekilde onlarla paylaşılmasının yanlış bilgiler edinmelerini önlemek açısından önemli olduğunu savunmuştur.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk kavramı, zamana ve coğrafyaya göre farklı anlamlar kazandığından çeşitli otoritelerce bir toplumsal inşa olarak görülmektedir. Bir toplumun belirli dönemindeki kültürel, siyasi, ekonomik ve dini yaşantıların çocukluğun algılanışı üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Her toplumun kültürü ve yaşantısı kendine has olduğundan, bireye ve özellikle de çocuklara yüklediği anlamlar değişkenlik göstermektedir; bu sebeple çocuğun toplumsal yönü ve toplumla ilişkisi vurgulanmaktadır. Çocuk, toplumdan etkilenen ve toplumu etkileyen bir konumda bulunduğundan toplumsal hareketler ve gelişmelerden bağımsız düşünülemez. Bu bağlamda çocukluğun inşası ve modernleşmesi sürecini tam olarak anlayabilmek için tarihsel süreci kavramak gerekli görülmüştür.

Çocuk Modernleşmesi Sürecine Dair Sonuçlar: Modernleşme, toplumsal bir kültür değişimi olarak ifade edilmekte ve geleneksel toplumun daha modern bir toplum yapısına dönüşüm sürecini kapsamaktadır. Avrupa’da Aydınlanma’nın bireyselleşme, sanayileşme, aklın ön plana çıkarılması gibi gelişmelerin yol açtığı düşünme yapısı ve yaşam şekli, modern toplumun oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda biyolojik anlamının dışında yeni bir çocuk anlayışı da ortaya çıkmıştır; çocukluğun tanımı ve toplum tarafından algılanışı konusunda değişiklikler gözlenmiştir. Orta Çağ Avrupa’sında kendine has özellikleri ve kimlikleri tanınmayan çocuklar, bu gelişmelerin ışığında bir çocuk olarak tanınmaya başlamışlardır. Çocuğun modernleşme sürecinin başlangıç noktası, çocukluğun tanındığı ve özelliklerinin fark edildiği zamandır. Çocuğun bir birey olarak özneleşme süreci, çocuk modernleşmesi olarak anılmaktadır. Aynı zamanda modernleşmenin tanımından hareketle; çocuk modernleşmesinin, çocuğun yaşantısının gelenekselden daha modern bir anlayışa göre şekillenme süreci olduğu da ifade edilebilmektedir.

Erken Modern Dönem Avrupa’sında çocukluğun inşası ve modernleşmesi sürecine etki eden toplumsal gelişmeler kısaca; çocuk masumluluğu düşüncesinin ortaya çıkması, bireyselleşme, aile yapısındaki değişiklikler, sanayileşme, çocuk ölümlerindeki düşüş, matbaanın icadı ve okullaşma olarak listelenebilmektedir.

Orta Çağ Avrupa'sında kilise, bireylerin dünyaya günahkâr olarak geldikleri ve doğuştan kötü oldukları düşüncesini empoze eden bir kurumdu. Ancak kilisenin otoritesinin sarsılarak toplum üzerindeki etkisinin azalması ve Aydınlanma Dönemi düşünürlerinin de etkisiyle çocukların doğuştan masum oldukları ve onlarda kötülüğe dair hiçbir duygunun bulunmadığı kabul görmeye başlamıştır. Bu da toplumun çocuğa karşı düşüncelerini derinden etkilemiştir. Bu dönemde çocuğun masumluluğu ve saflığı onların korunup kollanması gerektiği düşüncesini öne çıkarmıştır.

Aydınlanma düşüncesi, bireye daha fazla değer vererek toplumda bireyselleşmenin önünü açmıştır. Bireyselleşme düşüncesi doğrultusunda çocukların da kendine has özellikleri olduğu kabul edilmiş, dolayısıyla onların da saygı ve sevgi görmesi gereken varlıklar olduğuna inanılmıştır. Bireyselleşme ayrıca, toplumun yaşam tarzını da etkilemiştir. Geniş aileler yerini çekirdek ailelere bırakmış, anne, baba ve çocuğun rolleri yeniden tanımlanmıştır. Bu bağlamda, çocukla daha çok vakit geçirerek çocuğun kendine has özellikleri keşfedilmiş ve onların bakımı ve eğitimi hassas bir konu haline gelmiştir.

Öte yandan sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan makineleşme, çocukların ve kadınların iş gücüne katılması ihtiyacının azalmasına neden olmuştur. Bu bağlamda anneler evde çocuklarıyla vakit geçirerek onların bedensel ve zihinsel gelişimiyle daha yakından ilgilenebilmişlerdir. Ailelerin çocuklarıyla ilgili değişen duygu ve düşünceleri, onların daha doğru yetiştirilmesi konusunda bilgi sahibi olma isteklerini de ortaya çıkartmıştır. Düşünürlerin ve bilim insanlarının ortaya attıkları görüşler ise, geçmişten gelen çocuk bakımına ve yetiştirilişine dair yanlış inanışların terk edilmesi konusunda önemli bir yere sahip olmuştur. Çocukların kundaklanması, beslenmesi ve giyimi gibi konularda ileri sürülen yeni düşünceler çocuk bakımı konusundaki eski alışkanlıkları değiştirmiştir. Bu hem çocukların daha sağlıklı büyümelerini hem de yüksek ölüm oranlarında gözle görülür bir düşüş olmasını sağlamıştır. Geçmişte ailelerin kaybetme ihtimallerinin yüksek olduğu bir varlığa duygusal açıdan bağlanmalarını engelleyen ölümlerinin azalması, aileleri çocuklarına daha çok bağlamıştır.

Çocukluk kavramının gelişiminde etkili olan bir diğer unsur ise matbaalar olmuştur. Matbaanın ortaya çıkışıyla birlikte pek çok yazılı eser basılmıştır. Bu eserleri anlayabilmek için yetişkinlerle birlikte çocuklar da okuma yazmayı öğrenmeye başlamıştır. Böylece çocuklar okullarda eğitim almaya başlamış ve yaşlılarıyla bir

arada olmuştur. Okullarda akranlarıyla birlikte bilgi ve beceri kazanırken aynı zamanda sosyalleşme imkanını da bulan çocuklar, sonuçta kendilerine has özellikleriyle bir çocuk olarak değer görmüşlerdir.

Çocukların okula gitmesi ayrıca çocukların işe başlama yaşını geciktirerek yetişkin yaşamına daha geç adım atmalarını sağlamıştır. Çocuk, yetişkin yaşamından soyutlandıkça kendi doğasının özellikleri ve yetişkinlerden farklı olduklarına ilişkin farkındalık artmıştır. Özetle; çocuğun yaşamında sosyolojik, psikolojik, gelişimsel ve ekonomik açıdan meydana gelen değişimler ve bu değişimle eşgüdümlü olarak ortaya çıkan çocuğa yönelik algının ve çocukların yaşantısının değişim süreci çocuk modernleşmesi kavramıyla açıklanmaktadır. Orta Çağ'dan başlayarak Erken Dönem ve sonrasını içerisine alan dönem yakından incelendiğinde çocuğun kimliğindeki değişimin devrim niteliğinde olduğu söylenebilir. Bununla birlikte toplumda sosyal, ekonomik, bilimsel, kültürel bakımdan değişiklikler devam ettikçe çocukların da toplumdaki diğer bireylerin de kimliği değişmeye devam edecektir. Çocuklar, gelecekte birer yetişkin olacağından ve toplumun kaderini değiştireceğinden çocuklara gereken değeri vermek ve onları anlamak büyük bir önem arz etmektedir; başka bir deyişle çocuğu anlamak, geleceği anlamada ve geleceğin inşasında büyük bir adımdır.

Rousseau'da Çocuk Modernleşmesi ve Eğitime Dair Sonuçlar: Araştırmada Rousseau'nun kendi eserleri ve ilgili diğer eser ve çalışmalar incelendiğinde, çocukluğun tanınması, çocuğa saygı duyulması ve çocukluğun yetişkinlikten ayrılması konularında önemli düşüncelere sahip olduğu gözlenmektedir. O, çocuğa doğumundan itibaren yaşlarının gerektirdiği şekilde davranılması ve onlardan yetişkin davranışları beklenmemesi gerektiğini öne sürmüştür. Ayrıca ilerideki yaşantıları için onları bir hazırlık sürecine sokarak ya da hızlı bir şekilde yetişkinliğe adım atmalarını bekleyerek çocukluk çağlarının ihmal edilmemesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca çocukların bağımsız bir birey olarak ele alınması yaşlılarıyla dahi bir kıyas içine sokulmaması gerektiğini de öne sürmüştür.

Rousseau, çocukların doğuştan masum ve temiz olduklarına inanmış; bu düşüncesini de yaratıcının elinden çıkan her şeyin iyi olduğu ifadesiyle desteklemiştir. Kötülüğün ortaya çıkmasının sebebini de toplumda aramıştır. Rousseau, toplumun bireylere kötü huylar kazandırmak ve onları yozlaştırmak gibi olumsuz etkilerinin engellenebilmesi için toplumdan uzak, izole bir çocukluk dönemi önermiştir. Eğer doğadan

uzaklaşmadan bir çocukluk dönemi yaşanırsa doğuştan getirilmiş iyilik ve masumiyet korunabilecektir.

Çocuk bakımı konusunda, Rousseau'da yine doğa kavramı öne çıkmaktadır. Doğa ile çocuğun arasına mümkün olduğunca girmemek, aşırı korumacı tutumlardan kaçınmak ve çocuklara ileride terk edilmesi güç alışkanlıklar edindirmemek gerektiğini savunmuştur. Çocukları, ileride başlarına gelebilecek durumlara hazırlıklı kılmak gerektiğini de eklemiştir. Bunun için de çocukları kısıtlamadan türlü durumları tecrübe etmelerini sağlamanın önemli olduğunu öne sürmüştür. Çocukların sıkı bir şekilde kundaklanmasına bedenlerine zarar vereceği düşüncesiyle karşı çıkmış; onlara özgürce hareket etme şansı tanınırsa daha sağlıklı bir şekilde gelişeceklerine inanmıştır. Giyim konusunda da hareket özgürlüğünün önemine dikkat çekmiştir. Bebeklerin beslenmesi konusunda da önceliği annede görmüş; ancak sağlık problemleri gibi durumlarda sütanneye başvurulabileceğini ifade etmiştir.

Rousseau, çocuğun doğanın rehberliğinde doğasına uygun olarak özgür bir şekilde yetiştirilmesi gerektiğine inanmıştır. Önemli olan çocuğun özgürce çocukluğunun tadını çıkarması ve hiçbir baskı ve zorlamaya maruz kalmamasıdır. Çocuğun doğada başına kötü bir şey gelse dahi özgürlüğün tadını çıkararak mutlu olması Rousseau için mühimdir. Ancak bu şekilde çocukların, çocukluklarını yaşaması sağlanabilmektedir.

Rousseau'nun Emile eseri dikkate alındığında erkek çocuklarına kız çocuklarından daha çok dikkat verdiği görülebilmektedir. Eserinde kız çocuk ancak Emile'in hayatı dahilinde bahsedilmeye değer görülmüştür. Kız çocuklarının gelecekte anne veya eş olarak kazanacağı statüye dikkat çekerek Sophie karakterini oluşturmuştur.

Rousseau'nun eğitimde en temel amacı çocukların doğuştan getirdikleri özelliklerin doğaya uygun bir şekilde gelişiminin sağlanması ve akıllarını başkalarının etkisinden bağımsız bir şekilde kullanma yetisinin geliştirilmesidir. Eğitim, toplumun ve başka bireylerin arzuladığı tipte insan yetiştirmek yerine bireysel eğilimleri ve doğal özellikleri geliştirici bir niteliğe sahip olmalıdır. Rousseau için önemli olan çocuğa çok şey öğretmekten ziyade doğru ve işe yarar bilgileri edinmelerinin sağlanmasıdır. Ayrıca eğitimde, doğanın rehberliği esas alınmalıdır. Yapay toplumun etkileri en aza indirilerek insanın doğallığının korunması amaçlanmaktadır. Bu bakımdan Rousseau, çocukların belirli bir yaşa kadar menfi eğitim sürecinden geçmeleri gerektiğini öne sürmüştür. Yaşamın ilk yıllarında öğrenilen yanlış bilgilerin daha sonra yok edilmesi

zor olduğundan hiçbir şey öğrenmemeleri tercih edilmiştir. Sonuçta Rousseau için önemli olan bilginin miktarı değil, niteliğidir.

Rousseau, çocuklara hazır bilgiler verilmesi yerine bu bilgileri nasıl edineceklerinin aşılmasını daha uygun bulmuştur. Ezberlenen bilgilerin zihinsel gelişime bir katkısının olmadığını düşünmüş, ezberin düşünme tembelliğine yol açtığına inanmıştır. Eğitim sürecinde gerekli olan doğanın rehberliğinde deneme yanılma yoluyla, yaşantılardan dersler çıkartarak öğrenimin sağlanmasıdır. Rousseau'ya göre tecrübe ile edinilen bilgiler, ezber bilgilerden daha etkili ve kalıcıdır. Aynı şekilde Rousseau, kitapların da hazır bilgiler içerdiğini savunarak kitap okumanın zihinsel tembelliğe yol açacağını düşünmüştür. Ancak zihnin gelişimi tamamlandıktan sonra kitap okumanın uygun olacağını öne sürmüştür.

Eğiticiler de çocukların zihnine hazır bilgiler yerleştirerek onları pasifleştirmek yerine çocukların öğrenme sürecinde aktif rol almalarını desteklemelidirler. Rousseau'ya göre eğitici, çocuğun doğanın rehberliğinde deneme yanılma yoluyla öğrenmesi konusunda cesaretlendirici olmalı ve ancak gerekli durumlarda bir müdahalede bulunmalıdır. Ayrıca Rousseau, eğiticilerin çocuğun özelliklerini ve karakterlerini tanıması gerektiğini de savunmuştur. Ancak bu yolla çocuğun doğasına uygun bir eğitim verilebilecek ve doğru eğitim yöntemleri geliştirilebilecektir.

Rousseau'ya göre ahlak, çocukların gelişmemiş zihinleri tarafından algılanabilecek bir öğreti değildir. Bu sebeple ahlak eğitiminin ileriki yaşlara bırakılması gerektiğini savunmuştur. O'na göre çocuklar zaten doğuştan iyi oldukları için kötü davranışlar göstermeyeceklerdir. Bu sebeple vaktinden önce verilen ahlak eğitimini doğaya karşı çıkmak olarak algılamıştır. Ayrıca zihinleri geliştikten sonra bireylerin eylemlerini kendilerinin oluşturması gerektiğine ve bir eylemin ahlaki açıdan iyi ya da kötü olduğuna kendilerinin karar vermesinin önemli olduğuna inanmıştır.

Rousseau, dini öğelerin de gelişmemiş bir zihin tarafından algılanamayacağını öne sürmüştür. Ona göre soyut alana dahil olan dini bilgilerle çocuğun kafasını karıştırmak yerine zihinsel gelişim tamamlandıktan ve soyut düşüncelerin algılanabilmesi mümkün olduktan sonra bir din eğitiminin verilmesi daha doğrudur. Bu şekilde yanlış anlaşılmanın önüne geçilebilecektir.

Çocuk modernleşmesi, çocukluğun yetişkinlikten farklılığını öne çıkaran bir süreçtir; bu bağlamda Rousseau'nun çocuk ile yetişkin ayırımına vurgu yapması ve çocukluğun

niteliklerine dikkat çekmesi önemli bir unsurdur. Özellikle, çocukluk döneminde yetişkinliğe hazırlık dahi yapılmasını yanlış bulmaktadır. Bu yılların özgürce geçirilmesi ve çocukluğun doyusuya yaşanması onun için çok önemlidir. Rousseau'nun çocuğu bir çocuk olarak ele alması ve çocuk yaşantısına odaklanması, çocuk modernleşmesinin çocuğu özneleştirme süreciyle de paraleldir. Ayrıca çocuğun doğuştan masum bir varlık olduğuna inanışı da bu modernleşme bağlamında dikkate değerdir. Zira çocuk modernleşmesinin başlamasında masumiyet konusu, başrol oynayan unsurlardan bir tanesidir. Çocuk bakımı ve yetiştirilişi sürecinde hep çocuk doğasını ön plana almıştır. Eğitim sürecinde de eğiticilerin çocukların özelliklerini ve kişiliklerini tanıması gerektiğini söyleyerek yine, çocukların farklı olduğuna ve bağımsız bir birey olarak var olduğuna dikkat çekmiştir. Ahlak ve din gibi öğretilerin eğitimi sürecinde de çocuk zihninin gelişmemiş oluşuna vurgu yaparak yetişkinlerden farklı olduklarını ortaya koymuştur. Sonuçta Rousseau, çocuğun kendine has niteliklerinin olduğuna dikkat çeken ve çocuğa dair bakım, eğitim gibi konularda bu niteliklere göre hareket edilmesi gerektiğine vurgu yapan bir düşünürdür. Bu konuda bir eser ortaya koymuş olması da çocuk modernleşmesi sürecine değerli bir katkı sağlamaktadır.

Kant'ta Çocuk Modernleşmesi ve Eğitime Dair Sonuçlar: Araştırmada Rousseau'nun dışında çocuk modernleşmesiyle ilgili olarak incelenen bir diğer düşünür Kant'tır. Kant da çocukların çocukluk durumlarına saygı duyan ve onların fiziksel ve zihinsel bakımdan yetişkinlerden farklı olduğunu savunan değerli bir düşünürdür. İnsan yaşamının ilk yıllarını bebeklik, çocukluk ve talebelik dönemlerinden oluştuğunu ifade ederek çocukluğun insan yaşamının bir evresi olduğunu kabul etmiştir. Kant'a göre çocuk bir çocuk olarak değer görmeli ve ondan büyükleri gibi davranışlar göstermesi beklenmemelidir, gelişim dönemleri doğal bir yolla takip edilmesi sağlanmalıdır. Bu bağlamda Kant, çocukların hızlı bir şekilde yetişkinliğe hazırlanması gerektiği düşüncesini eleştirmiş; her yaşın kendine has özelliklerinin olduğuna inanmıştır.

Kant da çocuğun masumiyetine inanan bir düşünür olarak dikkat çekmektedir. Ancak çocukların ahlaki açıdan doğuştan iyi oldukları görüşüne katılmamıştır. Çocukların ahlaki bakımdan iyi ya da kötü olarak değerlendirilemeyeceğini; çünkü çocukların eylemleri üzerine düşünebilecek bir zihinsel gelişmişliğe sahip olmadıklarını düşünmektedir. O'na göre iyilik ve kötülük bir imkân dahilinde insanın içerisinde saklı

bulunmaktadır ve birbirlerine karşı bir üstünlükleri yoktur. Önemli olan iyiliğin geliştirilerek kötülüğün önüne geçmesinin sağlanmasıdır.

Kant için bireylerin başkalarının etkisi altında kalmadan eylemleri üzerinde söz sahibi olması çok önemli olsa da küçük yaşlarda itaat duygusunun yerleşmesi gerektiğini öne sürmüştür. İtaat, gelecekte edinilmesi zor bir davranış olduğundan bu yaşlarda benimsetilmesi gerektiğine inanmıştır. Tabii ki küçük yaşlarda zorunlu bir itaat aşılmanmaya çalışılsa da gelecekte kişinin kendi inisiyatifine dayalı olarak itaati gereklidir. Çünkü Kant, eylemlerde belirleyicinin kişinin kendi aklı olması gerektiğine inanmıştır. Kant, kişilere bağımlılığı yanlış bulduğu gibi yapay araçlara bağlılığa da şiddetle karşı çıkmıştır. Çocuklar, dışarıdan bir müdahaleye gerek kalmadan doğal olarak gelişim gösterebilecekleri için fiziki eğitimde yardımcı araçların kullanılmasını eleştirmiştir. Ayrıca bu araçların, çocukların bedenlerinde de birtakım hasarlara sebep olabileceği de öne sürülmüştür. Zira O'na göre çocuğun bağımsızlığına ve özgürlüğüne engel olacak her türlü alışkanlık gelecekte olumsuz durumlara yol açmaktadır. Kundak ve giyim konusunda da Kant, çocukların özgürlüğünü kısıtlamayacak uygulamaların gözetilmesini tercih etmiştir. Çocukların sıkı sıkı kundaklanmasını yanlış bulmuş, giyim konusunda da sadeliği savunmuştur. Beslenme konusunda da bebek için en değerli besinin, doğanın sunduğu anne sütü olduğunu ve mecbur kalındığında sütannenin tercih edilebileceğini ifade etmiştir. İleriki yaşlarda da yetişkinlerin tükettiği ağır besinleri tüketmek yerine daha hafif bir diyetin uygulanması gerektiğini ifade etmiştir.

Kant'ın özgürlük düşüncesi bireyin her istediği eylemi gerçekleştirebilmesi anlamına gelmemekte; bireylerin kendi akıllarına uygun davranışlarda bulunarak bu davranışların sonucunun sorumluluklarını alabilmeleri anlamına gelmektedir. Çocuklarda ahlaki düşünce gelişmediğinden ve karar verme becerileri bulunmadığından gerekli durumlarda onların davranışlarının yönlendirilebileceğini de öne sürmüştür; geri kalan zamanlarda onlara serbestlik tanınabilmektedir. Ayrıca bu dönemde itaat ve disiplinin çocuklara aşılması gereken duygular olduğunu da ifade etmiş; bunu geleceğe bir yatırım olarak görmüştür. Bu durumda aslında Kant, çocuğu gelecek için yetiştirme çabasına düşmüştür. Bu da çocuğun özneleşmesi gerektiği çocuk modernleşmesi anlayışına ters görünmektedir.

Kant'ın düşüncelerine ve eğitim üzerine kaleme aldığı eseri incelendiğinde cinsiyetler arasında bir ayrımcı tavra sahip olmadığı görülmüştür. O'na göre fiziki eğitim

sürecinde de pratik eğitim sürecinde de her iki cins için aynı uygulamalara yer verilebilmektedir.

Kant için eğitimin en önemli niteliği aklın başkalarından bağımsız bir şekilde kullanabilme ve özgür bir karakterin oluşumunu sağlama yetilerini kazandırmasıdır. Ayrıca çocukların doğuştan sahip olduğu nüvelerin gelişimi de eğitim yoluyla sağlanmaktadır. Eğitim süresince çocuğun seviyesine uygunluk her zaman gözetilmesi gereken bir husustur. İmkanlar ve eksiklikler varlığı olan çocukların eksikliklerini tamamlaması ve imkanlarını geliştirmesi gereklidir; bunun yolu da eğitimidir. Çocukların eğitim sürecine aktif olarak katılması ve deneme yanılma yöntemini kullanmaları verimli bir öğrenim ortamı sağlayacaktır. Ancak, deneme yanılma yöntemini gölgede bırakmayacak farklı tekniklerin kullanımı da Kant açısından uygun görülmüştür. Ayrıca Kant, çocukların toplumdan izole bir şekilde eğitim görmesi düşüncesine karşı çıkmış; eğer toplum için bireyler yetiştirmek isteniyorsa toplumun içinde yer alınması gerektiğini öne sürmüştür.

Kant çocukların kitap okuma eylemini bir zaman kaybı olarak görmüş ve çocukların hafızalarını işe yaramaz bilgilerle meşgul edeceğine inanmıştır. Ezber metoduna karşı ise sert bir tutum takınmamış; üstelik hafızanın gelişimi konusunda faydalı olduğuna ve eğitim sürecinde deneyime ek olarak kullanılabileceğine dair görüşlerini bildirmiştir.

Eğiticiler, çocukların yeteneklerini geliştirmeleri ve eksiklerini tamamlamaları süresince teşvik edici ve yol gösterici bir tutuma sahip olmalıdır. Ancak gerekli durumlarda sahip oldukları bilgileri çocuklarla paylaşmalıdırlar. Gerekli durumlar haricinde çocuklara hazır bilgiler sunmak, onların zihinlerinin özgürleşmesi konusunda olumsuz bir etkiye sahip olacaktır. Kant, çocukların çevresindeki kişileri örnek aldıkları ve model olarak gördükleri düşüncesinden hareketle eğiticinin sahip olduğu niteliklerin önemli olduğunu da öne sürmüştür.

Kant için ahlak eğitimi, eğitim sürecinin en önemli adımını oluşturmaktadır. Çünkü ona göre insanın özgürlüğünün ve mutluluğunun şartı ahlaki eylemlerde bulunabilmektir. Bireylerin doğuştan sahip olduğu iyilik tohumlarının gelişebilmesi için ahlaki bir eğitim gerekmektedir. Ahlak eğitimi sürecinde ise Kant' göre eğiticilerin ve ailelerin yapması gereken; hangi davranışların ahlaki açıdan iyi ya da

kötü olduğunu öğretmek yerine çocukların bunları kendi başlarına keşfetmelerini sağlamaktır.

Kant, çocukların dini bilgileri algılayabilecek bir zihinsel gelişmişliğe sahip olmadığını ifade etmiş olsa da bu döneme çocuklara kadar dine dair hiçbir şey anlatılmamasının da sakıncalı olduğunu düşünmüştür. Çünkü bu süreç içerisinde çocukların din hakkında yanlış bilgiler edinme tehlikesi bulunmaktadır. Bu sebeple; zihinsel gelişim sağlanana dek fazla derine inmeden din hakkında kısa bir bilgi verilmesi uygun görünmektedir.

Kant, insan yaşamının her döneminin ayrı bir güzelliği ve özelliği olduğuna değinerek her dönemin kendine özgü bir karakteristiği olduğuna dikkat çekmiştir. Bu bağlamda bebekliğin, çocukluğun, yetişkinliğin ve yaşlılığın ayrı ayrı ele alınması gereksinimi öne çıkmaktadır. Kant için çocuğun kendi yaşına uygun davranışlar göstermesi ve onlardan yetişkinlere özgü eylemlerin beklenmemesi gerektiğini öne sürmüştür. Bu düşüncesiyle, çocuk modernleşmesi sürecinin özü olan, çocuğun ayrı bir birey olarak ele alınmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir. Çocuğu doğuştan kötü olarak nitelendiren düşünce şekline karşı çıkmış; çocuk, ahlaki davranışlarda bulunabilecek bir yetide olmadığından iyi ya da kötü olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. Aynı zamanda ahlaki bakımdan gelişmemiş olan çocuğun, davranışlarından yetişkinler gibi sorumlu tutulamayacağını da eklemiştir. Giyim ve beslenme gibi konularda çocukların kendine has özelliklerini dikkate aldığı gibi eğitim konusunda da çocuğun doğasını ön planda tutmuştur. Çocuğu bir eksiklikler varlığı olarak değerlendirmiş ve eğitimi bu eksiklerin tamamlanacağı bir süreç olarak görmüştür. Bu süreçte de her zaman çocuğun yaşının ve gelişim özelliklerinin dikkate alınması gerektiğini öne sürmüştür. Sonuç olarak, Kant'ın çocuğa dair modern anlamda bir yaklaşımı olduğu ifade edilebilmektedir. Ortaya koyduğu düşüncelerle modern çocuk olgusunu beslemekte, eserleriyle de kitleleri etkilemekte ve bilgilendirmektedir.

Locke'ta Çocuk Modernleşmesi ve Eğitime Dair Sonuçlar: Locke, tabula rasa kavramından hareketle çocukların doğuştan hiçbir bilgi ve beceriye sahip olmayışının onları yetişkinlerden farklı kıldığını öne sürmüştür. Çocukların doğasından kaynaklanan niteliklerine ve davranışlarına saygı duyulması gerektiğini de eklemiştir. Burada Locke, hem çocuk ile yetişkinin bir tutulamayacağını ifade etmiş hem de çocukların kendine has özelliklerinin varlığına dikkat çekmiştir.

Locke, çocukların masum olduğu görüşünü savunmuş düşünürlerden bir tanesidir. Temiz bir zihinle dünyaya gelen bir çocuğun ilk günahıtan izler taşıması mümkün görünmemektedir. Ancak Locke'un düşüncesinde de Kant'inki gibi çocuklar, bu yaşlarda akıllarını kullanamadıkları ve iyi ile kötünün ayırımını yapamadıkları için onları doğuştan iyidir ya da kötüdür diye değerlendirmek yanlıştır.

Locke'a göre sağlıklı bir zihne sahip olmanın yolu sağlıklı bir bedene sahip olmaktan geçmektedir. Bu sebeple çocukların beden gelişimi ve sağlığı konusunda özen gösterilmelidir. Çocukların bedenlerini dayanıklı kılabilmek için onlar her türlü duruma alıştırmak gerekmektedir. Ancak doğru alışkanlıkların yerleşmesi sağlanmalı, yanlış ve kötü alışkanlıkların kök salması engellenmelidir. Locke' göre bu alışkanlıkların geri alınması zor olduğundan uzun vadede çocuklar için olumsuz durumlar ortaya çıkabilecektir. Ayrıca ebeveynlerin çocuklarının her istediğini yerine getirmeyerek, onlara arzularını kontrol edebilme yetisini kazandırmaları gerektiğini de vurgulamıştır. Kundağın çocukların bedenlerine zarar verecek bir uygulama olduğunu eklemiştir; giyim konusunda da hareket özgürlüğünü engellemeyecek rahat ve sade giysilerin tercih edilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Çocukların beslenmesi konusunda da diğer düşünürlerle aynı düşünceleri paylaşmış; yetişkinlerle aynı besinleri tüketmelerinin sakıncalı olduğunu ifade etmiştir.

Locke'ta özgürlük kavramı, bireylerin her türlü baskıdan ve etkiden uzak bir şekilde bir eylemde buluma ya da bulunmama seçimini yapabilmektir. Bu seçimin yapılabilmesi için zihnin belirli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış olması gerekmektedir. Bu sebeple çocuklar özgür bir zihne sahip olana dek ailelere düşen, onlara yol göstericilik yapmak ve arzularını reddederek akıllarını kullanma konusunda onları teşvik etmektir.

Locke, "Eğitim Üzerine Düşünceler" isimli eserinde kız ve erkek çocuklarının eğitiminin aynı olamayacağını ifade ederek eserini erkek çocuklarının eğitimi hakkında bilgi vermek için kaleme aldığını belirtmiştir.

Doğduklarında boş bir zihne sahip olan çocuklar, Locke'a göre dünyayı ziyarete gelmiş bir turiste benzetilmektedirler. Üzerinde yaşadıkları dünya hakkında bilgiler edinmeleri ve boş olan zihinlerinin doğru bir şekilde donatılması eğitim süreciyle mümkündür. Locke, çocukların tüm dünya bilgisini öğrenebilmelerinin güç olduğunu düşündüğünden yalnızca işe yarar bilgilerin öğretilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Bu

anlamda Locke eğitiminde pragmatist bir anlayış bulunmaktadır. Locke için önemli olan çocukların çok şey öğrenmesi değildir. Aslında Locke'a göre gerekli olan çok bilgi sahibi olmak yerine, arzuların ve eğilimlerin kölesi olmadan akli doğru bir şekilde kullanılabilir.

Locke diğer düşünürlerin aksine kitap okuma eyleminin ödüllendirilmesi gereken bir davranış olduğunu düşünmüştür. Yalnızca okunacak kitabın yanlış ve hafızayı dolduracak gereksiz bilgilere sahip olmaması gerektiğini dile getirmiştir. Ezber konusunda da Rousseau ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Ezberin hafızayı güçlendirdiği görüşünü savunan Kant'ın tersine Locke, bu metodun hafızayı meşgul ettiğini savunmuştur. O'na göre bilgiler deney ve gözlem yoluyla elde edilirse daha kalıcı bir öğrenme sağlanacaktır.

Locke, okul eğitimi yerine evde özel öğretmen eşliğinde verilecek eğitimi daha faydalı bulmuştur. Okul ortamında çocuklarla yeterli ölçüde ilgilenilemeyeceği onu bu düşünceye itmiştir. Ancak evde verilen bir eğitimi arzulaması, çocukların toplumdan uzak bir şekilde yetiştirilmesini doğru bulduğu anlamına gelmemektedir. Locke, bilgi edinme kaynağı olarak gözlem ve deney yöntemlerini tercih ettiğinden çocukların ancak toplum içerisinde yer alarak toplum bilgisini öğrenebileceklerinin altını çizmiştir. Eğitici, öğrencisine iyi örnek olabilecek bir karakterde olmalı, öğrenciyi tanıma konusunda becerikli olmalı ve çocuk psikolojisi hakkında bilgi sahibi olmalıdır.

Çocukların zihinlerinde ahlaka dair hiçbir öge bulunmadığından Locke, çocukların ahlaki davranışlarda bulunamayacağını kabul etmiştir ve ahlak eğitiminin küçük yaşlarda verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çünkü çocuğun erdem sahibi olması Locke için eğitimin en büyük amaçlarından. İyi davranışların takdir edilmesi, kötü davranışların ise cezaya başvurmadan kınanması ve çocukların uyarılması gerekmektedir.

Locke'a göre Tanrı ve din bilgisi de doğuştan sahip olunan bilgiler değildir. Çocuğun belirli bir yaşa gelmesini beklenmeden din ve yaratıcı hakkında bilgiler edinmesi gerekmektedir; aksi takdirde din hakkında kazara yanlış bilgiler öğrenme tehlikesi bulunmaktadır. Bu sebeple Locke; çocukların anlayabileceği, seviyelerine uygun, dini ve yaratıcıyı tanıttığı bilgilerin verilmesini önermiştir.

Locke'un tabula rasa kavramı, çocuk ile yetişkin arasındaki farka dikkat çeken bir anlayış olduğundan çocuk modernleşmesi kapsamında değerlendirilebilir. Locke'a göre çocuklar doğuştan bir bilgi birikimine sahip olmadığından yetişkinlerle bir tutulamaz. Ayrıca, çocukların doğasından kaynaklanan davranış ve niteliklerine saygı duyulması ve bunlara göre çocukların yetiştirilişinin, bakımının ve eğitiminin belirlenmesi gerektiğini öne sürmesiyle de çocuğu ayrı bir birey olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Çocuğun özneleşmesi ve bir birey olarak değer kazanması çocuk modernleşmesinin temelini oluşturmaktadır. Locke, çocuğun doğuştan kötü ve günahkâr olmadığı düşüncesiyle de geleneksel çocuk anlayışına karşıt bir konumda yer almaktadır. Aynı zamanda "Eğitim Üzerine Düşünceler" eserinde yer alan düşünceleri, modern bir çocuğun nasıl olması gerektiği ile ilgilidir. Bu bağlamda Locke'un çocuğun yetiştirilişi ve eğitimine dair bir kılavuz niteliğindeki eseri, modern çocukluğun inşası konusuna katkı sağlamaktadır. Locke, çocuk modernleşmesi sürecinin kalesi olan okul yerine ev eğitimi tercih ederek geleneksel bir anlayışa sahip gibi görünse de bu eğitimin içeriği, çocuğun doğasını ve özelliklerini merkeze almaktadır. Ayrıca kullanılmasını önerdiği eğitim metotları da geleneksel bakış açısından uzaktadır; sözelimi çocuğun deneme-yanılma yöntemiyle bilgiler edinmesi gerektiğini öne sürerek çocuğu, eğitim sürecinin öznesi olarak düşünmektedir.

Sonuç olarak; çocuk modernleşmesi adı verilen süreç, çocukluk kavramının keşfinden itibaren çocuk yaşamındaki ve çocuğa karşı sahip olunan algının değişimini kapsamaktadır. Toplumsal gelişmelerin yanında bu dönem düşünürlerinin çocukluğun modernleşmesi üzerinde büyük etkisi olmuştur. Bu çalışmada ele alınan Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant ve John Locke çocuk modernleşmesi konusunda önemli bir yere sahip olan Aydınlanma düşünürleridir. Bu düşünürlerin görüşleri karşılaştırıldığında pek çok konuda görüş benzerliği olduğu gözlemlenmektedir. Öncelikle üç düşünür de çocukların masum olarak dünyaya geldikleri konusunda hemfikirlerdir. Bu konuda düşünceleri ve eserleriyle toplumdaki çocukların günahkâr olduğu algısının değişiminde önemli bir rol oynamışlardır. Ayrıca bu üç düşünür; çocukların doğuştan herhangi bir bilgiye sahip olmaksızın dünyaya geldikleri konusunda da görüş birliğine sahiptirler. Yalnızca Kant, çocukların zihinlerinde birtakım geliştirilmesi gereken potansiyellerin bulunduğunu ifade ederek diğer düşünürlerden ayrılmaktadır. Ancak bu düşünce temelde, çocukların doğuştan bir bilgiye sahip olmadıkları ifadesiyle ters düşmemektedir. Üç düşünürün de ortak

paydada yer aldığı bir diğer husus beslenme, giyim, alışkanlıklar edinme konularıdır. Düşünürler bu konuda çocuk bakımına dair düşüncelerini eserleştirerek ebeveynlere yol göstermiştir. Çocuk bakımı düşüncelerinin temelinde; onların terk edemeyecekleri ve gelecekte olumsuz etkilere neden olacak alışkanlıkların kazandırılmaması gerektiği yer almaktadır. Sözelimi; basit ve sade yiyeceklerin tercih edilmesinin gerekliliği, sıkı kundaklama yöntemi kullanmadan vücut sağlığının korunmasının amaçlanması ve onları yalnızca belirli sıcaklıklara alıştırmama konusundaki görüşleri, çocukların ilk yıllarında daha doğru yetiştirilmesi konusundaki ortak görüşlerini oluşturmaktadır. Bilindiği üzere, çocukluk algısındaki değişimler, çocuğun aile içerisindeki rolünü de değiştirerek ailelerin onların üzerine titremesini ve bakımlarına özen göstermesini sağlamıştır. Bu bakımdan, bahsi geçen düşünürlerin çocuk bakımı ve yetiştirme konusunda dile getirdiği görüşler bu süreçte aileler için yol gösterici olmuştur. Dahası; Aydınlanma düşüncesinin açığa çıkardığı bireyin zihninin özgürleşmesinin gerekliliğine duyulan inanç gereği çocukların ilk zamanlarında ailelerine bağımlı olması ve zihinsel gelişimi sağladıktan sonra da akıllarının özgürleşmesi düşüncesi benimsenmiştir. Bu bakımdan üç düşünürün de düşünceleri irdelendiğinde çocukların zihinlerinin özgürlüğüne önem verdikleri; hatta bu meziyeti çocuk gelişiminde en önemli etken olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Genel olarak bakıldığında çoğunlukla çocuğa dair benzer düşünceleri paylaşan bu düşünürlerin ayrıştıktıkları tek nokta; eğitim konusuna yaklaşımlarıdır. Ancak bu ayrılıkları, onların herhangi birinin çocuk modernleşmesi konusundaki etkisini gölgelememektedir. Çünkü temelde, üç düşünür de çocukların yetişkinlerden farklı olduğunu ve kendilerine has özellikleri olduğunu kabul etmekte ve bu görüşlerini herkese duyurmaya çabalamaktadırlar. Onların düşünce farklılıkları çocukların gelişiminde odaklandıkları hususlardan ve belki de çocuğun özelliklerini farklı yorumlayışlarından kaynaklanmaktadır. Sözelimi bu düşünürler; çocuğun toplum içinde mi yoksa toplumdaki uzakta mı yetiştirilmesi, din eğitiminin hangi evrede verilmesi gerektiği, ahlak eğitiminin çocuğa katması gereken değerler ya da eğitim metotları gibi birtakım konularda ayrılmışlardır. Bu görüş ayrılıkları aslında çok doğaldır. Çünkü üç düşünür de farklı ideolojilere sahip toplumlarda yetişmişlerdir ve her toplumun da sahip olduğu ideal insan görüşü birbirinden ayrılmaktadır.

Özetle, bahsi geçen bu üç düşünür de hem kendi toplumlarında hem de diğer toplumlarda görüşlerine saygı duyulan önemli isimler oldukları için çocuklara yönelik

görüşleriyle, çocuklara dair algının değişiminde önemli izler bırakmışlardır. Onların görüşlerinin çoğunluğu bugün de geçerliliğini korumakta ve benimsenmektedir. Dolayısıyla bu üç düşünürün çocuklarla ilgili görüşleri, günümüzdeki çocuklarımızı anlamada ebeveynler ve eğitimciler için de değerli bir kılavuz niteliğindedir. Nitekim içinde yaşadığımız 21. yüzyılda dahi hala gerek ebeveynler ve gerek eğitimciler tarafından çocukların bakımı ve eğitiminde yanlış uygulamalar gözlenebilmektedir. Bu nedenle çocuk yetiştirmede Rousseau, Kant ve Locke'un evrensel sesine kulak vermemiz önem arz etmektedir.

Bu çalışma, Batı modernleşmesi kapsamında çocuğun modernleşmesi süreci ve eğitim konusunu işlemiştir. Gelecekteki çalışmalara yönelik bir öneri olarak; Türk modernleşmesi kapsamında çocukluk üzerine bir çalışma yürütülebilir ve ayrıca bu sürece etki eden düşünürler bir çalışma konusu olarak öne çıkarılabilir. Batı dışında kalan Japonya gibi ülkelerin modernleşmesi de karşılaştırma amacıyla kullanılabilir. Ayrıca Neil Postman'ın öne sürmüş olduğu "çocukluğun yok oluşu" kavramı da dikkate değer bir araştırma konusu olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, Ali E. 2015. Kant Felsefesinde Sorumluluk Kavramı. Yüksek Lisans Tezi. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akbaş, Emrah, Reyhan Atasü Topçuoğlu. 2009. Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu: Eleştirel Bir Değerlendirme. **Toplum ve Sosyal Hizmet** c.20 s.1.: 95-103
- Aktaş, Zeki. 2018. Farabi ve John Locke'un Ahlak Felsefelerinin Karşılaştırılması. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Al, Nihat. 2009. Immanuel Kant'ın Eleştiri Felsefesinde İnsan Sorunu. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Archard, David. 2004. **Children: Rights and Childhood**. New York: Routledge.
- Aries, Philippe. 1962. **Centuries of Childhood A Social History of Family Life**. çev. Robert Baldick. New York: Alfred A. Knopf.
- Augustinus. 2010. **İtirafnar**. çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Aytekin, Sezgi. 2015. Çocuk Oyun ve Oyuncakları Bağlamında Toplumsal Cinsiyet İnşası. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakır, Kemal. 2007. Jean-Jacques Rousseau'nun Natüralist Eğitim Anlayışı. **Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**. s. 15: 103-122.
- Baran, Murat. 2013. Avrupa'da Gelişen Modernlik ve Modernleşme Anlayışları ve Bu Anlayışların Türkiye'ye Yansımalarına Tarihi Sosyolojik Açından Bir Bakış. **Turkish Studies**. 8/11: 55-79.
- Bayrak, Yunus. 2015. Kant's View on Education. **Procedia-Social and Behavioral Sciences** 174: 2713 – 2715.
- Bilgiç, Emrah. 2009. John Locke'un Görüşleri Işığında Gerçekleştirilebilir Eğitim Anlayışı. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bostan, Dursun. 2013. Aydınlanma ve Postmodernizm. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bumin, Kürşat. 2013. **Batı'da Devlet ve Çocuk**. Konya: Çizgi Kitabevi.

- Burkaz, Vildan. 2014. Platon ve Rousseau'da İnsan Doğası Bağlamında Eğitim. **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. c.2 s.2: 101-112. ISSN: 2147-7655.
- Cassirer, Ernst. 1996. **Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi**. çev. Doğan Özlem. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- _____. 2014. **Rousseau, Kant, Goethe**. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cevizci, Ahmet. 2009. **Felsefe Tarihi**. İstanbul: Say Yayınları.
- Cihan, Emel Zeliha. 2018. Modernleşme ve Kadın. **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD)**. c.8. s.1: 269-280.
- Collins, Peter M. 1976. Rousseau's Philosophy of Education. **The Irish Journal of Education**. Vol. 10, No. 2. (Winter, 1976): 51-80.
<http://www.jstor.org/stable/30077246> [12.07.208]
- Coşkun Özüaydın, Bergen. 2016. Koflaşmış Doğrular Terennümcüleri ve Düşünce Özgürleri. **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**. s.21: 105-121. ISSN 1306-9535.
- Çakır, Hacer Çilem. 2003. Çocukluk Kültürü Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelebi, Aysin. 2006. Kant Felsefesinde İnsan. Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çilingir, Lokman, Rıdvan Küçükali. 2004. Immanuel Kant'ın Eğitim Anlayışı. **Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**. s.10: 81-98.
- Dame, Frederick W. 1996. Jean-Jacques Rousseau's Views on Adult Education. **International Review of Education**. 2(1/3): 205-226
- Demir Güldal, Ayça. 2013. Sosyolojinin İhmal Edilen Kategorisi Çocuklar Üzerinden Çocukluk Sosyolojisine ve Sosyolojiye Bakmak. **"İş,Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**. c.15, s.4:1-26. doi: 10.4026/1303-2860.2013.0234.x
- Demirci, Ahmet E. 2017. The Concept of Evil in the Early Modern Philosophy and Kant's Doctrine of Radical Evil. Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Didier, Jean. 2009. **John Locke**. çev. Atakan Altınörs. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Dobrin, Arthur. 2013. When Childhood Was Discovered.
<https://www.psychologytoday.com/blog/am-i-right/201306/when-childhood-was-discovered> [27 Kasım 2017]

- English, Andrea, Barbara Stengel. 2010. "Exploring Fear: Rousseau, Dewey, and Freire on Fear and Learning". **Educational Theory**. Vol. 60. No.5: 521-542.
- Erkek, Fatma. 2013. Kant'ın Eleştirel Felsefesinde Benlik Sorunu. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eski, Mevlüde Beyza. 2018. İngiliz Aydınlanma Geleneği ve John Locke Özelinde Tolerans Kavramı. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Franklin, Bob. 2002. Children's Rights and Media Wrongs: Changing Representations of Children and the Developing Rights Agenda. **The New Handbook of Children's Rights**. ed. Bob Franklin. London: Routledge: 15-42. DOI: [10.4324/9780203405963](https://doi.org/10.4324/9780203405963)
- Gander, Mary J., Harry W. Gardiner. 2004. **Çocuk ve Ergen Gelişimi**. çev. Ali Dönmez, Nermin Çelen, Bekir Onur. 5. bs. Ankara: İmge Kitabevi.
- Genç, Dilek. 2007. John Locke'un Ahlak Anlayışı. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Genç, Hanife, N. 2015. Jean-Jacques Rousseau'nun Emile'inde Kadın Eğitimi. **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)**. VIII-I : 25-34
- Genç, Özlem. 2016. Çocukların Ortaçağ Avrupa'sındaki Yeri. **Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**. c.1. s.1:241-261
- Gianoutsos, Jamie. 2006. Locke and Rousseau: Early Childhood Education. **The Pulse**. Vol. 4. No. 1: 1-23.
- Giesinger, Johannes. 2012. Kant's Account of Moral Education. **Educational Philosophy and Theory**. 44, Issue 7: 775-786.
- Gökberk, Macit. 2010. **Felsefe Tarihi**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gönder, Levent A. 2004. Modernite, Çocuk ve Reklam. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Görünmez, Leyla. 2018. John Locke'ta Din-Ahlak İlişkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güçlü, Sevinç. 2016. Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları. **Sosyoloji Dergisi**: 1-22. <http://dergipark.org.tr/sosder/issue/40964/494723>
- Gültekin, Deniz. 2017. Immanuel Kant: Yaşamı ve Felsefesi. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güzeloğlu, Tuğşat. 2018. John Locke Felsefesinde Özgürlük Sorunu. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Heimsoeth, Heinz. 1986. **Immanuel Kant'ın Felsefesi**. çev. Takiyettin Mengüşoğlu. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hendrick, Harry. 2009. The Evolution of Childhood in Western Europe c.1400–c.1750. **The Palgrave Handbook of Childhood Studies**. ed. Jens Qvortrup, William A. Corsaro, Michael-Sebastian Honig. NewYork: Palgrave Macmillan.
- Heywood, Colin. 2003. **Baba Bana Top At! Batı'da Çocukluğun Tarihi**. çev. Esin Hoşsucu. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Iheoma, Eugene O. 1997. Rousseau's Views on Teaching. **The Journal of Educational Thought (JET)**. Vol. 31, No. 1:69-81
- Işık, Cem. 2013. Aydınlanma Düşüncesi Çerçevesinde Jean Jacques Rousseau'nun Aydınlanma ve Eğitim ile İlgili Görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnal, Kemal. 1999. Paternalist Politikanın İdeal Türk Çocuğu. **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**. 32(1):195-212.
DOI: 10.1501/Egifak_0000000022
- _____. 2003. Gelenekselden Postmoderne Çocukluğun Sosyokültürel Tarihi. **Virgöl**. s.61:6-12. ISSN: 1301-5307.
- İnce, Abdullah. 2014. İbn-i Tufeyl ve Jean Jacques Rousseau'da Eğitim Düşüncesi. **Usûl**. 21: 67-102.
- Kabasakal Badamchi, Devrim. 2016. Immanuel Kant'ın Jean Jacques Rousseau'dan Çıkaradıkları: Eğitim Üzerine. **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**. s. 21: 161-180.
- Kant, Immanuel. 2007. **Eğitim Üzerine**. çev. Ahmet Aydoğan. İstanbul: Say Yayınları.
- Karakuş Öztürk, Hatice. 2017a. Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler. **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. s.13:253-276
- _____. 2017b. Mary Wollstonecraft'ın Kadın Haklarının Gerekçelenendirilmesi Kitabında Rousseau Eleştirisi. **Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)**. c.18. s.2: 471-485
- Karasar, Niyazi. 2005. **Bilimsel Araştırma Yöntemi**. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.
- Keleş, Hüseyin. 2013. Temel Eğitim Felsefesi Akımları Bağlamında John Locke'un Liberal Eğitim Anlayışı. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, Cengiz. 2014a. Eğitimci Olarak Kant (Immanuel Kant'ın Eğitim Üzerine Düşünceleri). Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- _____. 2014b. John Locke: Bilginin Kaynağı ve İdeler Sorunu. **EKEV Akademi Dergisi**. s. 58. (Kış 2014): 455-468.
- Kolay, Mehmet. 2015. Kant ve Rousseau'nun İnsan Doğası ve Eğitim Anlayışları. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Korkmaz, Murat, Gönül Öktem. 2014. Rousseau'nun Eğitim Anlayışı. **Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi**. c.3. s.1. No:17: 175-186. ISSN: 2146-9199.
- LaVaque-Manty, Mika. 2006. Kant's Children. **Social Theory and Practice**. Vol. 32. No. 3 (July 2006): 365-388. [27.06.2016].
- Lascarides, V. Celia, Blythe F. Hinitz. 2000. **History of Early Childhood Education**. NY: Falmer Press.
- Lecerle, J.-L. 2010. Jean-Jacques Rousseau: Hayatı ve Eserleri. **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**. İstanbul: Say Yayınları.
- Locke, John. 1999. **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**. çev. İsmail Çetin. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- _____. 2004. **Eğitim Üzerine**. çev. Aylin Uğur. Ankara: Yeryüzü Kitabevi.
- _____. 2017. **Hoşgörü Üzerine Bir Mektup**. çev. Melih Yürüşen. 8. bs. Ankara: Liberte Yayınları.
- MacDonald Ross, George. 2005. Kant on Teaching Philosophy. **Learning and Teaching in Philosophical and Religious Studies**. 5.(1): 65-82. DOI: 10.5840/discourse2005517
- Maboçoğlu, Mehmet. 1990. Jean-Jacques Rousseau'nun Eğitim Felsefesi (Emile'nin Bir Analizi). Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Marks, Jonathan. 2012. Rousseau's Critique of Locke's Education for Liberty. **The Journal of Politics**. vol.74. no.3: 694-706.
<http://www.jstor.org/stable/10.1017/s0022381612000175> [12.07.2018]
- McBay Merritt, Melissa. 2011. Kant on Enlightened Moral Pedagogy. **The Southern Journal of Philosophy**. v.49.(3): 227-253. DOI: 10.1111/j.2041-6962.2011.00072.x
- Meynert, Mariam. 2013. Conceptualizations of Childhood, Pedagogy and Educational Research in the Postmodern – A Critical Interpretation. Licentiate Thesis. Department of Sociology, Lund University.
- Oelkers, Jürgen. 2002. Rousseau and the Image of 'Modern Education'. **Journal of Curriculum Studies**. 34, 6: 679-698, DOI: 10.1080/00220270210141936
- Onur, Bekir. 2005a. **Türkiye'de Çocukluğun Tarihi**. Ankara: İmge Kitabevi.
- _____. 2005b. Çocukluğun Dünü ve Bugünü. **Kebikeç**. s. 19: 99-112.

- _____. 2007. **Çocuk, Tarih ve Toplum**. Ankara: İmge Kitabevi.
- Orme, Nicholas. 2005. Childhood in Medieval England, c500-1500.
http://www.representingchildhood.pitt.edu/medieval_child.htm [25 Aralık 2017]
- Öktem, Ülker. 2007. Kant Ahlakı. **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi**. c.18: 11-22.
- Özyurt, Cevat. 2011. Çocuk Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi. **Aile Sosyolojisi**. ed. Kadir Canatan, Ergün Yıldırım. İstanbul: Açılım Kitap: 155-181.
- Peckover, Christopher. 2012. Realizing The Natural Self: Rousseau and the Current System Of Education. **Philosophical Studies in Education**. v. 43. :84-94.
- Postman, Neil. 1995. **Çocukluğun Yokoluşu**. çev. Kemal İnal. Ankara: İmge Kitabevi.
- Prout, Alan. 2004. **The Future of Childhood**. New York: Routledge.
DOI: 10.4324/9780203323113
- Rosenow, Eliyahu. 1980. Rousseau's "Emile", an Anti Utopia. **British Journal of Educational Studies**. v.28. no.3: 212-224.
- Rousseau, Jean-Jacques. 2009. **Emile ya da Eğitim Üzerine**. çev. Yaşar Avunç. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____. 2018. **İtirafılar**. çev. Osman Sarıkaya. 1. cilt. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Sel, Murat. 2018. John Locke, George Berkeley ve David Hume'un Bilgi Anlayışları ve Mukayesesi. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Shuffelton, Amy. 2017. Jean-Jacques Rousseau, the Mechanised Clock and Children's Time. **Journal of Philosophy of Education**. vol. 51. no. 4: 832-849.
- Sormaz, Fulya. 2010. Çocukluk İmgesi, Oyun ve Oyuncak: Sosyo-Kültürel Bir Analiz. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sormaz, Fulya, Hülya Yüksel. 2012. Değişen Çocukluk, Oyun ve Oyunağın Endüstrileşmesi ve Tüketim Kültürü. **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. 11(3): 985-1008.
- Stearns, Peter N. 2005. **Growing Up The History of Childhood in a Global Context**. Waco: Baylor University Press.
- _____. 2016. **Childhood in World History**. New York: Routledge.
DOI: [10.4324/9781315561363](https://doi.org/10.4324/9781315561363)
- Şirin, Mustafa Ruhi. 2012. **Dersimiz Çocuk**. İstanbul: İz Yayıncılık

- _____. 2016. **Çocuk, Çocukluk ve Çocuk Edebiyatı**. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tan, Mine. 1989. Çağlar Boyunca Çocukluk. **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**. c.22. s.1:71-88.
- _____. 1994. Çocukluk: Dün ve Bugün. **Toplumsal Tarihte Çocuk**. yay. haz. Bekir Onur. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 1-21.
- Tarcov, Nathan. 1984. **Locke's Education for Liberty**. London: The University of Chicago Press.
- Temizyürek, Fahri, Arzu Çevik. 2014. Mustafa Ruhi Şirin'in Çocuk Edebiyatı Sahasındaki Eserlerinin Dil ve Kavram Bağlamında İncelenmesi. **Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. c.3.s.1:155 – 175.
- TDK Türkçe Sözlük 1 A-J**. 1988. 8. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Touraine, Alain. 2002. **Modernliğin Eleştirisi**. çev. Hülya Tufan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tüfenkçi, Semra. 2017. Rousseau'da İnsan Doğası ve Değerler Eğitimi. **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. c.16. s.2:487-506.
- Uğur, Sinem B. 2018. Geçmişten Günümüze Şekillenen Çocukluk Algısı ve Çocuk Yetiştirme Pratikleri. **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. 1.(45):227-247.
<http://dergipark.org.tr/sufesosbil/issue/41360/474496>
- Uğurlu, Nafiz. 2015. Din Eğitimi Perspektifinde Kant'ın Eğitim Görüşü. Yüksek Lisans Tezi. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UNICEF. (2004). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. Ankara: UNICEF Türkiye.
https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarınaDairSozlesme.pdf [10.05.2019].
- Uyanık, Necip. 2006. Aydınlanma Felsefesinde İlerleme Düşüncesi ve Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uygun, Murat. 2004. Moderniteden Postmoderniteye Geçiş Sürecinde Çalışma Yaşamında Ortaya Çıkan Sosyo-Ekonomik Dönüşüm. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ward, Lee. 2010. **John Locke and Modern Life**. NY: Cambridge University Press.
- Wolff, Larry. 1998. When I Imagine a Child: The Idea of Childhood and the Philosophy of Memory in the Enlightenment. **Eighteenth-Century Studies**. Vol. 31. No. 4: 377-401. <http://www.jstor.org/stable/30053884> [12.07.2018].
- Yayla, Ahmet. 2005. Kant'ın Ahlak Eğitimi Anlayışı. **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**. c. 38. s. 1: 73-86.

Yılmaz, Turgut. 2019. Jean-Jacques Rousseau'nun "Emile" Adlı Eserinde Çocuk, Çocuk Eğitimi ve İdeal Vatandaş. Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yüksel, Mehmet. 2002. Modernleşme Bağlamında Hukuk ve Etik İlişkisine Sosyolojik Bir Bakış. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. 57/1: 177-195.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı: Özge Özcan

Doğum Tarihi: 29.11.1994

Doğum Yeri: İstanbul

Eğitim Bilgileri:

- 2016-2019** Yıldız Teknik Üniversitesi - Yüksek Lisans
Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim
- 2012-2016** Yıldız Teknik Üniversitesi – Lisans
Eğitim Fakültesi, İngilizce Öğretmenliği
- 2008-2012** Şehremini Anadolu Lisesi
Yabancı Dil

İş Tecrübeleri:

Aralık 2017- Haziran 2018: İstanbul Selçuk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi,
İngilizce Branşı, Ücretli Öğretmenlik

Eylül 2018- devam: Bezmialem Vakıf Üniversitesi, Medikal İngilizce Programı,
Öğretim Görevlisi

Yayımlar ve Projeler:

Özcan, Özge. 2018. Orta Çağ'dan Erken Modern Döneme Çocukluğun Tarihsel Gelişimi. **Çocuk ve Medeniyet**. 2,4, 2017/2: 91-125.

2017- 2018: Tübitak Bilim Fuarı Proje Danışmanlığı, Selçuk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, "Oyunlarla İngilizce"